238/74

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
35

150

K. UNIVERSITETS-BIBLIOTEKET
UPPSALA
1933

FOLKPEDAGOGISKA STIFTSSTATUTER

UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

II.

PÅBUD INOM DET NUTIDA SVERIGES GRÄNSER

LUND 1932 / AKTIEBOLAGET SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[1932] BOKSERIE MED UNDERSTÖD AV [ÅRG. XII]
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
[Serievolym 35] UTGIVEN AV B. RUD. HALL [Årsvolym 1]

FOLKPEDAGOGISKA STIFTSSTATUTER

UTGIVNA AV

B. RUD. HALL

II.

PÅBUD INOM DET NUTIDA SVERIGES GRÄNSER

Bilaga: Joh. Rudbeckius rör. Estland.

DISTRIBUTION: C. W. K. GLEERUPS BOKFÖRLAG, LUND

Anm. *Ur flera källskrifter återgivas här blott de delar, som avse folkundervisningen och folkuppfostran.*
Ekonomiska bidrag hava lämnats ur statsmedel och av Sveriges allmänna folkskollärareförening.

LUND 1932
Aktiebolaget Skånska Centraltryckeriet

Uppsala stift.

Synodalbeslut i ärkestiftet 1595 (under Angermanni chefskap).

Enda kända urkund rörande detta möte; avskrift i Växjö gymn. bibl.; bunden i samma band som hertig Karls kyrkohandbok 1602. Saknas i H. Lundströms avtryck Sv. Synodalakter I (jfr aa s. 7). Av anteckning i domkapitlets protokoll och av årtalet å avhandlingen De peccato att döma är det tänkbart, att prästmötet blivit uppskjutet från 1594 till 1595. Ordet Capittel visar, att det ej är fråga om kyrkomötet 1595.

Beesluuth i Vpsala Capittel durante Synodo, Anno etc. 95.

1. Skall effter Ordningen afläggias vthj döpelsens handel salt och liuus, men klädet skal ännu til förhöör behållet bliffwa.

2. Bönedagarna skola om Fredagen hållas öffuer heela åhret, vthan i Wåhrandenne, Höö- och Kornandenne skal på 4 eller 5 wickor vppehållet bliffwa, men när någon helgedag är i wekunne, bliffuer ingen helgedagz prædican.

3. Alla kånor som affla barn i hoordom skole effter 7. framfarne wickor bethee sig Församblingenne, och sedan bliffua wid kyrkiodören i trj sundagar sampt och han, förra än han bliffuer intagen, huilket skee skal när mästa Folchet är tillstädhes.

4. Barnen schola komma til Offers för prædican, vnder Evangelij eller throones vpläsningh.

5. All Skrifftermhål skola skee förra än Mässan begynnes.

6. Oächta Barn skola döpas om Lögerdagen, eller effter Mässan om Sundagen.

7. Lööseko nor, böthe kyrkionne en dal. och prostenom en vns, Sammaledes schal och han ljka myckit bööta.

8. The som druckna komma til kyrkio, skola kastas i kistan, och icke vthslippa förra, än the en daler till kyrkionne giffuit haffua

Ur Joh. Baazius d. y.:s stadganden 1678.

RA Prästeståndets arkiv J IV n:o 88. Urkunden utgör delvis ett referat av besluten å 1678 års synod; dennas acta (men ej föreliggande stadgande) finnas avtryckta i H. LUNDSTRÖM Synodalakter I s. 145—157. Där (sid. 157) återges varken protokoll eller stiftsstatuter från 1680 års synod. De senare äro avtryckta i [E. EKHOLM] Swenska kyrkohandlingar I Sthlm 1770 s. 113—125. Överst på förstnämnda handling är senare tillskrivet: Erche Biskopen *Bazii* bref och yttrande öfwer åtskillige måhl uti *Religions* och Kyrckiosaker. *Upsala* den 4 *Dec:* 1678:

Plurimum Reverendi Domini ac Viri in inclyta ac primaria hac Diœcesi Upsaliensi, Præpositi Dignissimi, Fratres in Christo; Fautores ac amici syncerè dilecti et multum honorandi.

Præmissa amicissima Salutatione, så kan iag eij underlåta *V.V.C.C. et R.R* Wänligen att påminna om det som uti wår senaste sammankomst *discurrerat* blef, till en god *disciplins* och Christelig ordnings erhållande i wåra församblingar. Och såsom der wore åtskillige *puncter,* der af *V.V. C.C. et R.R.* begärte afskrifft, Altså will iag hafwa dem samma *V.V. C.C. et R.R.* wänligen *Communicerat....*

6) En lengdh må lefuereras på delinquenter. jtem bötzpeng:r. Begäres wänligen att *Rev:di D:ni Præpositi* wille alla Distingsmarknader lefwerera in till *Consistorium,* hwar för sitt *Contract* en längd på alla *delinquenter,* som året näst tillförne hafwa sig på något sätt försedt, och hafwa derföre måst undergå *Censuram Ecclesiæ,* antingen med uppenbara skrifft uti grofwa synder, heller att the hafwa plichtat med penningar uthi ringare synder och förargelser. Här hoos är till att påminna att *Rev:di D:ni Præpositi* icke taga penningar för uppenbara Skrifft, utan effter all möijeligheet *disponera* syndarne att *publice* tee sin bättring, och församblingen försona för förargelsen; och gifwa hellre *in pios usus* desse mindre penningar, effter som han förmågan hafwer. Skulle der och wara sådan *Consideration,* att *V.V. C.C. et R.R.* tykte någon skulle slippa och stå offenteligen på bättrings rummet, så *referera V.V. C.C. et R.R. Casum* till *Consistorium,* hwarest *resolveras* skal huru man med den syndaren eller synderskan skal *procedera.* Hwad som plicht penningarna wijdkommer som reda äro fallne, dem kräfia *Rev:di D:ni Præpositi* in, och enteligen lefwerera dem till *D:num Notarium,* och längden der på till *Consistorium.*

9) Dechnar må eij siunga Lexan på Predikestolen. V. *V. C.C. et R.R.* Wille och hoos sig och sine *Contractister* afskaffa, att lexan siunges på predikestolen, ty mången yngling stijger dijt, som aldrig sedan blifwer präst, hwilket är det H. rumetz misbruk; utan är han Präst som siunger *Lexan,* så gör han det på predikestolen, men gåssar och ynglingar göra det i *Chor*dören, eller uthe på gången; Och kanske att man näst för Helgen låter församblingen detta wetta, att de så mycket mindre undra der uppå.

12. Om Bönedagar. Såsom Kongl. Maij:tt will nådigst att de store Allmänne bönedagar, skola hållas med största alfwar & *Solennitet,* så är det tienliget att en boot psalm siunges på Predikestolen.

Den longe Præfation. Om Store Hgtijds dagar mässas och den längre *præfation* till *Sacramentum altaris.* Om Dymmelweckan *itereras* hela *passion* på Skiärtorsdagen, och långfredagen, Och det gifz *Ecclesiæ* tillkänna, att der någon hade intet kunnat komma så ordentligt till städs om hwar Fredag i Fastan, och som då söker till kiörkian, så får han den gången höra hela *passionen* halfparten på hwardera dagen predikas.

14. Om Herrens Nathwardh. *Pastores* måste och warnas, att de icke sättia någon ifrån Herrans nattward, för det att han är Prästen något skyldig; ty det kan han sökia af honom med något annat godt och tienligt fog; men elliest böra de wara waaksamme, att icke grofwa syndare stämpla sig fram, och att de som äro beryctade för någon swår misgerning måste först *purgera* sig, för än de komma der till.

16) *Brudefolch.* Om någon brud är hafwande och döllier det, så måste ifras så mycket mera, och den hårdare plichta, det borde och afskaffas att de finge Chronor, som bekänna sig, fast än håret är upbundet; ty hon hafwer förr stött Cronan af sig, och förlorat sin Jungfru krantz; doch skulle man tåhla den oseden någorstädes, till des allmännelig ordning blifwer giord, så bör Cronan sättias af henne, så länge hon wijes, som de på några orter hafwa begynt att bruka, de som intet willia det göra, utan heller willia gå utan Crono, skola wijas uthi Hufwudkläde, men ingen mössa måste de hafwa.

18). Giästebudh moth högtijdz dagar. Såsom det misbruket med Gästebods anställande emot högtijden /: således att begrafningar bröllop, och barsöl sättias på den söndag, som hafwer Helgedag effter sig :/ förnimmes icke ännu aflagt wara, som doch ganska förargeliget och skadeligit är, så will *V.V. C.C. et R.R.* hafwa gran acht der uppå, att sådant misbruuk här effter ingalunda må tillåtas.

20) Förhör mz wngdomen. Till ungdomens *information* uthi deras Christendom, will äntl*igen* fordras en lijkformig *Method* uthi alla församblingar i Stifftet; om hwilketz författning man will wara bekymbrat. J medler tijd måste *Cathechismi* predikan om Fredagarne, och des förhör om Söndagarne flitigt idkas, när dagarne förlä[n]gas.

21) Om Scholer och Gymnacier. Emedan man wäl nogsamt befinner, och synnerl*igen* af nyl*igen* hållne *Examine Ordinandorum* erfarit är, att de *studiosi* som i Scholor och *Gymnasier frequenterat* hafwa, äro mästedels bättre grundade i sina *Studier*, än de andra som straxt blefwa sände till *Academien;* ty håller man för ett nyttigt och helsosamt rådh wara, att *R:di D:ni Fratres* uthi *S. ministerio* bruka detta Kongl. *beneficio* för sine barn, att låta dem gå de nemlige ordentlige *public exercitierne* igenom, och dertill sina åhörare som barn hafwa intala. Hwar igenom man förmodar mycket mera frucht och *profect* skaffas.

22. Terminus Synodi. Om *terminen* till nästkommande *Synodum*, påminner man sig wäl hwad som sidst aftalt blef, men då man effterseer, finnes den tijden främst *in Junio* tillkommande år, wara af Pingeshögtijden *occuperad;* Att taga långt tillbaka i *Maijo* synes intet lägligit, för brist på hästbeet, wijd ändan på *Majum* infaller gångdags weckan, tå hwar och en behöfwer wara hemma, och sitt embete upwacta, effter Pingeshelgen lärer förmodel*igen* Stoor Böndags *Celebration* påbuden blifwa, och att dröija till Missommarstijden faller någon olägenheet för höanden skull: ty hafwer man welat med *V.V. C.C. et R.R. Communicera*, om man icke denne gången beqwämligare må flyttia *Synodi terminen* till först i *Sept:* månad, då inbergningen lärer wara förbij, som man will hoppas.

24). Om Prästernas kläder. Den Alfwarsamheet som till Prästeståndet fordras består fuller i lefwerne fönämligast, doch

tienar och der till en alfwarsam drächt, den man gerna [bortklippt: will hafwa?] *conserverat*, och här med förmanat de Präster som wijsa den otienligheet och fläderachtigheet uthi *habiten*, hafwa pej råck på resor, bruka långt håår, hals duuk, grå kappor, och annan otienlig klädbonat, der med de gå på predijkstolen, heller och utan kappor, att de sådant änteligen ombyta och rätta, så framt de willia wara sig bekände i Prästeståndet

27. Om dhe födde, Döde och Brudefolh. Det och en wacker sedh är, som de bruka i somblige Stifft, att man uthi en serdeles book anteknar alla de barn som inom försambl*ingen* födas till werlden, huru många brudar som wijas, och huru många lijk iordas, ifrån det åretz begynnelse och till ändan, och hwar anteknas wijd sitt nampn, om fördenskull *V.V. C.C. et R.R.* wille antaga samma sed, och der till sätta sina *Contractister*, tycktes de det göra, som Församblingen skulle wäl behaga, när de om Nyårsdagen finge förnimma, hwad som hade händt och sig tilldraget det förlupna året.

V.V. C.C. et R.R. S. et off. a.

Johannes Baazius

Linköpings stift.

Nic. Hermannis synodalstatuter.

H. Reuterdahl Statuta synodalia, Lundæ 1841 s. 57–58. Nic. Hermanni var biskop 1374–1391.

Om prästernas förkunnelse.

Vi förordna strängeligen, att I skolen undvika frånsseri och dryckenskap, då ju dryckenskap medför själens vanmakt och framkallar lustans retelser. Hållande Eder oklanderliga i ord och seder och framställande för andra ett mönster i hedrande vandel och renlevnad skolen I predika för edra underlydande om vad till själens frälsning hörer, genom att på söndagarna för dem uppläsa Herrens bön och den apostoliska trosbekännelsen jämte Ave Maria och Tio Guds bud samt de sju barmhärtighetens verk och annat, som Guds mildhet kan ingiva Eder, vidare genom att förmå dem göra bot för sina synder och giva allmosor eller utöva andra

barmhärtighetsverk samt att redligen avgiva tionde, som Gud förbehållit sig av alla till tecken på sin allmakt, påvisande för dem de själafaror, som hota den oredlige tiondegivaren. Det skall kungöras för dem, att ingen av dem på påskdagen skall få tillträde till Herrens bord, förrän han själva den timme, då kommuniceran-det skall ske, sannfärdeligen vittnar, att han redligt erlagt sitt tionde.

Statuter i Ö. Stenby 1619.

Ö. Stenby, Linköp., Vadstena landsarkiv K I 1 s. 257–260 (131–132 v:o). Formellt sett avsåg stadgandet blott detta pastorat men är dock belysande för vad kyrkan äskade även i avseende å andra pastorat eller i hela stiftet. Kylanders sockenstadga, inskriven a. a. s. 261 o. f. (133 o. f.) är avtryckt *Gullstrand* Sockensjälvstyrelsen s. 140 (jfr 33, 53, 54). Jfr Stenbyvolymen s. 324 o. f., 337 o. f. (165, 172).

Thetta Eftherskrefna stadgades af Reverendissimo Episcopo, M. Jona Kylandro, vthi then visitatione som skedde *Anno* 1619 in Decembrj, och wart af församblingerna samtyckt och bejakat.

1. *Till Schola.* Församblingenes inwånare skola holla sina barn flijtigt till Schola, eller låta them lära hema hoos Klockaren eller nogon annan.

2. *Morgon och Afftonböner.* Att afton och morgon skall siungas gudfruchtige psalmer och läsas gudeliga böner, till att afwenda eller lindra *thet* stora syndastraff som förhanden är.

3. *Process medh vppenbara syndare.* Finnas vppenbara grofwa syndare i församblingen them skall Pastor först enskligen förmana, andra resan skall han taga 2 eller 3 af församblingen *medh* sigh bätrar han sigh icke, ta skall hollas sockastempna och *thet* klaga församblingen, kan *thet* icke hielpa tå skall han vtheslutas, och alla the som omgå med honom, eller honom förswara skola böta 5 *marker*. Welia icke församblingenes lemmar warda *prestenom* bijståndige, tå skall them neekas tiensten in til så lenge the sigh retta och bätra.

4. *Möjeqvellar Brotteme öl.* Förbödz Möjeqvellar och tillsades att brutemman skall icke göra longt Brutemmeöl, och tå the *komma* i bröllopzgården skola the gå tijdeligen till sengh,

Ej Brennewijn om Söndagz morgen. och holla sigh ifrå Brennewijns drijck om Söndagz Morgonen, kommer nogon drucken i kyrkion han böte 6 marker.

Tijdeligen till kyrkio. Till Kyrkion skola the *komma* tijdeligen tå samman är ringt, *kommer* nogor seendt med brud eller christningebarn the skola stå ther så lenge at tiensten är vthie, och sedhan skole the wijas, barn christnas, och hustru tagas i kyrkion.

Festningafolck. Festningafolk elle the som ära i Jordefärd skola och tijdeligen *komma* att icke görs gny och buller tå the *komma* sendt, therigönom både Predikant och åhörare warda hindrade, och vthi sin gudeliga sinne förstörda.

Dricker vnder Predikanen. Dricker nogon under Predikanen, han böte en daler. När måltijd skeer vthi huset, skall om aftonen gömas mathen och therefter skee tacksegelse, then sådant icke gör han böte itt mat fatt *medh* al tilbehör till kyrkiones bygningh:

Spiller ööl och maath. Spiller nogon öll eller maath af föracht han böte efter som gierningen är stor och grof, till socknekyrkjan.

5. *Edebuker Dubblare.* Eedebukar och Dublare skola med witne beslås och böta första reesan 1 *marker*, Andra 2 *marker* och dhe som sigh icke bätra förwijsas

6. *Om bygningar.* Om bygningar är så beramat att socknestempna skall hollas om hösten, och rådslås om alla bygningar hwad ther kan behöfwas och påleggias. Tredskes nogon han böte — 3 *marker*, och vpfylle dagzwerken eller annat som försum*mat* är, Torpare, och ther 2 ära på gården, skola alla hielpa lijka till bygningh: Sammaledes skola och innesfolk hielpa till med, efther the wilia alla hafwa ena tienst.

7. *Testement.* Testemente skall gifwas till kyrkian efter hwars och ens förmågo, och skola Kyrkiowerdena *thet* vtkrefwia, och therföre skall rekenskap göras, ena reesa hwart åhr. Och skola kyrkiones Peningar och wijngäll icke vtlänas, vthan förwaras.

8. *Dödas been.* The dödas been skola i begrafninghar hederligen åther nederleggias: Och the som nu liggia i beenkistan nedergrafwas.

9. *Studenter.* Är bewilliat årligen att hielpa Studenter.

10. *Visitatio.* The som wore borta tå Visitatio skedde, och icke läte sigh förhöra, skola böta för olydno 1 *mark*

11. *Bönedagar.* Bönedagar skola hollas. Om tå icke kommer

itt hion af gården, skola the som borta ära böta hwar och en fyra öra.

12. Skall ransakas om Jnventario så att *thet* oskrefna skrifwes, och *thet* skrefna skall wärderas för dödzmål skull.

Linköpings och (eller) Skara stift, Skövde och (eller) Göteborgs superintendentior? Stadga av Sylvester Phrygius.

Linköpings stiftsbibliotek Mskr. J 23 s. 45–50. En avskrift av denna avskrift, vars början saknas, har översänts av numera rektor *R. Gullstrand*, Nyköping, förf. till »Bidrag till den svenska sockensjälvstyrelsens historia under 1600-talet.» Phrygius (född i Kalmar 1572. död 1628) var poenitentiarius i Linköping (1603–1610) och det ligger nära till hands, att han avfattat stadgan under denna tid, det är ju ock där stadgan nu påträffats av G., som dock i stiftets sockenhandlingar ej funnit den åberopad eller antydd. Så är däremot fallet i vissa västgötaförsamlingar, som hört till Hertig Johans furstendöme, över vilket Phrygius var superintendent 1612–1618. Sålunda avkunnades i Varv (K II) 2/3 1656 domslut å sockenstämma med direkt hänvisning till stadgans kap. II § 2, 26. Då tillhörde församlingen Skara stift. Phrygius blev den förste superintendenten i Göteborg (1620–1628). – Jfr *R. Hall* Rudbeckii kyrkodisciplin I s. 153, 192.

...nor Sokn och wil haffua stolarum eller begraffningz platz wid sätes kyrkiann eller en annor kyrkia ther i gellet skal Testamentet bytes til Tweskefftes them emellan (och när then kyrkian vthi hwilken sokn han icke boandes är) behöffuer Bygningz hielp skal hielpa ther til halff parten emot then ther insoknes bygger, och ware förplichtat hema hoss sin egen soknakyrkia göra bijstånd han lika som andra grannar.

7 Ingen skal inleggias vthi någor kyrkia eller wåpn huss antingen winter eller sommar vndantagandes kyrkeherden eller hans wårdnat såsom och sädwanligit är öffuer hela Sweriges Rike och aff ålder waret haffuer vthan han haffuer giffuit it förnemligit Testament [til] kyrkian, oansedt grifften kan wara antingen för begraffningen eller sedan bepryd med någon steen.

8 När någor Ecta maka döör och then igen leffde bliffver aff obyttan deell tildelt någon lickstool til sin kyrkioherde för sin

lägerstad: skola arffuingarna icke wara mechtige at dela sigh thet emellan vthi arffskiffte, vthan thet måtte ther wid bliffua såsom tilförne affwitnat bleff, med mindre at thet vthi theras fatigdom är förtärt.

9 Är godwilligen belåffuat at socknefolket med flijt skola hwart åhr när Gud teckes welsigna landet med ymnigh åhrswext göra tilsamman vthi it wist rum, tå tienden vpbärs, någon spannamål til kyrkionnes vprättelse efftr som hwariom och enom teckes.

10 The som icke haffua effter föregågna förmaningar och sin egen löffte något förbättrat sina kyrkior kyrkiog[årdz]murar och kyrkiogårdz balkar, skal kyrkioherden wid them vppholla med Gudz tiensten til thes the begynna sådant fulborda.

11. Ther flere kyrkior äro än nödtorfften kreffuer och alm[ogen] icke wil vprätta och förnya them, vthi sådana skal ingen Gudz tienst hållen bliffua för än the haffua giordt något til saken.

12 Flytter någor vthur thet ena gellet in vthi thet andra: til stä[djes] icke begå Herrans H. Natward för än kyrkioherren haffue[r] ransakat och sedt hans bewijss, huruledes the sig förehol-le[t] haffua ther the til förne bodde

13 Krigzmän, Embetz män Jnhuses folk som ingen tiende in föra vthi kyrkioherberget, giffue til winnhol i then s[ochn] the tilhol haffua hwart åhr 4 öre, och til kyrkionnes by[g]ning 4 öre för uthan dagzwerker: och kyrkioherden i offerröre 1 m[ark] penningar.

14 Är aff the frommaste församblingar bewiliat at på stora högtides dagar, Bröllops högtider, marktnars dagar eller eliest när något fremmande folk är tilstädes skal bliffua omgonget med kyrkiopungen til kyrkionnes Bygning.

15 Här effter skal icke predicanten bliffua bemöd aff någon om söndagz morgonen eller på the dagar han är bered til at predica, at besökia någon siuker med Herrans högwerdiga natward, för än Gudz tiensten endat är. Såsom och ingen öffuerlöper honom med några ärender när han skal gå til predikestolen: vthan ther någor haffuer sigh til at rådfråga hos predicanten, skal han wara förplichtat när tiänsten ändat är giffua hwariom och enom swar, för än han går til måltid

16 The som wela haffua swar på några Capitels saker skola om onsdagarna ganska tideligen och fastande låtha sig finna på the

rum som sådana saker skola vthrättas. Men the som skola vndergå skrifft om lögerdagz eller tordzdagz afftonen måste the wara ther tilstädes.

17 The som leffua vthi oendeligit haat, lo*n*glige trättor och oförsoonlige wrede, såsom och the som öffua sig vthi Gruffueliga laster, sedan the äre offta och fliteliga förmante, både aff theras kyrkioherder och theras förmän och the sig icke bättra wilia skola effter Christi befalning och Pauli lära banlysas och bliffua diefflomen öffuerantwardade.

18 The Ectenskap och troloffningar som göras i afftonsnack och ölzmotto skola här effter wara ogille Jngen skal lättferdeligen vthlåffua Ectenskap med mindre han haffuer tilförne wel besport om skylskap eller andra hinder, hwar sådant icke skeer förorsakar sigh aff mykit ondt, stoort omak och bekymmer.

19 När troloffningar göras. skola beggie personernar som Sweriges lagh förmälar haffua några med sigh på hwar sin sidan, och sedan haffua sin kyrkioherde eller hans Cappellan ther vthöffuer, effter kyrkioordningens lydelse — i kyrkian.

20. The fästemör som tiggia ost, höör vll *etc.* och sedan för ingen orsaak wilia fulborda Echtenskapet med sine fästemän, skola mista alt the*t* the tigdt haffua, och icke tilstädias til sacramentet för än the haffua lagt the*t* ifrå sigh. Then ene halffdelen til kyrkian, och then andre til the fattige i socknen. Doch öffuerhetennes saak oförkränckt, och intet bliffua tillåthen at komma i Ectenskap, för än theras fästemän är försörgd, och the sedan ther til förlofi haffua.

21. Tree söndagar skal lysas för them som wilia giffua sig i Echtenskap antingen the haffua sig trolåffuat eller eij, på thet kyrkioherden kan sig förspöria om någor hinder äro på ferde.

22. At soknefolket äre icke allenast sina siäla sörgare lydige til at affskaffa sådana Echtenskap som offta plägar bindas emellan fast olika personer till ålder *etc.* vthan och så mykit them ståår til görandes sådant förhindra, ty förfarenheten lärer at sådana Echtenskap äre sällan lyksamme.

23 Här effter skal then dagmeszan på the stora högtider ingestädes hollen bliffua, effter mökit drickeri sig ther aff förorsaker, mädan annerstädes guds tiensten holles: Bliffuer och igenom itt sådant rennande som kyrkioherden haffua skal, mykit trösteligit tilbaka sat vthi predikningen.

24 Skal icke heller almogen här effter /: såsom här til skedt er :/: så för mökit hasta med theras begraffningar, vthan kyrkeherder skal bliffua påmint dagen eller afftonen tilförne, på the*t* han kan sigh i medeltijd bereda, til at göra en sådant predikningen som kommer öffuerens med närwarandes affall.

25. När barn skola christnas eller hustrur kyrkioledas skal icke kyrkiotiensten bliffua niderlagt vid then kyrkian i gellet til hwilken tidegerden tilförna lyst är, vthan the skola begiffua sigh dijt som messan faller.

26 När någon löskekona skal kyrkio ledes, moste hon icke inledas genom then dörran, som erliga dannequinnor inledas, vthan :/ ther som så lägenhet är /: bliffua genom then norre dörren, vthan Handtagningh med en skarp förmaning inwijst effter thet sätt som ståår anteknat vthi then förbätrade handboken om löske konar

27 Effter många aff almogen skiuta ther vppå at the gåå til andra kyrkior om sabbatz dagen som nämbre äre och bliffua vnder the*t* skenet hemma ifrå Gudz tiensten. Ther före skola the här effter sökia then kyrkian hwar vthi Gudz tiensten bliffuer i gellet.

II. Capitel.

Jnneholler straff och böter hwilka skal them bliffua pålagt som motwilligen goda ordningar vthi församblingen öffuerträda.

1 Then som högmodeliga wånwyrdar sin kyrkioherde eller vthan orsaak trätter på honom skal böta sedan prosten ransakat haffuer — 3. daler. Men ther någor haffuer något emot predicanterna, skola the bliff[ua] anklagade hoss theras förmän effter lagboken.

2 Slår någor eller vndsäger klåckaren, kyrkiowerdern[e] eller kyrkiones men, som på kyrkiones wägna något vpkreffia eller böter vptaga skole, böte 6 m[ark], och th... icke wil med godo vtläggiat, skal messefal bliff[wa;] böte och sedan therföre — 3 m[ark]

3 Tre gångor skall ringias til tidegerd, män ther någor tager i klåckosträng vthan klåckarens förloff böte 4 öra.

4 The som vthan lagliga orsaker äre borto aff S:kyrkior om söndagar eller helgedagar böte första gången 3 öra, sedan dubbelt vp.

5 Ther icke it hion åt minsto hwar bönedag kommer aff hwar gård til kyrkian böte hwsbonde eller matmoder — 2 öra.

6 Stå eller gå några på kyrkiegarden eller annosteds vthan före på torget eller och löpa i klåckarestugon och haffua fåfengt taal eller spela kort, terning etc. vnder Gudz tiensten eller predican böte hwar thera 12. öra första gången och sedan dubbelt vp.

7 The som aff ijdel motwilighet och tredzska icke komma för i kyrkiann än predicanten är stegen på predike stolen böter förste gången — 1 mk och sedan dubbelt vp.

8 När odöpte barn eller kyrkegångz hustror komma til kyrkian predicanterna owitterligit sedan gudztiensten är böriat, skole the stå wid kyrkiodörren til thes gudz tiensten är ändat och böte hon som bär barnet — 1 m[ark]hwilken skal bliffua vthlagt för än hon inled bliffuer.

9 The fästemör, som icke äre så laglige troloffuade som föret: är i *thet* första capitel, vthi predicantens och godemäns närwaro, skole ingelunda vnderstå sigh at tiggia ost eller annat. Utan ther the haffua något församblat tilhopa skola the altsammans haffua förwerkat och sedan böte — 2 daler.

10. The som öffuer it åhr effter laga troloffning dröia med bröllopet böte en koo til kyrkian, och skola predicanterna ingen troloffua med mindre the som troloffuas settia löffte för sigh om en wiss bröllop tid.

11. The som häffda sina fästemöör för än bröllopet är ståndet effter kyrkeordningens innehollelse såsom och aff hela Ricksens presterskap vthi alla Ricksdagar är beslutet skola böta — 2 daler och skal hon bära hwarken crona eller perlelad på sin hedersdag. Samma lagh ware och om them som taga sina fästemör hem til sig och dröia lenge med bröllopet.

12. Bäär brud Crona och föder barn för än tidh, skal icke bliffua kyrkioled effter barn för än mannen haffuer böt 1 daler för crono brutt och 2 daler för thez han henne häffdat haffuer för än kyrkionnes band ther öffuer kom.

13. The mäns personer som icke wilia ächta the quin folk som the belägrat haffua böte — 2 daler, när saken är lagfört och the haffua vndergåt skrifft: lönskekonan 3 mk eller och 3 dagzwerke på sin egen bekostnat til kyrkian, om hon icke penningar haffuer.

14 Löskakonor när the bliffua annerstädz kyrkioledde, skal wara ogilt wid theras soknakyrkior och böte — 1 m[ark].

15 Ränna ächta qwinnor eller lönskekonor någorstädz för än [de] ärhe kyrkiogågne böte — 1 m[ark].

16 Sälier någor öll, brennewijn antingen i städer eller på landzbygden vnder gudztiensten böte — 8. öre och miste ölet och brennewinet. Men görs thet julahögtijd, påskahögtijd eller pingesdagz högtijd bliffue straffat effter K. Matz mandaat thet är — 40 m[ark].

17. Fyller sig någor vnder predikningen eller kommer drucke[n] i kyrkian böte förste gången — 2 m[ark], andra 4 mk, samma lagh ware och *med* alla them som dricka sig öffuer fulla, när the fölia sina döda til begraffning.

18 Dö barn odöpt genom föräldrarnas försummelse eller för gästabodh skuld skola [dessa] vndergå tilbörligh skrift effter kyrkioordningen och böte — 4 mk.

19. The *per*soner som vpkasta någon graff mädan gudztiensten holles böte hwar thera — 4 öra.

20 Öm öffuermagar göra fool eller åwerkan vnder tidegerden på hestar, redtyg eller åketyg, miste Ryghuden aff föräldromen vthi kyrkioherdans och kyrkiowärens närwaro, vprätta skadan och föräldrarnar böte — 1 *mark* för the icke bätter them vptuchtat haffua. Män göra *thet* andra drängiar vprätte skadan och böte — 3 *mark*. gör htz gifter bonde vprätte skadan och böte — 9 *mark*.

Gör någor speleplatz aff kyrkiogård med skuthals skiutande *med* kloot och Jernlodt, *med* brennebål och kasebål böte 6 öra hwar thera, Män slår någor hool på glassfenster vprätte skadan och böte 1 *mark* gör *thet* öffuermager miste huden som för är sagt.

21 Öffuer sigh någor vthi groffua eder och bannor böte 4 *mark* första gången och sedan dubbelt vp.

22 The som vnder predikningen sqwaldra, tasla, tala ropa, skiuffua och rymma hwar andra, slå hwar annan fästeduntar, bulra *med* fötterna eller renna vthur kyrkan vthan orsak: vndantagandes quinnor som olåtigh barn haffua eller swage ärhe böte förste gången — 4 öre. sedan dubbelt vp. gör någor som drucken är buller och man måste leda honom vth: stånde 2 wekor wid kyrkiodörrenn och böte 6 *mark* kommer han flere resor igen straffas dubbe[l]t.

23. The som såffua vnder tidegerden böta 4 öra, the som gå

oskrifftade eller stiela sigh fram oförhörde vthi wår christelige hufuedstyckers artiklar på the tijder om århet the förhöras skola til H. natward, böte första gången 4 *mark* sedan dubbelt. Tilbiuder sigh någon til at skrifftas wid duken bliffue affwist och böte 4 öre.

24 Banna och bespotta barn och legefolk föräldrar swär ell. swäro, hwsbonde eller matmoder, stånde naken offuer båda axlanar en söndag för socknakyrkiodörren vndergå skrift och böte 6 *mk*. Men the som slå och fara illa med sina föräldrar schola när saken är lagfört stå wid sin soknakyrkiodör 1—6 wekor och när the haffua vndergåt skrift och sletet Rijs skola the böta 9 *mark*.

25 The som giffua kläkenampn eller skriffua skamwisor. böte 2 daler och miste huden wid kyrkiodörr[en.]

26. The som vpdricka the böter som vptagas vthi gålasyner och skalbudz försummelse, böte hwar thera som med war — 4 *mark*.

Giffuer någor i drickenskap faseliga gastaroop och dieffuulskri ifrå sig, så att sool och måne öffuer och vnder them må bleckna och Jorden remna vnder fötterna på them böte — 2 daler.

27. Mandråpare, hoorkarlar, tiuffuar *etc.* när the ärhe benådde aff öffuerheten til liffuet skole vndergå skrift och sedan böta til kyrkio — 6 *mark*.

28 Bliffue några beslagne at the sökia truldiefflar spåqwinnor eller andra trulpackor *etc.* eller låtha sig til sådan redskap aff andra för skicka skola stå vthi wåpnhuset för kyrkiodörren i 6 weckor vndergå skrift och böte — 9 *mark*.

29 Omgåss någon medh wantro och bruka affguderij, wiskepelse och skröpe, läsningar och signerij antingen på åker eller äng, humblegårder eller gädnot, boskap eller menniskior, skola vndergå skrift och böta första gången 4 *mark* och sedan dubbelt vp.

30 Besöker någor thesse källor om hielp och läkedom emot siuckdom på menniskior och boskap, såsom ähre S. Elins i Skedwij S. Ingemo i Dala. S. Spiritus i Angeltorp S. Thomæ i Botnared vndergå skrift och böte 9 *mark*.

31 The som aff ijdel tres[k]het icke wilia komma tilstädes vthi wisiteringz tijd eller sigh vndersticka på något sät vthan orsaak skola böta 3 *mark*

[Efteråt är följande skrivet osäkert är om det hör till Phrygii stadgar.]

Kyrkiowerders och kyrkionnes 6 mäns Edh.

Jag beder migh så Gudh hullan och hans helga ord At jagh effter mit bästa forstånd och Samvet skal vthan någons persons anseende acta kiorkionnes gagn och bästa. Alt mit arbete på åker och äng komme migh intet til godo eller gangn om jagh vpsåteliga bliffuer kiörkione otrogen.

Skara stift.

Stadga c:a 1615.

K 23 UUB, mot slutet; avskrift. Ur prof. And. Frigells papper 1898. Efter en Copia i Österplana Kyrkobok afskrifvet af I. C. – Detta är senare antecknat i avskriften i K 23 UUB.

Thesse effterföljande puncter i alla Församblingar föreställas och ther efter bötas, som här effter anteknat är:

1 o The som affguderi och signelse söka, så vel som then som signar. när the thermedh beslagne varda, böta ther före sin Sockna Kyrkja penningar — 1. daler.

2 o The som hafva en ond vana till att missbruka Herrans nampn och the som höra andra sverja och medh them fijlja giffva för hvar gång penningar — ½. mark.

3 o The som Gudz ord försumma och äro utan laga förfall, böte för hvarje reso the ther medh beslagne varda, penningar 3 m:r effter laghen, vidh Capitil 58 Esaiæ.

4 o The som Sacramentit föracta och icke åtminsto fira resor ther till gå om årit, endogh the tillbörlighen påminte varda, böte till Sochnakyrckjan penningar — 1. daler.

5. Mandråpare och hoorkarlar när the vidh Domkyrkian skrifft tagit haffva, böte till sin Socknakyrkia penningar — — 2. daler.

6. The som sina Föräldrar banna eller slå, skola vidh Domkyrkian skrifft tagha och vidh sin Socknakyrkia böte — 2. daler.

7. The som lagligha troloffning ryggia och ickie förlikas vela, skola för Capitils Dom laglighen åtskilde varda och haffve så then parten, som bråtsligh är förverkat sina gåffuor och om Festemöen haffver ysta låtit eller andra partzeler samman tigt, skola vara under Hospitalit förbrutna.

8. Löska karlar eller Drengiar, som sigh medh boleri besmittat haffva, när the hoos Præpositum skrifft taghit haffva, skola sedan hvar i sin ejen kyrkia aff sin ejen Kyrkioherde åpenbarlighin i Församblingen intaghin varda. Men när the andra eller tredie reson igen komma, skola the till Domkyrkian och ther skrifft tagha och giffva till sin Sockna kyrkia penningar — 1. daler. — Medh bolerskor skall i lika måto handlat varda och samma böter till Kyrkian giffvas.

9. Tjuffvar när the benådde varda skola och vidh Domkyrkian skrifft tagha (effter theras synd så högt recknas som andra högmålis missgerningar) såsom och giffva till Socknekyrkian penningar — 2. daler.

10. The som giffva androm noghor kleke nampn eller annor spåt giöra böte till Socknakyrkian penningar — ½. daler.

11. Mulabetis sampt skogs korn och gärde syns bråt, som Sockna bönderna plägha misbruka till drickenskap, skall giffvas till Kyrkiones byggning.

12. Faddrar eller vitnesbörd till dopet, skall vara ärlighit folk och the som therpå förstånd haffva.

13. Ther noghre i Kyrkian, Kyrkiogård eller Kyrkio vägh tretta, bannas eller perlementa, skola förutan thet the för retta varda saakfelta giffva till sin Socknekyrkia penningar 1. daler.

14. Effter allmoghen nu så allment hela landet öffver medh tionden så retrådelighen icke handlar och umgår, som sigh medh retta borde, skall Kyrkjoherden them medh Gudz ord fliteligh en och alvarlighen förmana, att the honom rettelighen utgiöra och the som ingen förmaning setta eller lyda vela skola ifrå Sacramentit affsatte och förholdne varda till thes the sigh retta och bettra vela.

15. Then osedh som pleghar vara medh hjelper, som sammankallas på Lördaghar, ther medh Söndaghs prædican varder försummad, skall affskaffas och then thet motviljelighen föractar böte till sin Socknekyrkio penningar 3. mark.

M. Paulus Pauli Ep*iscopus* Scha
et
Capitulares.

Ur 1642 års synodalstadga.

Linköpings stiftsbibliotek Teol. 67 n:o 47.
Biskop var Jonas Magni Vex. 1640(1641)–1651.

Puncta ventilata in Synodo anniversaria Scarensi 5 Julii An. 1642.

...V The som gå besofne till kyrkan medh Krono, krantz och utslagit håår och säja liqwäl rem esse integram, The skole böta 3 Rdr till tweskifftess Sochna kyrkan och Consistorio, hwart halfparten. Men bekenna the sigh, och hon /: then besofna :/ gåår uthan Chrono, Krantz och utslagit håår, måge the böta twå dlr gådt mynt till Tweskiftess, som för är sagt: willia the eij bötet uthläggia, blifwe hustrun efter barnsengs bördh uthan kyrka till thess böten uthtagne äro.

VIII Presterne skole wara flijtige i sitt kall och embete; i synnerheet skola the lära och examinera ungdomen Catechismi läro och öfningz stycker, tagandess sigh ther till wissa tidher, antingen före eller efter predikan om Söndagar och högtijdessdagar; wilia icke föräldrarna hålla sijn ungdom till att komma till lärdom och förhör, skola the hållass ifrån Sacramentet, till thess the i saken sigh betänkia —

X. Prestmän skole beflijta sigh om ett Christeligit leffwerne, som skickar sigh medh lärona. Item, att the medh klädebonat ingen förarga. Item hålla sigh och sijne hustror måtteligen i kläder, maat och dryck, hålla sigh nöchter och stilla efter Pauli förmaningh till een merkeligh eftesyn.

XI. Ordinandi skole hålla sigh skickeligen i synnerhet i leffwernet, frågar man efter theras lärdom alz inthz. äro the skickelige måge the flitigt recolera sina studier och komma till examen om Mårmesso tijdh.

Stiftskonstitutioner 1647.

ULA. UDA. Spegelska Manuskriptsaml. I. IV: 2. Avskrift från slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet. (Biskop var Jonas Magni Vex. 1641–1651).
Ett avtryck ingår i Skara stifts tidning 1814.

Några nyttiga stadgar af Episcopo Scarensi Doct. Jona och Consistorio Scarensi författade och til största delen uti förgångne

synodo approberade, men nu för en rättelse til stifftsens prästerskap utskickade til widare forbättring etc. A:o 1647 mense Octobri.

Cap. I.

1. Medan Gud är ordningens herre och wil at alting skal ärligen och skickel[ige]n tilgå såsom uti the heligas försambling, ty skola Contractuum Præpositi såssom trogne bestälte tilsynsmän under Episcopo och Consistorio och thenna delen af Herrans Guds embete them betrodt, trol[ige]n förrätta och effterkomma, hwilken deel består förnämligast uti thessa stycken:

1) at præpositus med en prästman af sit contract hwart år visiterar til thet minsta en gång alla prästegäld i sit contract til at förhöra soknefolket theras catechismum och christendoms stycken och förnimma, huru pastores theras embeten förestå med lärande och catechismo repeterande och andra saker effter giordan ordning. Såssom ock huru the med et skickeligit lefwerne sig förhålla både hema uti theras hus så ock hos androm, at en lärare ingom uti någon måtto gof[w]e förargelse, på thet Herrans embete må blifwa ostraffat.

2) Skal præpositus grannel[ige]n ransaka och effterfråga, om någor är uti församblingen, som långligen sig håller ifrå sin soknekyrka, ifrån Guds ord och sacrament, om någor brukar truldom och widskepelse, öfwar sig uti oförsonlige trätor, uti eder, bannor, och Guds nampns missbrukande, uti uppenbart horerij och boleri, med oskickelighet uti kyrkan och kyrkegårdar, framhärdandes obotfärdel[ige]n emot prädikoembetets helsosamma förmaning.

Tå skal præpositus sådana förargelige menniskior med pastoris och församblingenes samtycke judicialiter görl[ige]n och uppenbarl[ige]n afsäja, at the äro och skola wara utslutne af Guds församblings gemenskap och frihet, til thes the sig görlig[en] bättra effter Apostelens dom, 1 Cor. 5:13: Drif[we]r ock sielfwa then ut ifrå Eder, som onder är: dock så at the må stå uti wapenhuset eller hwarest the kunna höra Guds ord.

3) Skola præpositi til at visitera helst utwälia then qvadrantem anni, som är emellan Michaelis och Julatiden, at the med thet samma hålla prosta ransakning om tionden, huru han är blefwen

afräknat på markenne och beprö̈fwat på loganom. Tå måste sexmännerne effter en swuren eed bekänna och nämpna, huru mycket hwart heman bör utgöra för tionde effter uträkningen och effter profwet; hwilkas bekennelse och utsäjelse at pröfwa tager præpositus för sig pastoris tertialis längd och pröfwer, huru sexmännernes räkning kommer of[w]e[r]ens med pastoris tertial. Thenna ransakning skal ske uti hela församblingens närwaro, såsom it witne om al sanning öf[we]r hwar och en. Sådant afskrifwes och föres til register, effter hwilket tionden skal både ingöras uti kyrkoherbergen såsom ock ther effter ransakas, huru rät tionde är af hwarjom inlef[werera]t.

4) Så måste præpositus låta befalningsman och lendsmannen weta och them tilsäja, när han hwar och en försambling wil visitera, at the uti samma tionde ransakning må wara med tilstädes, effter tiondeordningens innehåll g[j]ord 1638. Så bör ock tionderegistren icke så strax af pastore underskrifwas och förskickas sin kos, förr än tionden är ingiord uti kyrkoherbergen. Ty ther igenom lida the stort meen och orätt, hwilkom tionden är förlänt, effter wäl mycket anteknas och skrifwas them uppå, ther dock månge sielfswördingar uti församblingarna finnes, som intet ingöra i kyrkoherberget, om icke Landshöfdingen och Befalningsmännerne här til göra sit bistånd: såsom lectores gymnasii här til hafwa förnummit med theras skada.

5. Præpositus ransaker ock uti visitatione, huru rätrådeli[ge]n hwar och en af åhörarne utgöra kyrkoheerden theras qwecktionde och andra theras skyldigheter, med then förmaning, som ther til hörer af Guds ord, om wälsignelse och förbannelse etc.

6. Præpositus ransakar också om pastorum och soknemännernas Bygningar uti Prästegården: som ock antekna alle CapitelsSaker uti hwart gäll och them med pastore underskrifwa och strax til Consistorium på it paper förskicka. Såsom ock præpositus med thetsamma inteknar alla exorbitationes af Lärarena eller af åhörarna emot en eller annan ordning, förhielpandes sådant at rätta ock låta thes böte i rättan tid inlef[werera]s, hwarföre måste præpositus beflita sig at hafwa god kunskap, hurulunda hans Contractister theras lärare embete förestå och sig förhålla så wäl uti theras hus som ock uti församblingen; hwartil woro nyttigt at Præpositus låte sin Comministrum eller någor annor besöka theras församblingar, theras öfningar uti kyrkan at förnimma.

7. At prosterna sättia them skrifft, som af contractet til them warde förskickade, underwisandes them sit brot af Guds ord och om en san bättring uti hela församblingens närwaro. hwarföre præpositers af them en penning bekommer, effter hwars och ens förmögenhet och goda wilia. Til häradsprosten at taga underwisning effter kyrkoordningen skola förskickas föräldrar, som komma uti skada för sine barns död af wåda. Item bolare och bolerskor, när the förste gången falne äro, hwilka præpositus beflitar sig at öf[we]rtala til ektenskap, om personernes likhet så tilsäger. Om thet icke kommer til ektenskap, drif[we]r præpositus med pastore ther uppå, at the måtte politice warda straffade och sedan taga skrifft och aflösning publice uti församblingen effter kyrkeordningen.

8. När præpositi visitera på tiden som sagt är, måste the beställa om domkyrkotunnorne med pastore uti alla församblingar, at the tagas af then bäste spanmålen och af pastore eller kyrkowärdarne försäljas effter högsta wärdet, som gälla kan: at p[ennin]g[ar]na genom pastoris flit och åhoga inlef[werera]s til domkyrkan alrasist til påskatid, hwilket, om icke skeer, skal pastor citeras til consistorium och blifwa ther så länge uti arrest, til thes the warda för hans församblingar betalte, såsom thet sker i Upsala stifft och annorstädes.

9. Skola præpositi, när the visitera hafwa en noga inspection på the Pædagogier, som i theras contracter finnas, examinerandes theras lectioner och förnimmandes om theras flit, profectu eller försummelse, gifwandes ther om altid Episcopo och Consistorio tilkenna, at the må skaffa ther bot uppå.

10. Om något warder utskrifwit af höga öfwerheten eller aff consistorio, hwilket at förnimma contractisterna böra wara tilsammans, tå skola the wara præpositi stämning lydige sub poena privationis aut sub multa pecunaria pro arbitrio Consistorii solvenda. Hwar ock någon skrifft utsendes til prästerskapet, ther icke bör länge blifwa försummat, hvilken henne hos sig haf[we]r öf[we]r 2 dagar, skal böta 2 :/: smt för hwar dag.

11. Finnes någon försummelse hos præpositum eller swaghet, at han icke med tilbörlig flit the föreskrefne puncter wil eller kan effterkomma, skal han uti synodis warda tiltalat ock eliest skrifftligen wara förmanat: fölier ingen bättring, så måste man en annan uti samma ställe förordna.

Cap. 2.

De pastorum investitura et officio.

1. När en prädikant hafwer en laglig kallelse til it gäll och försambling, skal han ther warda solenniter introducerat af episcopo eller af consistoriali eller af contractistitis sielfwa investiera sig, til it witnesbörd öf[we]r them.

2. Skola pastores hålla twänne böcker uti Pergament inbundne. Uti then första skal anteknas, 1, kyrkiones inventarium uti messekläder och böcker; Effter uti hwar Soknekyrkia bör wara en Handbok, en Sångbok, en Psalmbok ock Evangeliibook och åt minsto en bibel i hwart Gäll. 2. Kyrkiones Årl[ig]e Inkomster och utgiffter så wäl ordinarie som extraordinarie.

3. The barns nampn, som döpas om året, dock åtskilliandes äkta ock oäkta barn. Som ock theras Nampn, som dö och begrafwas.

Uti then andra booken anteknas 1) prästagårdens inventarium, ordinarii pastoris nampn och tiden, på hwilken inventarium och uti hwilka mäns närwaro thet är lef[werera]t och intagit. 2). Alla gårdsens hus med theras innareda och af hwem the upbygde äre. 3) Alla ägor uti åkrar, engiar, skog, siögar, qwarnställe etc. 4) Allas theras nampn som hoor, lönskeläger, mandråp och andra synder emot Guds bod begåt hafwa som ock, hwarest the kyrkioplikt undergåt hafwa med thet the gifwit hafwa til consistorium och til theras soknekyrkior.

3. När någon omskifftning sker med nogot gäld, bör Episcopus eller hans utskickade af consistorio och præpositus uti contractet wara tilstädes, hwilka med kyrkones sexmän och med befalningsmannen, om så behöfves, skola hålla husesyn, först öf[we]r prästens egna bygningar effter tiden, som han ther bodt haf[we]r. Om antecessor haf[we]r bygt något öf[we]r till laga bygning, betale successor öf[we]r bygningen och warder räknat för bygning in på successoris år. Komma the icke öf[wer]ens om werderingen, tage hus, som them äger, och flötte hwar han wil. Felas något uti antecessoris laga bygning, fylle then felet af nådeåret. Så hålles med thet samma husesyn öfwer soknarnas bygning om the siu laga hus, hwilka soknemännerna böra uprätta uti prästegården, effter Swerikes Lag uti kyrkb[alken] 2:dra cap.

4. Effter Gud ropar væ öf[we]r alla, hwilka Herrans werk göra försumel[ige]n, så måste läraren stå på wakten alt jämt om dagen och stå sina wakt alla nätter, at han må förkunna folkena, hwad han af Herrans mun hörandes warder, effter som Herren ock hans ande hafwer sänt honom, och befallat sin ords embete, at han skal lära Jacob sin witnesbörd och uplysa Israel med sin lag. Therföre måste pastor på bygden hålla prädikningar alla söndagar, alla apostledagàr och storà fester som ock uti wekan en bönedag på onsdagen eller fredagen. Hafwer pastor flere kyrkior, bör han låta comministrum göra tiänst uti någor af annexarne på söndagarna och uti the stora festis, at Guds ord må rikel[ige]n bo iblant åhörarna och at pastor icke utswälter the hungrogas siälar.

Hwilken pastor, som låter falla gudstiänsten på någon dagen af the stora festis eller på någon söndag, han böte 4 dlr Smt.

Låter någon falla weckoprädikning å landet, böte 2 dlr Smt, undantagandes sädesanden. Så måste ock uti städerne om morgon hållas bönestunder uti Herrans tempel och it capitel eller tu af Bibelen upläsas, så at alt må ändat warda på 1/4 tima, utan om onsdagen och fredagen. Hwilken pastor uti en stad sådana bönestunder aldeles försummar, böte, så offta han thet gör, 1 dlr smt.

5. På alla söndagar hela året igenom måste pastores, strax tå sammaringt är, på 1/2 timas tid hålla *examen catecheticum* med en wiss rota uti församblingens närwaro, hwilken rota måste tilsagd warda söndagen tilförene samt med thet catechismi stycket som examineras och förhöras skal och helst thet som om fredagen blif[we]r förhandlat, så at fredagsprädikningen och söndagsförhöret och examen ordenteliga swära hwarandra, och måste samma catechismi stycke några gånger uti församblingene tilförene upläsas, helst then förra Söndagen strax effter catecketicum examen.

6. Hwilken pastor thenne examen försummar, böte för förste gången 2 dlr smt, för andre gången 1/2 rdlr, för tredie gången 1 rdlr, undantagandes the stora festis och apostladagar, på hwilka apostledagar folket må wäl gå til sit weckoarbete igen effter gudstiänsten. Kommer någon pastor offtare om året igen med examinis försummelse, citeres han til consistorium.

The åhörare af någon rota, som af motwillighet treskas och

icke wilia sielfwe eller låta sit husfolk komma til förhör emot then H. Andes förmaning, at wij måste altid wara redebogne til at swara hwarjom och enom, som begära, skäl til thet hopp, som är i oss: The samma skola med sit husfolk icke låtas til sacramentet, förr än the sine lärare lydno bewisa, hwilka waka för theras siälar, såsom the ther räkenskap göra skole.

7. Måste förthenskul soknafolket theras gudstiänst ordinarie förrätta uti theras egna soknekyrkior och icke sökia afsides någon husprädikan, mycket mindre låta sig thersammastädes tildela Herrens natward eller theras hustrur effter barnsbörd intagas i kyrka. Hwilken husprädikant thet gör, sålunda ordinarij pastoris embete sig tilwällandes, han förtiänar at mulcteras privatione officii. Icke heller är sådane präster tillåtna några familiis synnerligen för huspredikan skul, utan eendels för morgon och afftonböner skul som och för långa och mödosamma wägar, kunna the och gudstiänsten förrätta för thes familiæ husfolk och sombligom för theras barns nödtorfftige information. Dock, om så nöden kräfde, för ålderdomen och swaghet skul, Men utan thesse fal böra alla Familier effterfölia Davids exempel, som säger: Jag wil gerna gå med hopenom och wandra med them til Guds hus. Ps. 42.5. Item jag wil tacka tig uti then stora församblingen och iblant mycket folk wil jag prisa tig. Ps. 95.

8. Medan döpelsen är initiationis sacramentum, genom hwilket barnen warda inympade uti Guds försambling, som är Christi lekamen och uptagna uti förbund med Gud, så måste prädikanten såsom församblingens tiänare ingenting låta förhindra sig att komma til kyrkan, när han bod ther om i rättan tid bekommer, til at döpa barnet. Dör barnet odöpt genom predikantens försummelse, böte han en rdr för gången och conseqventer dubbelt.

9. Så bör ministerium med al flit afskaffa then oordningen med döpelsen, at döpelsen, extra casum necessitatis och uti oträngde mål administreras hema uti husen och sedan effter en lång tid bäres barnet fram uti kyrkan med modrens kyrkegång, ställes faddrar allenast af then orsaken, at it stort kyrkegångs öl och gästabud må warda anstält, hwaraf fölia thesse oskick, 1), at barnet icke warder döpt effter handbokens innehål, utan många frågor om barnsens lyffte och förbund til Gud warda låtne tilbaka. 2) At oförståndigt folk therföre göra en åtskildnadt emel-

lan christendomen och döpelsen och säia: barnet är döpt och icke christnat. 3) Slites sålunda dopet såsom uti twänne delar, ändock thet är allenast it dop och en Gud. 4) Skulle wäl wederdöperna styrkia theras wilfarelse här med, at the låta döpa sina Barn annan gången; Hwarföre sådant til at emendera ock föra dopet til sit rätta rum och ordning igen, stadgar man, at then pastor, som andras barn döper utan närwarande witne och faddrar, then som utlåter af handbokens innehåld thet med rätta ther tilhörer med frågor och böner, skal böta til publicum usum 2 rdr. Låter ock pastor sielf på samma sät döpa sina barn hemma extra casum necessitatis böte doppelt. Om rätta nöddop talar man intet, med hwilka så handlas som i handboken förmälas, allenast sielfswåld, egenwillighet och oordning må warda förtagne.

Cap. 3.

De administratione S. Coenæ.

1. När några af församblingen willia begå Herrans Natward så skal prädikanten skriffta och aflösa them immediate och strax effter examen catecheticum och ingalunda sedan gudstiänsten är begynt effter handboken med thenna admonitione: »Käre wänner, bröder och systrar i Christo Jesu», mycket mindre medan tron siunges.

2. Hwilken präst, som försumar uti tid besökia någon siukan med tröst och Herrans Natward, när han ther om hafwer bekommet bod, så at then siuke dör utan tröst eller genom prästens drögsmål warder så swag, at han ingen skäl kan göra, då skal prästen böta en rdlr för sin försummelse til Consistorium och 2 dlr smt til soknakyrkan. Vide Kyrkb. c. 12. Men får prästen soknabod om prädikodag, så hålle först gudstiänst uti församblingen.

3. Hwilken pastor, som sätter af egenwillighet någon af sit soknafolk ifrå H:s Natward utan episcopi och consistorii eller præpositi censur och aldeles utan goda mäns i församblingen wetskap och inrådande, såsom han affecterar dominari in coetu, så böte therföre til publicum usum 3 dlr smt. Kyrkb. 6.10. Item Westerås recess, som finnes uti konung Gustavi Cronica fol. 190, lyder så: »Ingen präst uppehålle sacramentet för någrom

antingen för gäld eller annat, utan söke präster och kyrkia sin rätt på ting och stämma. Dock må prädikanten låta en orätrådig och otacksam åhörare tiltala och förmana, at han sig förliker med sin nästa och sedan ofrar sina gåfwor på altaret.

4. Medan pastorum exempla mycket förmå til åhörarenas gudelighet, ty skola the hålla theras hustrur ock barn ock legafolk flitigt til kyrkia alla söndagar och bönedagar, dageligen uti huset hålla Morgon- och Afftonböner för sit husfolk. Såsom och sielfwe med församblingenes ledamoter gå fram til absolutionem och låta sig af comministro absolvera och berätta.

Hålle sig ock präster med sina hustrur och döttrar uti sådana kläder, som thetta ståndet tiänligit är, at the ingom med lätferdighet gifwa någon förargelse eller Guds straf draga öfwer sig och andra, sig sielfwom och prästeståndet til förakt och förwitelse.

5. Prästerna skola icke allenast sielfwa wara goda herbergerare, icke giriga och snikna effter slem winning, utan ock så fliteligen förmana sina åhörare til goda werk och gerningar, hwilka Gud fordrar såsom fruktan af sine wijnqwistar, och är then andra wår christendoms deel, dock synnerligen til at herbergera godt redeligit wandrande folk effter förmaningen til Ebr. 13:2. Rom. 12:14. 1 Pet. 4:9. Gen. 18 & 19;1, Men hwilken som befinnes hafwa nekat redeligit folk hus, han skal hållas för en missgerningsman och slutas af Guds försambling til bättring.

Cap. 4.

Om trolofningar ock bröllop.

1. Ändock trolofningar, som ske hemma uti husen, närwarande ärliga Lekmannom, när the ske effter lagen uti Gifft. m. b. C. 1 et 7., skola räknas gilla. Likwäl synes rådeligit, at trolofningar ske uti kyrkan uti predikantens och Guds församblings närwaru. Pastor måste 14 dagar tilförene warda om sådana saker kungiord, at han må sig om theras tilstånd förkundskapa och lysa til trolofning. Komma personer af andra församblingar, måste Pastor fo[r]dra beskeed af them ifrån sine förre Kyrkeheerdar. Gör han icke thet och någon oreda effterkommer, böte effter som saken är til. Gifft. m. b. c. 2, hwilken man, som fäster

twene mannom ena kona eller eno manne twå konor, böte 40 dlr smt.

2. Förr att pastor någon trolofning tillåter, måste han förweta sig om bröllopstiden ,så at han tager goda löffte för them, at the innan half åra tid och på en wiss benämd tid theras ektenskap wilia fulborda. Om the sådant löffte icke wilia eller kunna framställa, under en wiss förelagd Mulcta ock straff emot then personen, som ektenskapet icke wil fulborda, så må pastor intet hafwa beställa med theras trolofning.

3. Ej må någor præpositus, mycket mindre pastor eller någor lekman fördrista sig at uplösa ektenskap eller trolofning, effter sådana saker höra til Consistoria och til episcopi embete. Gifft. målsb. c. 2 § 1. hwilken thet gör, skal straffas såsom then, som faller uti en annars embete. 1 Pet. 4.15. Han skal citeras til consistorium och gifwa så mycket in usum publicum, som then skyldige parten och trosbrytaren utgifwa bör.

4. Lagläsare skola ock förmås, at the icke lätteliga slita sådana casus och lägermål för penninga böte skul, utan låta först prädikoembetet af Guds ord förmana them til ektenskapet och thes fulbordan, at landet icke med synder, med bolare, horor och horungar til thes undergång warder upfylt.

5. Then som tager sin trolofwade fästeqwinna hem til sig förr än 8 dagar emot bröllopet och icke effter pastoris förmaning låter henne ifrå sig, slutes af Guds försambling för förargelsen skul, Hefdar han henne för än wielse kommer, böte 3 dlr smt. Gifft. m. b. C. 2.

6. The som uti trolofningen otidigt sängalag begynt hafwa, så skal bruden, när hon wies, hafwa en dook med krants på hufwudet utan utslagit hår och böta som föresagt är. Men ther skökor komma til ektenskap, som af andra äro besofwe, the skola hafwa it hufwudkläde på hufwudet och en liten krans.

7. Hwar någor brud liuger sig cronan til och fördölier, at hon är hafwandes, så skal hon utgifwa 3 dlr smt, förr än hon kommer i kyrko effter barnet, för theras lögn och förargelse skul, gifwen uti församblingen.

8. Hwilken pastor, som här öfwer icke håller hand, utan tillåter hwarjom och enom at pryda sig utan åtskildnat emellan ärligit och oärligit, tå skal pastor för hwar gång, han sig här

uti försummar, gifwa in publicum usum 3 dlr smt. förutan thet som the brotslige gifwa. Och brudfremman, som bruden emot ordning witterligen prydt hafwer, böte en rdr.

9. När några wilia trolofwas, skal prästen förweta sig om the hafwa lärdt sina christendomsstycken och catechismum. Om the icke sådant hafwa lärdt, skal pastor så länge uppehålla them til thes the sådant lärdt hafwa.

10. Effter Gud hafwer så högt helgat sabbathen, at han hafwer fåt honom til it tekn emellan sig och menniskian, på thet wij lära skulle, at han är Herren, som oss helgar, och Gud hotar för sabbathens ohelgande uptända en eld uti landsens portar, then husen förstöra skal och icke utsläkt warda. Så är rådeligt, at afskaffa alt thet, som sabbathens rätta bruk förhindrar, som är otidiga möqwällar om Lördagen, Slåtöl, Skiäröl, Hugöl och alla otidiga resor, hwar igenom folket blifwer obeqwämt at komma til kyrkio eller något godt ther uträtta, utan the göra förargelser och wäl aldeles uteblifwa. Hwilken wärd, som sådana calatz anställer, at han ther igenom sielf försummar gudstiänsten eller hwar någor antager en resa ifrå sit hus om söndagsmorgonen och icke kommer til någon prädikning, han gifwe til sin soknekyrko 3 dlr smt och hwar gäst, som sig hafwer hindra låtit och giort sig obeqwäm at komma til kyrkio gifwa 1 dlr smt til samma kyrkio.

11. Ingen prästman skal inlåta sig uti ektenskap med beryktade qwinfolk, mycket mindre taga någon skökia eller frilla til äkta. Gör någon thet, så priveres officio et beneficio til it års tid sedan transfereras til it annat rum. Så bör ock en prästman helst hålla sig med sin ordine och stånd med sit gifftermål och taga episcopi råd om sit ektenskap, then som största bekymret och omsorgen måste hafwa hwar och en af them at försättia.

Cap. 5.

De pertinentibus ad forum consistoriale.

Til publicum consistorium höra: 1) alla ektenskaps- och trolofningsåtskildnader; 2) alla grofwa missgerningar såsom mandråpare, horkarlar, horkonor, kättare, meenedare, barnemördare, trulkarlar och the bolare och bolerskor, som flere gånger komma

Joh. Matthiæs förordning 1655.

ULA Askersunds landsförsamling C1 första aktstycket.

Förslagh Eller *Stadga,*

om några Nödige kyrkioärender som synas skola lända gudhi till ähra och Hans församblingh till vpbyggelse på sätt och wijss sammanfattadhe, aff *D. D. Johanne Matthiæ Episcopo* Stregnensi, och sedan *toto Clero in Diocesi* Stregnensi till att *practicera,* öffwer leffrerade *Anno* 1655, så som effter föllier.

1. Att döpelsen skall bliffwa förrättat i Gudz församblingz Åsyn hälst vppå [Sön-] eller Helgedagar strax effter *Confessionen* är läsin: Män Oäckta barn döpas när tiänsten är vthe och wälsignelsen är giord. Sammalunda skall och hållas med Barnaqwinnors kyrkiegångh.

2. Att Hela Församblingen hålles till att wara tilstädes i kyrkian strax sammanringt är till att giöra sin bekännelse till Gud och höra Examen.

3. Examen Catecheticum skall bliffwa hållit effter wanligit wijss, så att ett stycke bliffwer *Explicerat* och *Examinerat* hwar Söndagz Morgon när samringt är förre än tiänsten begynnas och då framställes Vngdommen i Församblingens Åsyn till Förhör.

4. Med Böner effter Predikan Hålles effter wanligit sätt, så at altijd läses *Letanian* eller någon annan Almenneligh Böön. Med Kyrkiosångh driffwes att Manspersonerna och Quinnosspersonerna siunga *alternatim* hwar annan wärss icke alt för långsampt, där *Orgor* ära spelass och siunges tillika.

5. När Herrans Natward bliffwer hållin, Skola ordenteligen fram träda, först alla Manspersoner och sedan qwinnospersoner.

6. Cappellanen eller Klockaren eller *een annan Ordinarius Pædagogus* skall hålla Barnaskole i hwar försambling och lära Vngdommen sina Christendoms stycken effter *Catechesin Lutheri* och *Examen Catecheticum.* Såsom och lära them läsa i book och Skriffwa som sådant begiära och dirigera sången i kyrckian och annat slicht. *Schole* gången skall skee på alla Söndagar, Helgedagar, Onsdagar och Lögerdagar, Hälst effter Middagen. J Städerne må Pige skolan hållas på samma dagarna; Män Piltabarnen gånge i *Ordinarie* stadz *Scholan.*

7. Thenne kan bekomma till löhn och Vppehälle 1) Något *gratiale* aff adelen i Sochnen. 2) Aff hwart barn som lärer läsa i book twå daler koppermynt för hwar book. 3) Alla dhe penningar som falla i Pungen på Söndagar och Fäster Vndantagandes dhem som till *Studenter* ähra deputerade.

Män *Stadzpræceptoren* haffwer till Löhn 1) Frij kost hooss Barnsens Föräldrar. 2) Aff hwart barn som han lärer i bok twå Daler för hwar bok. 3) Alla pungapengarne som falla i afftonsångarna.

8. Mööqwällar wid Bröllop måste affskaffas så wida giörligit kan wara. [Conf. K. M:tz Stadga, 1664 2 punct.] Män med Brännewijns drickar och annat slikt måste man aldeles haffwa fördrag på Söndagzmornarna förän man reser till kyrkia, så wäl wid Bröllops och Troloffningz som andra slika ackter.

9. Widh the dödas begraffningh behöffwes intet hålla någon Huusspredikan med mindre then dödhe föres vthur Sochnen till sitt lägerställe. Doch om then dödhes Effterleffde änteligen så begiära må Predikanten hålla een kort *Sermon* på een fierdingz tima.

10. Söndagar måste tilbörligen Helgas och ingen tillåtas them ohelga, med otidige resor eller arbete mycket mindre med dryckenskap och annat ogudachtigt wäsende.

J kyrckian måste och skickeligen tilgå: Vngdommen stelles fram i Kyrkian i Prestens åsyn; och the som äldre ära vppå *Lectaren* för bättre vpsicht, och Christeligh tucht och aga Skull.

Effter tidegiärden när Sochnamännerna haffwa något sigh emellan att handla som angår theras ägor och andra werldzlige ährender; tå träda the vth om kyrkegården på kyrckio backen eller i Sochnastuffwan.

11. Att kyrckian må haffwa åhrligen några wissa inkomster, och kyrckio *disciplin* däss bättre må hållas, Synas desse Reglor wara nödighe.

1. Effter the döda giffwes *testamente* till kyrkian om the icke haffwa warit alt för fattige.

2. Giffwes een peningh till kyrckian när taksäyelsse giörss för them som effter siukdom ähra helbregda wordne.

3. Jnhyses folck Handtwärkz folck, så och förswars karlar, som wistas i Sochnen och icke ära wahnfore och vthfattige, giffwa åhrligen wid Påska, för hwar Person som Natwarden brukar, till

kyrkian Otta öre koppermynt hwilcka Sex männerna vpbära hwar i sin Rothe.

4. Wid hwar kyrckia vthe på Backen hälst wid almunnewägen hängies een Armbössa ther vthi godt folk giffwa een penningh.

5. Med samma eller een annan Armbössa, må och Klockaren Colligera till kyrckian att the fattiga een penningh wid alla bröllop och anseenlige Gästebod som skee vthi Sochnan.

6. Dhe som bliffwa lagligen tilsagde om theras Sokna arbete wid Kyrkian, Prästegården, Sochna stufwan, eller andra sådane Huuss, och thet vthan nödwändige förfall försumma, måge böthe hwar gångh the borto ära 1 D*aler* kopp*ermynt*.

7. Hwar och een som Hemman Besitter och vthan laga förfall försummar Sochnastämmo, när hon otto dagar tilförende alffwarligen lyses vthaff Predikestolen; Han Böthe till kyrkian otta öra kopp*ermynt;* dhen som och går sin kooss förän Sochnastemman beslutes böthe äffwen så mycket.

8. Tager någon peningar till Lähns aff kyrkian, giffwe ther aff *Jnteresse* effter 10 *pro Cento* om åhret.

9. Om någon intager och hysar vthan Kyrckioherdens eller Sex Männernars wetskap främmande, särdeles beryktat eller lööst *Partie*; Böthe för hwar gångh till kyrkian 1 D*aler* kopp*ermynt*.

10. Om någon träter eller kijffwar i kyrckian wapenhuset eller på kyrkegården, han böthe för hwar gångh 2 D*aler* koppermynt.

Män skier sådan träta med förwitelige och ähreröríge skamlöse ord; Så böte tå 4 D*aler* kopp*ermynt* till [Sochne]kyrckian och 4 till Domkyrkian; Dijt han och skall *Citeras* och taga *sentens* om sin kyrckieplicht.

11. Om någon besoffwer sin Fästeqwinna, han må giffwa åth kyrckian 10 D*aler* kopp*ermynt* och the bliffwa wigde tilhopa något längre ned i kyrckian än andra vthan wanligh Brudeskruff om saken kunnigh är.

Män är hon okunnigh och bliffwer effter wigzlen först vppenbar, så bötha the tilhopa dubbelt så mycket.

12. Thet synes och loffligit wara att man wid alla Arffskiffte och kiöp och andra slike contracter betänke een penningh kyrckian. Thetta kan således stadgass vthi hwar Församblingh och Skola præsterna draga omsorgh och bekymmer här om tillika med kyrckiones

sex män så wida them angår att alla offwanbemälte puncter må bliffwa practiceradhe och obrotzligen holdna; Särdeles att the peningar, som på offwanberörde wijss böra vthgå, skola vthan någon Försummelse bliffwa vth kraffde, annoterade och åhrligen wid Walborgmässe tijdh för dhem richtigh Rekningh giörs vthi almenne Sochna stemmo huru the till *pios usus* kunna wara anwände.

Sätter sigh någon emot thenne Ordningh, och för wägrar vthgiffwa thet han bliffwer skyldigh, then samme ware vnderkastat thet *arbitraale* straff som hela Församblingen för hans tresko skull finner skiäligt wara honom vppå läggia.

Desse offwanskreffne puncter *publicerades* i Askersundz församblingh vppå Sochnastemman som höltz den 2 *Septemb. Anno* 1655.

Västerås stift.

Biskop Olaus Laurelii ordinantier 1648.

KB Handskr. Kyrkohist. Sv. Saml. A. 946. Avtryck i *H. Lundström* Unders. och Aktst. Upps. 1898 s. 103—113. Stadgar från 1616, 1619 (juni), 1629 och 1679 års prästmöten (det sistnämnda stadgandet i två redaktioner) finnas återgivna i Årsböcker i svensk undervisningshistoria vol. 21.

D Laurelij, Episcopi Aros., Ordinantier gifne Presterskapett. 1648. In Synodo Marianâ.

1 Cap.

Om Catechismj öffningh och sät til at förhöra vngdomen.

1. Catechismj öffning till sielfwa tijden kan beqwämbligast om söndagz mårgonn, tijdeligen begynandes på bygden, för än hela församblingen kommer tillstädes. Huilken så schall vthförass, at huar söndagh examineras en gård eller by, hella åhret omkring, ställandes fram så många, som sochnen, byn eller huset kan wara folkrijkt till, och tijden kan medgifua. Derpå borde hollas een wiss lengd med sina liniar vthdelta åt föräldrarne, hussbonden och matmoderen, barnen och tienstefolcket. Ty så får man wetta hwad profect huart och et huss giör, och huru gude-

ligit och schickeligit thet ähr, på thetta sättet läteer man och weta huilcka wärdeligen kunna aflössas ifrån sina synder och sacramentet medelas. Och är thenna examen nödigare ähn myken predijkan och contenterar en själesöriares samweet, at han sit embete troligen förrätat haffwer.

2. Sättet til at examinera scher alt effter Lutherj catechismum, så at folcket lärer först gudeligen the. 5. catechismj huffwudstycken och sedan Lutherj vthleggning, huru then rätt är til at förstå; Såssom till Exempel aff vthtydningen på det första bådet kan frågas af the enfaldiga, huad thet ähr hafwa fremmande gudar. Responsio: Thet är älscha, dyrka, ähra och sättia all sin troo och lijt till någon ting mehr ähn till Gud.

Jdem observandum venit in reliquis catechesmj partibus, ut ex interpretatione primj articulj fidej quasi sequentia; Quid sit credere in Deum, Patrem, creatorem caelj et terræ. Responditur distincte per partes ab ipsa explicatione Lutherj petitas quod sit.

1:o. Credere Deum patrem una cum Filio et Spiritu Sancto creasse omnes res visibiles et invisibiles.

2:o. Omnes suas creaturas animatas et inanimatas in suo statu conservare.

3:o. Easdem sustentare, ijsdemque de necessarijs providere.

4:o. A periculis custodire,
et hæc singula applicando ad ipsum hominem,
utj explicatio ipsa facit.

5:o. Quod finis creationis et providentiæ divinæ sit: glorificatio, laus et gratitudo erga Deum, ut sic nos arctius cum Deo creatore uniamur.
Et sic consequenter in reliquis ipsius textus explicationibus brevis instituenda est exegesis.

Sedan kan man j sinom tijd lära vngdomen secundum seriem articulorum fidej några fåå och de förnemsta schrifftens språck vthj huar och een artikel effter then ordningh och säät, som wij sielfwe haffwa lärt vthi scholarne och academierna.

E. G. Jn Articulo Justificationis Joh. 3: Sic Deus dilexit mundum etc. Rom. 3: omnes sumus peccatores, etc., quibus sententijs probe intellectis Tyro ad varias quæstiones Salutis negotium et notitiam concernentes respondere potest, et sic sine aliqua difficultate mentes catechumenorum possunt cruderj.

3. Kan examen catecheticum vthi städherne holles emellan högmässan och ottesången, som i Vpsahla och Strängnäss skeer, effter catechismus böör tå ordentligen och åhrligen predikas j städerne och bör tå predijkan förrättas på een halff timma, och strax ther upå treder man till examen på thet, som då förclarat ähr, ty så blifwa auditores atentiores och minnes bättre giöra besched therföre. Will man och göra effter afftonsången, kan thet och sche wäll, effter som legenheeten på en och annan ohrt faller, scheer och practiceres, der på exempel och finnes.

4. På bygden kan uplässas et stycke aff catechismo nest effter evangelij text och kårteligen tå strax förklaras, det man neste söndagz mårgon repeterar på sätt och wiss, som sagdt ähr. Doch på thet tijden må wäll anläggias till catechismj förhör, schall icke [allenast] predijkan korteligen anstellas vthan och fåå psalmer siunges.

5. Böra föräldrarne, matfadher och matmodher, sitia bredewid, när theras ungdom förhöres, och sedan altid hemma i husset låta sig wårdha om theras och sin egen profect, förhörandes barnen och legofolket om söndagarne och öfwandes sålundha tillijka med them sig sielfwa. Thetta ähr thet rätta Sabatzwärket, huilcken sabat oss böhr holla helig och tå alt vndwijkliget sleep afschaffa.

6. Effter sätet och ordningen som föreschrifwit ähr, holles och examen, när visitationes schee af episcopo och præpositis.

7. Och på thet vngdomen thes bätre framsteeg giöra kan och presterschapet med information blifwa lijsat, är nödigst, at barnescholar vprättas j församblingarne wid klockaregården eller huad lägligast, effter som tijdsens, rumsens och personernes vmständigheet och willkor finnas kan.

2 Cap.

Om Gudztiensten.

1. Sielfwa Gudztiensten med predijkan och mässan förrätas och holles effter handbocken för altaret, och inga flere lexor brukas j kyrkian eller offtare än j handbocken och kyrkioordningen förmähles. Predijkan lempas altijd effter en klocketijmma om söndagen, onsdagen och fredagen, men bönestunden på the andre dagarne i städerne, der så brukligit ähr, förrätas på ½ tim-

ma med textens förclaring, böner och sånger, alt tilhopa. Och drifwes the nödigaste och nytigaste lärdommar, som see inpå tron och j synnerheet et gudeligit, skickeligit och dygdesampt lefwerne, så at minister verbj weet sig j sit samweet någon nyttig och nödig lärdom hafwa effter tijden och åhörarens tillstånd vth fördt, när han går af predijkestolen. Men afftonsångz predijkan vthföres på trefierdedels timma wid pass, och tå vthtydes och läres altijd (der lijkpredikan icke förhindrar) epistola dominicalis.

2. Och på thet försambligen icke schall altijd blifwa vpehollen antingen med barnedoop eller kyrkiogångz hustrur, schola the wara j tijdh tillstädes. Och schall intet orgaspeel antingen j städerne eller på landzbygden öffwas om söndagarne vthi någon act, vthan allenast ther något hederligit folckz vigsell och copulation förrätas j kyrkian.

3. Skall en textus biblicus altijd predijkas om fredagarne (eller och onsdagarne) på landzbygden eller j städerne, och j synnerheet librj dogmaticj om troon och goda gärningar nempligen psalmerne, propheterne, större och mindre, Salomons ordspråk och predijkarebocken, item Wijssheetens bock och Syrach vthaff v: Testamento. N. Te. böcker både librj historicj, som ähro ewangelisterna och acta apostolorum, såssom och dogmaticj. The andra N. T. böcker kunna alle effter tijd och tillfälle och församblingars tillstånd och lägenheet predijkas och läras och med stoor nyta, förbettring och vpbyggelsse, bådhe för lerda och åhörare vthtydas. Psalmerne, som j medlertijd sjungass, blifwa om söndagarne the samma, som j handbooken förmällas och älliest andra som komma öfwerens med Söndagz Ewangelio. Söndags psalmerne brukas effter then ordning, som her j stifftet brukliget ähr.

4. Skole alle huuss predijkningar effter H:s K. M:tz gifna befaldning och Privilegier förekommas, och så myket möijeliget ähr förhindras och affschaffas.

3 Cap.

Om sacramentzens rätta bruuk.

1. Dopet schall altijd effter en låflig plägosed här i Stifftet offentligen i kyrkian förrättas. Nödedop hafuer ingen lag med

sielfwa rummet eller tijden, vthan dopet böhr ordentligen och tijdigt administreras vthan någon drögzmohl, för en orsak eller annan angifwin, antingen barnet ähr födt aff ächta eller oechta säng, at icke presterschapet schall finnas till någons förderff wålland och bråtzlig, som man förnimmer vnder tijden scheer. Doch vthfrågas granneligen så myket tijden medgifua kan huru alla omstendigheeter hafwa sig med de oächta barnet.

2. Herrans Nattward blifwer och effter thet bruk och sätt meddelat, som her till schedt ähr, allenast at presterschapet see sigh well före, at icke några owärdiga träda till aflössningh. Och på thet sådant kan förekommas, skall absolution i städerne förrättas om lögerdagen effter afftonsången. Men på bygden, för ähn som mässan begynnes, och tå icke flere sleppa ther till, ähn the weta effter samwetet god besched om till sielfwa kunschapen om Sacramentet, såssom och till et ostraffweliget lefwerne.

4 Cap.

De administratione ecclesiastica.

Effter gemenligen så scher, at ålderstigna och wällförtiente och nästan vtharbetadhe män förordnas till bischopar här j rijket och icke kunna för åthschillige beswär och sacker schull, som föras till sielfwa domcapitlet, altijd resa vth på landet och ther sammastedes in loco ransaka, visitera och rätta the casus, som förefalla vthi socknarne och prosterin, huilcket och beswärligen faller vnder tijden för sielfwa presteschapet, och theras åhörare blifwa och wrångwijssligen aff mången vthlagdt, at man igenom ijdkesamma visitatione söcker sin egen fördell, huilka mistenckie en redelig man och gierna vndwijke, så mycket tijden, församblingennes tilstånd och ens egit samweet om embetzens trolige förrätande nogon sin tålla kan; Ty synnes wara högnödigt,

1. At reverendj dominj præpositj hålla een kårt anteckning eller lijten prowestebook på alle de casus, som förefalla j deras prosterier, och huru dee samma blifwa Deciderade, ty sålunda får man lijka såsom vthi en kort idea och tabula see och förnimma stifftzens tillstånd och administration, huilka anteckningar åhrligen kunna inleggias vthi capitlet, tå synodus holles, huilket man sielf i sinom tijd practicerat hafwer och ähr befunnit mäckta nytigt vthi åtschillige sacker.

2. At reverendj dominj præpositj ransakadhe, och huarest visitatio woro högnödig till at antagas aff episcopo, och gifwa orsackerna j tijd tillkiänna, at visitationes sålunda schickeligen och tijdigt effter som nödtårfften på huar och en ort vthj stifftet fordras, kunna altijd ställas j wärket.

3. Det samma bör och reverendj dominj pastores hwar uthi sina församblingar göra och låta förnimma sin församblingz tillstånd, at visitatio ähr ther högeligen aff nöden för een och annan ohrsack schull och vthsee tijden, när thet bequemligast schee kan.

4. Huad eliest præpositorum ämbete ähr, görss icke behoff at påminna, effter the wäll weta sig wara episcopj vicarios och böra vthi sin præpositura gifwa acht ther vpå, at all tingh ordentligen, skichligen och flijteligen tillgår vthi sielfwa Gudztiensten, catechesmi öffningh och desciplin; såssom och at bona ecclesiastica med sielfwa kyrkian, hennes inkompst, jnventario, byggning och rächenschap, så prestebordzbyggning och wid macht hollande, blifwer altijdh allwarligen, granligen well och ostrafflig förestådt. Och ther någon ware som ther vthi contrachtet försummade sit kall och ämbete, icke troligen förrettadhe, så böhr them sådant i tijd gifwa tillkiänna, för änn ecclesia lider ther igenom någon schadha eller meen.

5. Och ther någon præpositus för ållderdoms suagheet eller feel schull sit embete försummade, icke wäll förestodhe, bör contractisterne gifwa sådant i tijd tilkiänna.

6. Böhr lagas i god acht om ordinandis, at pastores låta sina sönner studera wäll, för än the sökia theras promotion till predijkoembetet, på thet stifftet må fåå duglige prästmän. Och will man icke läteligen ordinera någon vthan till sit wissa rum, at ministerij dignitas må sålunda blifwa wid macht hollen.

5 Cap.

Om echtenskapzens och brudefolchzens högtijder.

1. Effter mycken oreda och widlyfftigheet förohrsackar sigh esomofftast aff obetänckte trooloffningar, dy synnes wara rådeligit, at folcket holles och förmanas ther till, at the skicka och laga så ther med, at sielfwa brölopz högtijden effter stånd och

werde vthan stoor bekostnadt, drögzmohl och widlyfftigheet forderligast blifwer effterkommen och fulbordat.

2. Skall ingen, effter kyrkioordningz lydelse och krafft, saaklööss och ostrafwat träda j förtijd till sin fästermöö, såssom man och märker, thet här j stifftet altijd för thetta wara noga tagit j acht, och at straffuet ähr lempat effter personerna, deras embete och sielfua förargelsen, som ther på föllier.

3. Affkunnas af predijkestolen, at om någon pijga eller drengh begynner et olåfliget vmgängie, antingen ther the tiena tillsamman heller huar the helst wara kan, och säger, sedan hon schembd ähr, honom hafuer låfuat sig j eechtenschap, ther till han gemenligen nekar, och den samma icke hafwer angifwit hans frijerij för sin hussbonde, matmoder eller och frågat them om någon annan gudfruchtig man eller quinna, tå schall hon intet hafwa wenta något bijstånd aff prästeschapet vthan till at draga sin egen blygd och scham. Och drengien schall man med hela sochnens tillschyndan låta schrifwa till knecht, förvthan hans kyrkioplicht och böta wid laga tingh.

Föräldrarne böra och förmanas, at the holla een god upsicht med sina barn och legofolck.

4. Brudewigzslen förrätas allestädes öfwerliut j kyrkian mit på gålfwet eller fram j chorne, och brudestolen sätties något lijtet ifrån altarens trappor, så at communicantes hafwa sit rum och stelle ledigt och löst wid duken. Sedan, ner the komma hem j brölopzhusset, lässes strax the böner öfuer them och wällsignelsen, som brukligit ähr, j handbooken till deras sängeledning befattadhe, och behöfwes intet, at man tager bruden i kyrkian effter wigseln, som någorstedes schee plägar, vthan när brudmäsan förrätat ähr och Gudz tiensten endat ähr, träde the genast hem till brudlopzhusset, ståndhe them och frijt, som brudsäng begiära, then at bruka.

6. Sielffwa brudlopztijden med måltijden kan så förrättas, at the komma tilhopa i städerna när 4 eller 5 slår om afftonen, thå bruden sitter wid bordet med sin brudfrämma, och så går huar och een effter sin tijdiga ankompst och gifwer sina brudegåfwor som mäst allestädes her j richket brukligit ähr, Och sedan hålla the glädie i Gudz fruchtan wid macht in till klockan ähr 10 eller högst 11, tå alla brödlopz acter eller ceremonier böhra

hafua sin endschap och brödlopzhusset igen slutass. Men huarest sedwanan ähr at holla måltijden om middagen, thet som ähr et skicheliget bruck och ordning, tå kan thet och förrätas med en måltijd och slutas om afftonen klockan ähr 6.

6 Cap.

Om domkyrketunan och annan inkompst.

At thet wärde presterschapet här i stifftet wille sig wårda om domkyrkietunones och consistorij inkompst och befordringh med kyrkietunornas föryttring och annan för theta hielpepenningh, at kyrkiotacket må een gång winna sin fullbordan, såssom och at hela kyrkiowesendet och et wellbestält consistorium måste hafua sin löön. Och j synnerheet är af nöden een skicklig och ährlig Notarius eller Secretarius som Acta Consistorj grannligen antecknar och författar, Missiver conciperar och Sigillerer huilcket omak hafuer en god Löhn.

7 Cap.

Om typographia och typographj vnderholdh.

At thet med een heel eller halff span säd af huar Pastore kunde wäll hollas wid macht till stifftens nyta och heder, det præpositus låter sigh wårdha om at vthkräfia och göra reda före. och ther som förnemblige legenheeter ähro, förhopes man, at venerandj dominj præpositj och pastores aff en god willia conferera något mehr ther till, der på een wiss rächning holles.

8 Cap.

Om the fattigas försårgh.

Det synnes wara christeligit, at några huss hållas wid kyrkian vthi huart gäll, huarest the fattiga och hussarmme, som inga hafua at lijta till, kunna försörias, tijt gudfruchtigt folck bära sina allmosa om predijkedagen. Jtem at hospitalshielpen blifwer af reverendis pastoribus fordrat hoos deras åhörare j tädt at the flijteligen förmanass till at försöria the fattiga effter Gudz willia och befaldning och sålunda öfua kiärleken emot sin fattiga

nesta, theta alt, som här till och hafwer brukligit här j stifftet och nu synnes nödigt at uprepa och förnya, kan sampteligen thet werde presterschapet, stifftet provisionaliter till ordentlig Conformiteet, taga j acht och holla sig wed the constitutioner, som tillförende aff then höglärde och högwördige sahl. herren Doct:r Rudbeckio giorde och wedertagne ähro, och wänta framdeles een skickelig ordning, at alla församblingar j rijket kunne komma till en önschlig lijkmätigheet vthj sin Gudztienst och alla ceremonier, ther af församblingernas enigheet, vpbyggelsse och förkåffringh kan föllia och tillwexa.

Gud gifwe oss allom et cristeligit och beschedeliget nijt, wårt embete till Gudz nampns ähra och församblingenes upbyggelse at vthföra med flijtt.

Finis.

Från biskop Kalsenii synod 1750.

Westerås Consistorii tryckta cirkulär: SEssio Synodalis then 7. Februarii 1750, Præses Högwördige Herr *Doctorn* och Biskopen ANDREAS KALSENIUS.

3 §. Angående Ungdomens underwisning i thes Christendoms kundskap, så förmodar man, at *Ven. Clerus* ej allenast erindrar sig, hwad therom, wid the förra *Synodal*-sammankomsterna blifwit fastställt, utan ock, at the låta sig therom angelägit wara, thet samma at werckställa, hwilket ock på thet högsta *recommenderades*, som ock, at *Pastores*, i the Församlingar, ther inga *Scholæ*-Mestare äro, söka, wid *existerande* tilfällen, at få sådane Klockare, som til alla delar, i synnerhet hwad Barna-*information* angår, kunna fullgiöra theras skyldighet, som Kongl. Kyrcko-Lagen af them fordrar, jemwäl ock, at en noga upsicht theröfwer hafwes, at wederbörande, hwilkom Barna-underwisningen anförtrodd är, ej med någon otidig stränghet handtera sina *Disciplar*, och skräma them ifrån sig, hwilket, på ett eller annat ställe, här i Stichtet, berättes skola skie. Skulle ock en del Föräldrar, som här wid anfördes, finnas så obetäncksamme, at the ej wilja holla sina barn til underwisning, så hafwa *Ven. Cleri* Ledamöter, i then händelsen, at ställa sig til behörig efterättelse, hwad Kongl. Kyrcko-Lagen,

samt andra härom utfärdade Kongl. *Resolutioner* stadga och biuda.

9. §. Som man fådt förnimma, at, wid en eller annan Församling här i Stichtet, ej skola wara inrättade behöriga Förhörs- och *Communion*-böcker; Så, emedan sådant är stridande, emot the, wid förra *Synodal*-möterna, som ock wid General visitationerne, therom giorde påminnelser: Ty begärtes, thet wederbörande, som weta sig härutinnan äga del, wille låta sig, om samma Böckers inrättande, och thet, efter then i Stichtet brukade *methoden*, angelägit warda.

16 §. Förmodar man, thet wid Barne-dop inga lära antagas, at wara Faddrar, som icke förut warit til HERrans Heliga Nattward, eller äro så frägdade, at the thertill kunna *admitteras*.

18. §. Uppå tilfrågan, om några *tracteringar* och Gäste-bud, wid Skrifte-Förhören, warda anstälte? Swarade *Ven. Cleri* Ledamöter, at sådant intet sker, hwaröfwer Hans Högwördighet sin fägnad betygade.

19. §. Som Kongl. Maj:t uti thes Nådige *Resolution*, uppå Prästerskapets Allmänna Beswär, *dat.* then 20 *Martii* 1719, behagat i Nåder stadfästa Kongl. Rådens then 25. *Martii* 1714. utgifne Förordning, uti hwilken Tobaks-rökande wid Kyrckorna inpå sammanringningen, samt sqwaller och stim under Gudstiensten, wid plickt af stock-straffet, förbiudes: Ty påmintes *Ven. Cleri* Ledamöter, at hafwa upseende theröfwer, thet Högstbemälte *Resolution* och Förordning blifwer, til alla delar, behörigen efterlefwad.

Växjö stift.

Baazii d. ä.:s konstitutioner 1647.

Växjö stifts- och läroverksbibliotek kvartsvolym n:r 46 s. 388–400. Avtryckt i *Wallqvist* Eccl. saml. I s. 90–92. Likheterna mellan dessa och de tidigare Växjö- och Kalmarstadgarna kunna i viss mån förklaras därav att Baazius var måg till Petrus Jonæ i Växjö.

Constitutiones Reverendissimj qvondam Episcopj Johannis Bazij Senioris

Propositæ A o 1647. dh 14 Decembris.

I. Åhrligen skall hållass Sochnastempna uthj hwar försambling /: om skee kan :/ 2 gånger. Och tå skall Ransakass och

wpkräfiass alla the Jngiäldh, som kyrkione tilhöra, antingen the äro falne af wijnsädh, Bygningztunna, af frijwillig gåfwa, eller effter underskrifna punchter. then som tå är borto, böthe 4 öra Smt.

II. Om Någor försummar kyrkiogång på Bönedagar j wekan, så at Ingen af hanss matalagh kommer tå til kyrkio, then huussbonden skal gifwa för hwar gångh 2 öra Smt. Jtem the, som stå på kyrkiogården sedan kyrkiotiänst är begynt, och icke inkomma j kyrkian, skola lijka mycket gifwa. Men the, som komma seent /: om thet icke skeer af Een Slem sedwahne :/ och strax tå Jngåå, äre frij.

III. Om någor försummar kyrkiogångh på Sön- eller Helgedagar, så at han bortreser, eller tå dryckenskap öfwar, then skall gifwa hwar gångh 1 dr Smt, och then, som låter försumma sig med dryckenskap Hooss Een Annan, skal gifwa 4 öre Smt.

IV. Om någor kommer drucken til kyrkian af Lögerdagz arbete eller Annat, eller elliest förargar församblingen medh o liudh skall gifwa hwar gångh — 6 öra Smt.

V. Jnga Trolofningar skola giörass uthaf gemene folck, uthan pastoris wetskap Men Trolofwar Minister Ecclesiæ folck, skall thet skee effter noga Ransakning om skylskap, alless frijwilliga beiakelse, och långsamma betänkie, sedan skal han påminna them wigas, innan Åhrztijden Ändass; och til påminnelse skal han setia j wijte 1 par oxar. Om the lengre fördröija medh Echtenskapz fulbordan, på thet mycken widlöfftigheet, som förorsakass af the longsamma Troolofningar, må förhindrass. Then som Troolofwar folck uthan Pastoris wetskap skal gifwa 1 RDr in usum Publicum.

VI. Om någor fästeman belägrar sin Fästemöö för än the wijgas skall gifwa 1 RDr, orkar han eij bothum, skal bådhe han och hoon stå j wapnhuset, the Söndagar, som thet lyses för them, och Pastor e Sugestu afbeder på therass wegnar förargelsen och gifwe — intet.

VII. Om bruden, som är belägrat dolier sig och wigess medh Crono, tå skal hennes man til medh RDr n och så gifwa Cronobråtet, såsom rådhen är til, åth minstone ½ RDr til then kyrkian, hon wigess widh och förarger folket.

VIII. Om någon blifwer skyldig til kyrkian, och betalar icke

päningar, eller arbete när Sochna stämpna holless, han skall stå j wapnhuset 1 Söndagh, mädan kyrkiotiänst skeer, och afbedia per Ministrum Ecclesiæ e Suggestu Scandalum delicti Tredskas han ther Emoot, skall han förskrifwas til capitulum och taga ther afsked.

IX. Hwad saker som elliess förefalla j församblingen, och Pastor kan icke rätta, moste han skrifwa til sin Præpositum och taga ther skrifftеligh under rättelse Huru saken skall uthförass.

X. Alla the Schedler som Pastor får ifron Capitulo eller Præposito, Måste han förwara til nästa Synodum, och tå hafwa them medh sig til Wexiö, sampt wpkrefia Tijdigt then päninga plicht, som j them är pålagt, hwilka päningar skola tå lefwereras förnimmandess in qvem usum Publicum the anwendass.

Subs[c]ripsit Johanes Bazius

Stiftskonstitutioner 1679.

Stifts- och läroverksbibl. i Växjö Mskr. qvarto N:o 46 s. 364–387. Avtryckta i Wallqvist Eccl. saml. sjunde flocken s. 350–369.

Några förordningar, nödwendige thet Wyrdiga Prästerskapet uthj Vexiö Stifft til Hielpereda och Under rättelse uthj Serdeless Casibus sammandragne och j Synodo Ao 1679 öfwerlefreradhe a Mag. Jona Johannis Scarinio Epis. Wex.

Cap. I.

De officio pastorum.

I. När nogon Prästman är lagligen til Kyrckioherde Embetet kallat, så är af Nöden, at han Episcopo eller then som af honom dher til förordnas och Authorizeras Solenniter introducerat warda, och weta, effter Investitura är

1. Legittimæ Vocationis testificatio, Coniuncta Cum hominis Divjna pro felicj Successu, Jnvocatione.

2. Introductj de partibus officij prudenter et fideliter obeundis, gravis admonitio, qvæ, qvia fit in Conspectu Ecclesiæ et Sanctorum Angelorum, non potest non in Animo Ministrj Stimulos et Aculeos relinqvere

3. Spiritualis illius Ecclesiæ et Ministrj, qvasj Mutua desponsatio, unde nascitur amor et honor: Taceo et Christum Unicum ἀρχιποιμένα, voce patris Cœlestis Ecclesiæ esse Comendatum hisce Verbis. Hic est Filius Meus Dilectus etc Et hoc qvidem non in obscuro angulo sed audiente et adspectante maxima hominum Multitudine ad Jordanem, qvo ritus ille non tantum ab omnj vanitatis et Superstitionis Crimjne vindicatur, Sed Majorem in Modum nobis Commendatur, ut Christj Exemplo legittime et recens vocatos Ecclesiæ ministros, solennj actione sistendos, et Commendandos esse meminerimus usque ad finem Mundj.

II. När Jntroductionen är förrättat, så Måste Pastor fråga effter Kyrkioness och prästegårdsenz Jnventaria och detta j kyrkioråd etz och the älstas närwaro, widh thetta tilfelle, skall han och förnimma, hwadh kyrkioböcker ther finnass, uthj hwilka alt bör richtigt annoterat warda.

III. Skolla för thenskul widh alla kyrkior wara 3 böcker. Uthj then första bör antecknat warda Kyrkioness Silfwer, theen, koppar, Liuss kronor, Liuss armar, stakar, Messekläder, Altare kläder, och sedan alla Kyrkioness böcker. Effter som hwar kyrkia bör wara för sedt, medh tiänlige böcker. Här böör och finnass af hwem, och när nogot, sådant kan til kyrkian gifwit warda.

2. Hwar uthaf kyrckian kan hafwa sin in kompst.

3. Prästegårdsenz Inventarium, j Spannemåål, Booskap Huuss gerådh. Jtem Åkrar, Ängiar, Skogh. fiskewatn, uthmark, qvarnestellen etc. Documenter och dommar på Prästegårdz ägor förwaras j kyrkiones Kister, men Copier ther af skrifwas j thenna book. Syness och Nyttigt, at af sådanna Copier ett Exemplar j Consistorio förwahrass. Här böhra och warda införda prästegårdsenz Huuss, och huru dhe äro delte emillan byar och rotar, uthj församblingen

4. En Richtigh Benkalengd, och Een Richtigh Räckningh på Inkompst och uthgifft, hwart åhr serdeles.

5. Införess och här Protocollum Casuum som j församblingen äro förfalne, och huru dhe äro afdömbde. Jtem dhet som j Sochnestempnor sluthess.

IV. Uthj then Andra boken som kan kallas protocollum Ecclesiæ antecknas 1. alla brudefolck medh therass nampn och föräldrarss nampn och Orten tädan the äro kompne här förwarass

och theras testimonia, som the j från andra församblingar medhbrackt hafwa. 2. Alla barn som döpass medh derass och dherass föräldrass nampn som och hwadh dagh the äro födde och döpte, om thet låter sig göra, så kunna och föräldrarnas nampn annoteras. 3. Oechta barn och therass föräldrar vptecknas serdeless. 4. Alla lijk som begrafwass, och af hwadh wilkor the hafwa warit.

V. Then tredie boken, är Skriffteboken, uthj hwilken alla familiers nampn, medh therass, som ther til lyda, annoteras, som och huru the sigh j sine Christendombss stycken för kofra. Om dhesse böcker icke j kyrkian finnass, moste the strax medh Kyrkiorådetz samtyckio skaffass, ty om kostnaden, som på them Anwendas, är ringa, och Nyttan ther Emoot stoor. Mödan som Embetz plichten pålegger Moste här intet Anseess, helst effter Samwetet här medh kan tryggas, och Jlwillierne Munnen tilstoppass.

VI. När omskiffte skeer, skal pastor Constitutus låta holla husesyn j prästegården af præposito och Kyrckioness nämbdt, iemwell och befalningzmannomen och Lähnzmannom, om så behöfwas, tå först effterfrågass, huru församblingen sina laga huuss hafwer widh macht hållit, sedan hwadh Antecessor hafwer bygdt effter tidhen, som han dher bodt hafwer, hafwer han bygdt nogot öfwer laga bygningh, så betale Successor Öfwerbygningen, hwilken skall sedan räcknass på hanss åhr, men j fall dher dhe icke komma öfwer Enss i werderningen om husen, så tage han husen, som them bygt hafwer, och flytie them, hwart han will.

VII. Gudztiänsten skall förrättass alla Söndagar, stora fäster och Apostladagar, då dhe wahnlige Ewangeliske Texter, först tydeligen Expliceras och sedan dher af Lärdomar, förmaningar, warningar och tröster uthdragess. Uthj wekorne på Onss dagen eller fredagen, skall altijdh predikass aff Catechesmo. Om någon Prästman låter falla Gudztiänsten, på någon dagen af dhe stora fäster eller någon Söndagh, böthe 4 Dr Smt, försummess wekopredieknigen, böthe han 2 D Smt som henne försummadhe at giöra. Undantagandess j Andetijden. Vppå dhe stora fäster, Söndagar och Apostladagar, begynness altidh Gudztiänsten Medh Confessionens vp läsandhe. Troen Moste och Siungass, eller åth Minstone vpläsass, och Moste noga achtass at Gudztiänsten j Tijdh

begynness, at hon kan emillan kl. 11 och 12 wara ändat. Här måste och noga Observeras, at then wahnliga tijden til att förrätta Gudztiänsten icke hindrass eller vp skiutess, gönom brudefolckz wigningh, lijkz begrafningh, Barna Christning, kyrkiogångh, Hustruers intagning, ty the som j rättan tijdh, medh Lijk, Brudefolck och Christningz barn icke framkomma, the må bijda til thes Gudztiänsten blifwer ändat.

VIII. Christi pijnoss Historia predikass på Bönedagarne j wekona j fron Fastelagz Söndagh in till Poska högtijden.

IX. Strax Sammanringt är, eller och när Gudz tiänsten ändat är, företagess Examen Catecheticum, på een fierde delz tijma, allenast medh Een wijss Rothe, då dhet Stycket företagess, som fredagen näst tilförna är predjkat, och detta, så frampt församblingerna j Tijder, kunna komma tillstädess. Hoo, som denne examen forsummar, han hafwe dette giordt på sitt egit answar, hooss wederbörandhe. The åhörare af nogon Rotha, som dhenne Examen försumma och af moot willigheet tredskass, icke wiliandess sig medh sitt Huussfolck, instella, Sluthass j fron Herrans nattward, til thess the sina Lärare Lydna bewijsa.

X. Jngen kyrkioherdhe skall befatta sig medh Eenz Annars åhörare, Nembl hanss barn döpa, The dödhe begrafwa, eller honom til Absolution eller Herranss Nattwardh admittera, uthan han dhess rätte Siälesörgaress samtyckio ther til hafwer. Apostolus enim inqvit Attendite gregi, qvj, est vobis Commissus 1 Pet 5:2. item Paulus: Operam date ut qviet, sitis et vestrum Negotium agatis 1 Thes. 1; dher Nödfall inkommer är dhet annat.

Cap. II.

De officio Præpositorum.

Effter som Gudh wil all ting ährligen och Skickeligen tillgå 1 Cor. 4. Så skolla och territoriorum præpositj såsom trogne Tilsyness menn och Episcopij Vicarij dhen dhelen af Herranz Embete, som them anförtrodt är, troligen förrätta, hwilken dheel förnembligast beståår uthj föliandhe stycker.

I. Att han Eengångh om åhret uthreser til the Prästegäld, som under hans Jnspection Sortera, dhem til at Examinera uthj Catechesmo och dherass Christendombz stycker, som och förnim-

ma huru Pastores sig j lärdom och lefwarne, som och j sine huuss förholla, på thet therass lefwarne må blifwa ostraffeligit. Här Moste han noga inqvirera om några finnass, som försummelige ähro, at gåå till kyrkio, til at höra Gudz ordh, bruka Sacramentet, Om några bruka truldomb, widhskepelse, horerij bolerij och andra Slijka synder, hotandess Sådana, at dher dhet dhe icke låta skie bättringh, skola the ifron Gudz församblingz gemenskap slutadhe warda effter Apostelenz domb 1 Cor 5 drifwer them sielfwa uth ifron Eder, som andra äro, då må them effterlåtas stå j wapnhuset eller Annorstädess, dher dhe Gudz ord få höra.

II. Måste dhe holla ransakning om Tionden huru han är afräcknat på Markenne, beprö̈fwat på logan, hwar om kyrkioness män och Tionderäcknarne moste underrättelse göra, effter aflagd Eedh. Här Moste Pastoris Tertialz lengd wara tilstädess, på thet at man må kunna förnimma om Konungztionden och Tertialen hwar andra proportionaliter Correspondera. Vid Tiondeord Art 5. Så Moste och Præpositus låta Befalningzmannen och Lähnzmannen förstå när han Prostetingh will holla, at the och må wara tilstädess effter Tiondeordningenz Jnnehåldh. Här Moste Pastor icke för hastigt underskrifwa Tiondhe lengdhen, och dhen bortskicka, för än Tionden är ingjord j kyrkio härbärget. Ty många sielfzwördningar finnass, effter som Tionden fast them är på skrifwen, dock then icke införa, som the nogsampt Ehrfara, hwilkom Tionden nådigst tilsluthen är.

III. Här effter frågar och Præpositus Huru rättrådeligen Åhörarna qvick Tionden eller sina prästarentor uthgiöra, medh förmaning, welsignelse och förbannelse, såsom och huru Sochnamennerne sin laga huuss j Prestegården byggia och widh Macht holla.

IV. Till Häradz Prosten försändess at taga underwisning föräldrar, som komma j Skada för sina barnz dödh medh wåda. Jtem Bolare och Boleskor, som förste gången äro falne, dock skall bådhe præpositus och Pastor dhem öfwertala til Echtenskap, om Personerness lijkheet sådant tillåter, om the och Jngalunda til Echtenskap intalass kunna, drifwer Præpositus och Pastor dher på, at the politicè plichta, och sedan publicè j församblingen under Absolution komma.

V. När nogot af Höga öfwerheten uth skrifwess eller af Episcopo och Consistorio, hwilket medh Contractisterne Communiceras skall, tå skola the Præpositj Stämning lydige wara, Sub Mulcta pecuniaria pro arbitrio Consistorij Solvenda, vel sub pœna privationis. Om nogon Pastor öfwer twå dagar inneholler thet, som præpositus på Consistorij wegnar om kringh sitt Contract sänder, böthe 1 gången 1 RDr 2 gången 2 RDr et hic Conseqventer.

VI. När Visitation är hållen, eller Prostating, förskrifwer Præpositus till Biskopen, dhe Casus, som til Consistorium lända.

VII. Om Præpositus probstetinget försummar at hålla, så miste sina probstetunnor j the församblingar, som försummelsen skier. Will han sig icke bättra, må han först admoneras, will thet icke hielpa, så skall Een Annan j stelle förordnas, som Embetet wil Skiöta.

Cap. III.

De Ædibus Sacris earumque Ornatu et Coemiterijs.

Effter såsom Kyrkian är et heligt huuss jfrån alla andra bygningar frånskild, och till ett Heligt bruuk, och Gudz tiänst allena destinerat och ährnat, hwaräst Gudh oss lofwat hafwer, wilia welsigna. Så moste hwar och Een Pastor så laga

I At kyrkian hålles medh all dhess Skrudh — rehnligh. Nembl. at Altaret effter rådh och förmögenheet prydess. Disken, widh hwilken Communicanterna falla på knä, medh et stycke kläde altidh betäckess, och sedan när Herranz Nattwardh begåss, leggess dher på Een hwijt linnen duuk. Benkarna skolla wara Medelmåttige stora. Fänstren hwalfwen wäggar pälare, AltareTaflan och Beläten, holless rena af klockaren för damb, och på thet icke några saker, som kyrkian dehonestera dher uthj förwahrass, så Moste uthan för Kyrkio wäggen ett Huuss byggiass, dher äst Bårar, takz spån, rep kalck yxer, Jernstänger, spadar och Annat sådant insetiess, dher som fanor och Baneer insetias, så Moste the wäl undher Hwalfwen vphengias, at the icke liuset förtaga. vphögdhe Griffter j choren, som Gudztiänsten förhindra, kunna och effter Kongelige resolutioner nedrigare giörass. ther något fehl blifwer på kyrkiotaket, hwalfwet kyrkiobalkerna eller annorstädes, moste thet snart botass, förr än Skaden blifwer förstoor.

II. När benkadeelning är Nödig, så är rådeligit, at icke någon stoor förwandlingh giörs, at icke buller och oliud dher af vpwexer, och Moste Manss personer hafwa sina, och qvinnoss personer sina seer skilte stolar, och Jngalunda Tillåtess, at the promiscuè sig j bänkarna sammanträngia. När och dhet går så til, at gönom döden någon afgår, är thet Skäligt, at dhe som träda til hemmanet, så frampt dhe äro yngre, än dhe Andre, som föör j samma bänck stådt hafwa, Oachtandess at dheras Antecessorer Hafwa Hafft fremste rummet stående j Bänken, så frampt icke något synnerligit jnfaller, som annat Suaderar.

III. Nödige böcker, som för kyrkioness Medell äro kiöpte, moste ingen til sig taga at Slijta, uthan the skola j kyrkian wähl förwahrass.

IV. Lächtare som byggiass j kyrkior, Måste wara wahrachtige, och medh tiänliga Bänkiar bebygde. Här Måste och nogon tilsettias, som medh poijkar och Andra ostyrige noga vpsicht hafwer.

V. Kyrkiogården skall af klockaren hollass reehn, för dhe framlednass behn skull, som sig dher hwijla till Christj Tillkommelse til domen, är och wällgiordt, widh kyrkio wäggen försambla Been som vpgrafwass, ett huuss byggia dher uthj the förwarass kunna.

Cap. IV.

De Sponsalijs et Copulationibus Coniugum.

Såsom doomcapitlet hafwer stoor möda af dhen lätsinnigheet, som widh trolofningar och Echtenskapet förrättass och föröfwass, Så Måste prästerskapet sina åhörare, så här uthj som annat wähl underwijsa förthenskull.

I. Såsom hedningen sagdt hafwer, Deliberandum est diu, qvod Statuendum est Semel, jtem Een Annan optime Cogitata pessime cadunt, så Moste här Contrahenterna ett Mågit betänckiande hafwa, och näst Innerligh böön til Gudh sig medh sina föräldrar, och dhem som j dherass ställen äre, rådhföra, och noga effter fråga dhess sinne wilkor och tilståndh, förr än ett sådant bandh bindess, som ovplösligit är.

II. Ändock Troolofningar, som skee hemma j Huusen, nährwarande Ehrliga leekmennom, när dhet skeer effter lagen, Gifftm:

balck. 2 cap. skolla räcknass gilla. Lijkawell är thet tiänligast att Troolofningar af Prästerne förrättass och Moste Pastor 14 dagar Tilförna här om blifwa åthspårdt, på dhet han må them som Trolofwass wilia uthj therass Christendombs stycker förhöra, som och förfara om icke nogon skylskap eller Swågerskap är å ferde, som Troolofningen böhr hindra eller om någon thera Annorstädess, medh någon Annor Ächtenskapz lofwen är förbunden, om nogon there kommer ifron Een Annan församblingh, så skall han hafwa beskiedh jfron sin kyrkioherde, at han är obehindrat, försummar Pastor detta, och nogon Oreda effterkommer, då Må han plichta effter Gifftm: B 2 Cap förrätta Bönder troolofning, plichte dheröfwer hwar och Een 6 mark Smt.

III. När om detta noga kundskap inhemptat är, så lysess til Trolofningen, hwilken uthj beggess föräldrass, eller förmyndaress, /: ther the elliest kunna wara tilstädess, och Andra goda mänss närwaro, förrättass, tå Gudztiänsten är sluthen, fram j Choret, på dhetta Sättet. Jag Trolofwar migh tigh til Man eller Hustru, vprättar Echtenskapz förbundh medh tig och gifwer tig ther vppå handh och dhessa gåfwor och försäkrar tig, at iag thenna Trolofning medh thet aldra första medh wigningh, wil, och medh Gudz hielp, skall fullborda: Tå prästen them welsignelse önskar.

IV. Jngen dräng må tillåtas Trolofning, mindre wigning, som icke hafwer 18 eller 19 åhr, och Jngen Pijga, för än hon är 15 eller 16 åhr, ty förr kunna the icke dömma, hwadh Echtenskapet Hafwer at Jnnebära, mycket mindre sina föda och nähra.

V. Jcke Heller skall thet gillass, om någon tager sig Een dräng til tiänst, och Lofwar Honom sin dotter, när hon blifwer Wuxen, effter Contrahenternes frijwilliga och fulkombliga Consens fodrass.

VI. Jngen Enkling eller Enkia skal tillåtas uthj annat Echtenskap träda, förr än Sorgåhret förflutet ähr, Jnhumanum enim est una Cum Cadavere Mortuorum Cædem Memoriam efferre inqvit Seneca. Til at förtiga at honestas publica detta Svaderar, ändock detta dher något synnerligit Jnfall icke för handen är, hwilken Consistorij omdömmande skall underkastas.

VII. Jngen Enkia eller Enkling må tillåthass träda uthj annat Echtenskap, för än wederböranders arf är uthtagit

VIII Jngen Pastor må nogra Troolofwa, förr än the setia Löffte för sig, att the Echtenskapet skola fullborda, för än ett halfft

åhr, är omflvtet, få the icke nöijachtige Löfftessmän, så må Pastor sig medh them intet befatta.

IX. Såsom ingen Cappellan skall några Trolofwa, uthan sin pastoris tillåtelse och Wethskap, så skall eij heller någon Præpositus någon Trolofningh vplösa, effter dhetta hörer till Episcopj embete. Handlar någon dher Emoot så Må han Citeras til Consistorium, och gifwa så Mycket in Usum Publicum, som Trooss brytaren gifwa böör.

X. Laghläsare skola förmanass, at the icke för hastigt slijta lägerssmåål, för päningaböthe skull, uthan först låta prediko Embetet, dhem til Echtenskap förmana, at landet icke med synder, horor och horungar fult blifwer.

XI. Om nogon tager sin festeqvinna heem til sig för än Otta dagar för Bröllopet, och effter sin Kyrckioherdess förmaning icke låther henne ifron sigh, Han böthe för hwar weka, Han Henne hooss sig Hafwer 2 dr Smt, eller ståndhe Begge så Monge predikodagar j wapnhuset, som han wekor för wigningen Hefdade henne, förr än the wigde äro. böthe 3 Dr Smt. Men äro the förmögne, så plichte mehr.

XII. Om någor begärar träda j annat Echtenskap föregifwandess sin förra maka wara bortrömdt, så måste Pastor först, medh sitt kyrkioråidh ransaka om? När! Hwart! och af hwadh orsaak! hon är bortrömdt, huru the lefde tilsammans, mädan the woro tilhopa, om Persona deserta hafwer låtit sökia, effter thensom bortweken är. Äfwen sålunda Ransakass och effter then Man, som berättas wara j krigh slagen eller borteblefwen: Thee som om Sådant witna Måste wara sandferdige, och Trowerdige, som dher om någa kunskap Hafwa och skola dhe sina Attestata, medh Troo werdigass nampn och Sigillo Verificera.

XIII. Heembligh Echtenskapz Lofwen emillan unga personer, kan intet fulbordass, uthan wederbörandarnass goda samtyckio. Är sängelagh tilkommet, så moste föräldrarne öfwertalass sitt samtycke at gifwa.

XIV. Brudawigning skall skee j kyrkian, ty såsom Gudh ther sammastädess hafwer sin welsignelse lofwat. Och brudawigningh är Een handel som Gudz församblingz förböner, behöfwar, så är thet otiänligit at dhen uthj privat Huuss, dher dageliga synder bedrifwas och j swang gåå, förrättass, hwilken prästman, som här emoot handlar bööthe 6 Dr Smt.

XV. The bruder som äro hafwandhe skola icke prydass medh Crona och uthslagit håår, uthan allenast medh Crantz och doog på hufwudet böthe som förmäless Act. 9. dölier Hon sig Hafwande wara, och liuger sig Cronan til böthe 6 Dr Smt, och böthet uthtagess förr än hon kommer j kyrkio effter barnet. Hafwa dhe intet at bötha medh, Så stå the j — wapnhuset 3 Söndagar och afbedie sin förargelse, för än hon j kyrkio kommer.

XVI. Hwilken Pastor som Här öfwer icke handh holler, uthan tillåter hwariom och Enom sig pryda, uthan åthskilnat emellan Ehrliga och oährliga, han plichte 3 Dr S:mt hwar gång han dher mädh beträdess.

XVII. Jntet Brölop skall jnstellass på lögerdagen, eller någon Annan dag näst för Helga dagen, at icke gudztiänsten ther medh försummass om Söndagen widh 3 Dr Smtz Straff.

XVIII. Om några låta sig copulera af priverade präster, så skola the medh then priveradhe straffass, och Copulationen hållass ogill, the Copuleradhe förbiudass tilsamman boo, och til doomCapitlet Citeras. Copuleras the på nogon fremmandhe Ort så skola the tillika medh then wigningen förrätta de Arbitraliter Straffas. Hafwer dhem emillan nogot lagligit hinder warit, måga the straffass effter Kongl. Placater.

XIX. Om någon them, som Antingen begge äro af Adell, eller Enthera af Adell, och then Andre icke, emoot Kongl. placater sammangifwer han må och effter Kongl. placater Straffass.

XX. Om någon Oenigheet emillan Echtafolck wpkommer, så skal Pastor först dhem sökia at bjläggia, förmåhr han thet icke, så skal han kalla them för kyrkiorådet, och dher sitt bästa bruka kan han dher intet uthrätta, så må han them til dom Capitlet förskrifwa.

Cap. V.

De baptismo.

I Jngen skall Tillåtas stå fadder, som är stadd uthj någon vppenbara last, eller ett förargeligit lefwarne förer, förr än han låter bättring hooss sig förmerkia.

II. Skola för den skull föräldrarne gifwa sina kyrkioherdar tilkenna, framför uth, hwilka Personer, the wilia til witnen kalla

til sina barnss doop, på thet icke nogot buller j kyrkian må förorsakass, om dhe som otiänlige äro, bort delass [= ledas] skola.
III. När döpelsen förrättass, skall wara töst j kyrkian, på dhe nährwarandhe må höra, hwadh som för händer hafwess, blifwa påminte om dess nytta, som dhe sielfwa uthlofwat hafwa.
IV. Om barn döör Odöpt, gönom föräldrarnas försummelse, skolla the therföre tilbörliga plichta.
V. Mädan döpelsen är Sacramentum Jnitiationis, gönom hwilket barnen blifwa inympadhe j Gudz försambling och j Nådhe bundh medh Gudh tagne, så måste Predikanten, såsom Gudz Ordz tiänare, och ingen ting låta sig förhindra, att komma til kyrkian, när han budh bekommer om barna doop. döör barnet odöpt gönom hanss försummelse böthe 2 RDr.
VI. Ministerium bör och medh all flijt, afskaffa dhen oordning, som är at döpelsen Extra Casum Necessitatis och j oträngde Måtto förrättass hemma j Husen, och sedan effter många wekors förlopp, bärss barnet j kyrkian widh Modrenss kyrkiogångh, kallass faddrer, allenast ett stort kyrkiogångz öol må Anstellass, hwar af fölier dhetta oskick 1. at Barnet icke blifwer Christnat effter handbokenz innehåldh, uthan Många frågor blifwa tilbaka satte. 2. At oförståndigt folck giör Een åthskilnat emjllan döpelsen och Christendommen, sägandess at barnet är allena döpt, men intet Christnat. Slutass altså dopet j twå delar, som dock är ett. 3. Skola och wederdöparna här medh störkia sin wilfarelse, at the låta sina barn döpass andre gången. Må fördenskull ingen Prästman döpa något barn, uthan närhrwarande witne, och altså fullkomligen vpläsa alt thet som j handboken, om döpelsen handlar, giör han han här emooth, Plichte 2 RDr.
VII. Låter någor Prästman döpa sitt barn Hemma sielf, böthe dubbelt. Om Casu necessitatis talar man intet, om hwilket och j handboken handlass, allenast oordning må blifwa förtagen.

Cap. VI.

De Administratione Coenæ Dominicæ.

I. Jngen barn admitteras til Herranz Nattwardh, förr än the nogorlunda Hafwa lärdt Fader wår, Troen och Sielfwe budhorden, Morgon och affton böner, som och weta hwadh aflösningen

hafwer at Jnnebära, och hwar til the Christj Lekamen och blod anamma, effter som Apostelen fodrar at Een — Menniska sig först skall pröfwa.
II. Jngen Prästman försumme att besökia Een Siuker när han fåår budh j rättan tijdh, döör then siuke och icke bekommer Herranz nattwardh för prästenz försummelse skull, så må Prästen dherföre til Consistorium Citeras, förhörass och som han finz brotzligh til plichta.
III. Hwar någon så hastigt blifwer betagen, at honom icke kan någon reda giordt warda, så skal han dherföre icke wahnhoppass, uthan gifwa sig til fridz medh Een stadig troo till the ordh, som han j wellmachten hördt hafwer, ty hwar och Een, som seer honom och troor på honom, skall hafwa Ewinnerligit Lijff etc
IV. Mister then krancke sitt måhl förr än Prästen kommer, så at han sielf intet förmåhr giöra sin bekennelse, dher han tilförenne hafwer warit Gudhfruchtigh, medh alfwar åstundat thet heliga Sacramentet, så at andra trowärdige Christne både om bekennelsen och begäran wijtna, och han sielf gifwer dhet minsta teekn ther til, så skall honom icke Sacramentet förwägrat wara.
V. Folket skall alfwarligen förmanass, at the j tidh, Mädan then siuke kan giöra någon reda, fodra Prästen til honom, så frampt then tiänsten, han skall giöra honom, till måtto kan komma, ty siukdomen förökess icke ther af, at han deste snarare döör, som några af fåkunnogh jnbillningh mena, uthan sedan kan han Hafwa ett så mycket bättre modh, och förwentar, hwadh Gudh medh honom behagar giöra, ia ofta plägar och Gudh då strax til lekamligh helsa förwexling göra.
VI. Then som är stadd j någon vppenbara last såsom hoor, Mandråp bolerij etc för hwilken han icke hafwer giort bättring, medh vppenbahra Skrifft och plicht, skall intet tilstädiass komma til Herranss Nattwardh. Men råkar Een sådan uthj siukdomb, skall Prediko Embetet sig winleggia, at han äntå må komma til wederkenslo, gifwer Gudh nåden, at så skeer, at han begärar Sacramentet, skal dhet honom gifwet wara, dock skall han giöra försäkring, at dher Gudh honom til helsan hielper, tå sin förtiänta plicht at undergåå, men framhärdar han j Onskan skal han Herranz Nattward icke bekomma.

VII. Främmande och okänt folck, må eij heller admitteras till Herranz Natward, uthan the hafwa richtigh bewijss om sig.
VIII. The som äro komne j vppenbara rychte för någon last, må eij heller admitteras til Herranss natwardh, förr än the sig dher ifron lagligen uthredt hafwa.
IX. Om them som halfwa eller hela åhret igönom försumma Gudztiänsten, måge och jfron Sacramentet Slutass. Men om the efter förmaning sig rätta, niuta the Gudz församblingz frijheter, som Andra Christne.

David Lunds herdabrev (1712).

Stifts- och läroverksbiblioteket i Växjö Mskr. quarto N:o 46 s. 451–457. Kopia. Delvis upprepat i skrivelse 14/3 1713: aa s. 458–464.

Herdabrevet är delvis tryckt i *Wallquist* Eccl. saml. I s. 246–253; jfr II s. 381–383.

Högwyrdige her Biskoppens D. David Lundz Bref til Prästerskapet uthi Wexiö Stifft, wid thes ankomst.

Sedan min ankomst i stifftet äro åthskillige måhl mig förekomne, som eij tohla drögzmåhl; uthan betarfwa en skyndsam Communication med venerando Clero til wårt heliga ämbetes tilbörliga upwacktning, på thet then oss anbefalte siählewården i ingen deel må warda efftersat, men ther emoot med görlig sorgfälligheet til siählarnas salighet i ackt tagen: hwarföre til att wijsa dhet jag så för mig sielf, som för hela högwyrdiga Prästerskapet hafwer omsorg, thet then gyllene dyrbara liusestakan, på hwilken thet uppenbarade ordetz himmelska liuss och heligheet ibland oss lysa skal, må högt och dyrt acktat warda, haar mig ålegat efterfölliande påminnelser til wärkstelligheet att uthfärda.

1. Thet hafwer then höghlof*liga* Kongl. Giötha hoff-Rätten för några weckor medelst bref gifwet Consistorio tilkänna, huru thet i en anstelt ransakning med en Bonde dräng, som för ett Enormi seclere är worden misstänckt, haar befunnit hoos honom en oförswarlig fåkunnogheet uthi thes Christendoms kundskap; i thy han wid tilfrågan hwem honom skapat hafwer, och hwad gud är, eij wetat ther på thet ringaste att swara, förmenande högbemälte Kongl. hoffrätten, sådant härröra af thet, att Prästerskapet eij bruka then flijt med Catechismi läros drifwande, som Kongl. Kyrkiolagen föreskrifwer. För then skul såsom Consistorium dhetta serdeles förestält Ministerio å then orten, hwaräst thenne fåkunnoge person sit hemwist hafft, att med högsta flijt och troheet sökia att förekomma sådan hednisk blindheet, haar jag funnit nödigt, att äfwen til alla Prosterijer, i anledning här af, låta afgå påminnelse, thet hwar och en siälasörjare för sig skal både för sina åhörares och sin egen saligheetz skuld wara bekymrad, til att med oaflåtelig åhoga, effter yttersta förmåga underwijsa hwar och en och föra them på salighetenes wäg, att ingen må warda brotzlig befunnen för herranom, thet han genom försum*m*else, eller trögheet är förwållande til sina åhörares fördömeliga fåwitsko, hwar öfwer herrar Præpositi i hela Contractet, så wähl som Domini Pastores hwar i sin församling warda af sine ämbetees plickt noga hand hållande: allas plickt i dhetta är uthsatt i Kyrkiolagens Cap. 2. paragraphis 1 et 2.

2. Emädan genom then dyra Catechismi lära och förhör, då then methodice och absque hiatu warder drifwen, ofwannämbde skadeliga ignorantia, näst then H. Andes krafftiga medwärkan, lyckeligen kan förtagas; är thet högst angelägit, att ther med både ordenteligen och trägit, under gudz gudomliga bijstånds åkallande fortfahres, ther effter, som Kongl. Kyrkiolagen thet uthtryckeliga påbiuder i förbenämde Capitel P. 9 et 10.

3. Thet är klagat, att en el*ler* annan, wid sina predikningars uthförande, eij skal bruka then flijt ther wid, som ett så heligt wärk fordrar, uthan tycker thet wara nog, om han effter sit egit tyckio kan något gammalt el*ler* hwad i hastigheet förekom*m*er uprepa, och stunden ther med fylla, oacktat någon upbyggelse ther med föllier el*ler* intet. Nu emädan slijk owana förorsakar både then oboteliga skadan, att ingen upbyggelse är att förmoda, såsom ock ordetz och ämbetetz förackt; Ty är högt af nöden att med all alfwarsamheet thetta arbetet i gudi både företaga och afgöra, hwar til thet en mäcktig drifft wara må, att wij städse oss til sinnes föra, thet wårt ämbete är andans ämbete 2 Cor: 3. 6. och skal i ty förrättas icke effter wår, uthan andans behag, att igenom oss måtte uplyssning skee af gudz klarheetz kundskap i Jesu Christi ansickte 2 Cor: 4. 6.

4. Serdeles måste acktsamheet och flijt med böner och åkallan anwändas i predikningar på the fyra store Bönedagar, att then gudeliga intention, som wår allernådigste Konung ther wid hafwer,

må i underdånighet af oss, som undersåtare ärom, fulbordas, och ther hoos thet ändemåhl, angående wår timmeliga wälferd och ewiga salighet alle sides ernås, warandes beklageligt, att man haar bekommit tillfälle af någons annors kallsinnigheet til at här uthinnan lämna åthwarning, tå thet förmärckt är, att ganska ringa tijd och icke heller större flijt, til så angelägit arbete är blefwet anlagdt, ther dock te tå förekommande texter, hoos them, som med gott samwetz witnesbörd, sin tienst willia förrätta, långt föruth upwäckia bekymmersamheet, til att med idoghet och andackt, sådant heligt bönedagz arbete förrätta, hwilket är thes nödigare, som åhörarenas hierta tå för tijdsens *solennitet* och serdeles afseende skul, står bäst från synd och säkerheet att afrådas; och på andra sidan til gudzfrucktan och Christeliget lefwerne intalas.

5. Såsom andackt och alwara i gudztiensten, jämwähl ther af mycket befordras, att Herrans Natward uthdelas och therföre fulkomlig mässa hålles, tå och gudeliga Psalmer i någon ymnogheet kunna siungas; woro thet aldeles nödigt, att H*errar Præpositi* och *Pastores* wille wänja åhörarena i sina församblingar til att aflåta then seden, som the hafwa på wissa tijder, til ett så stort antahl begå Herrans Höghvärdiga Natward, och ther emoot flere tijder i åhret, såsom alla 3 stora Högtijder, och andra stora Fester, sampt Bönedagar och Söndagar gå til gudz bord, på thet Högtijderna och Bönedagarna må kunna med tilbörlig ehrfordrat högtijdeligheet fijras, som thes uthan blifwer efftersat. Elliest är thet ock otwifwelacktigt, att tå menigheten i stor myckenheet på wissa bestämda dagar, sig infinna til Communion, thet många göra thet allenast af en wana, som är ett sät, hwar igenom thetta *Sacramentet* owärdeligen åthniutes: hålla ock före, att sådant theras blotta *opus operatum*, länder them til salighet. Så weet man icke heller hwad Lärare, tå en stor myckenheet gåår tillika til Herrans Natward, kunna meddela til theras wärdiga beredelse, genom frågor och underwijsningar, thet gud dock uthan twifwel af oss fordrar, och wij någorlunda kun*n*om kom*m*a til wäga, enär allenast 20. 30, högst 40 på en dag framträda til thenna dyra måhltijden.

6. Ottesången måste nödigt begynnas å store Bönedagarne med then Psalmen: Kommer här och låter oss etc. men högmässe predikan *in descensu e suggestu* ändas med: O gud wij lofwe tig: tå hela församblingen böör upstå.

7. Uthan all twifwel lärer folket allestädes, hälst then menige man, som af nöden mäst plågas, wara stad i högsta bedröfwelse och ångest, aldenstund inwånarne i hela rijket befinna sig lefwa i en sådan tijd, som beskrifwes Zeph: 1. ifrån dhen 14 vers: in til ändan, sampt alt thet onda underkastade wara, som ther uthi uptecknat är; ty är af nöden att Lärarena, jemte thet the med all flijt och bewekeliga ord förmana sina åhörare til sann och stadig bättring, sökia ther hoos med wählbetänckt och effter tänkelig förestelning uprätta them med krafftig tröst, att the icke måge förtwifla och ther igenom företaga sig något oråd, besinnandes Herrans ewiga godheet, hwilken när bedröfwelse på ferde är, täncker uppå barmhertigheet Hab. 4. 2.[1]) hwarföre the ock skola upmuntras til trogna och flitiga böner så för Konungen, som för sig sielfwa, samt tolamod, hwarför uthan the icke kunna göra gudz villia Ebr. 10. 36. eller thet som pålegges åstadkom*m*a, mindre i lydno effterkom*m*a, hwad them af undersåtelig plickt åligger; skohlandes the i sådant beteende, och tå the således ropa: gläd oss igen effter thet tu oss så lenge plågat hafwer, effter thet wij så lenge olycko ledit hafwe Psal. 90. 15. ofehlbart befinna, att Herren ganska hierteligen låter sig wårda om theras siälar Es: 38. 17.

8. Effter Kyrkiolagen på flere än ett stelle förbiuder thet ingen, som eij är ordinerad til thet H. Predikoämbetet, skall uthan tilstånd af Episcopo tillåtas att någorstädes predika; ty warder ock här med antydt att sådant til bijbehållan af god ordning och ståndetz wördigheet efterlefwes, såsom ock min begäran är, att Ährewördige her Præpositus öfwer hela Contractet infordrar besked om sådana personer som oordinerade äre, men hafwa lijkwähl ehr nådt veniam Concionandi, tå ock afskrifft af sam*m*a theras tillåtelse, jemte upsatz på namnen til mig förwäntas, att jag må ehrfara, huruledes i alt skickeliga tilgåår, effter hans willia, som är ordningens gud.

9. Såsom Herrar *Docentes*, så wähl wid Kongl. Gymnasium, som nedre i scholen med berömmelig flijt sine *Partes* förrätta, så är ock af nöden att *Discentium* antahl å begge stellen med wederbörlig sorgfälligheet warder föröckt, på thet the beneficia,

---

[1]) Numera Habakuk 3:2. [R. H.]

som wår aller nådigste Konung i thessa swåraste tijder dhenne staten består, må med underdånigste wördnat åthniutas, och then ther af til Församblingen och gemene bästa förwäntade fruckt förmärkias, För then skul är angelägit, att hwar och en i sin försambling både förmanar och tilhåller åhörarena, hoos hwilka qwicka barn och här til tienlige äämne finnas, att försända them til thetta Wexiö seminarium, att ther af rättas[1]) till thet goda, som gud them, medelst theras undfångne gåfwors förläning, ärnat hafwer.

10. Thet är ock högst angelägit, att the, som sina barn allaredo hijt sändt hafwa, eller ehrna thet ännu här effter göra, ingalunda för mycket skynda med theras afferdande til Academierne, uthan heller låta them här *freqventera* then wanliga tijden och til thes the inhämta hwad *scholæ* ordningen föreskrifwer; hwar effter är att förmoda, att på wäl grundade och mogne studier, til wederbörandernas hugnat och glädie, nogen nytta och åstundelig upbyggelse i fäderneslandet ofehlbart skal förspörjas....

S. T.

Datum Wexiö dh*en* 25 *Maji* 1712. David Lund.

Biskop Lunds synodalbeslut 1712, 1713.

Växjö domkapitels protokoll Consistorii Wexionensis Protocollum $^{14}/_{5}$ 1712—$^{1}/_{5}$ 1715: Prot. sept. 1712 s. 150—166 Ingress; § 8—11, 15—17, 21; $^{17}/_{9}$ 1713 s. 454—457 Ingress; § 7—30. Lund (1657—1729) hade under ryssarnas anfall 1710 flytt från sin biskopsstol i Viborg, vars siste evang. lutherske innehavare han var; var stiftchef i Växjö från 1711 till sin död.

L., som var måg till biskop Joh. Gezelius d. y., fortsatte och avslöt dennes bibelverk. Biskoparna Humble i Växjö och Serenius i Strängnäs blevo gifta med döttrar till Lund.

Wijd slutet af det d*en* 16. 17 ock 18. Septemb. Anno 1712 anställte Prästemöte, blef tå Närwarande Ven. Clero *proponerat* ock föredragit som föllier....

§ 8... hwad *Catechismi* predikningar widkommer, ansades, det the skola utan *exception* hållas allenast om Söndagarne uti [läs: i st. f.] weckopredikningarne, hwilcket bör skie både i krafft af

[1]) Säkerligen åsyftas afrättas i betydelsen fostras, danas, utbildas. Av tyska ordet abrichten.

lagens föreskrifft Cap. 2. §. 9. 10. som ock för sielfwa nödwändigheten och nyttans skuld, effter folcket, hwars uppbyggelse i alt sökas måste, icke är så flijtigt tillstädes andra dagar, som Söndagarne, ock må ingen af egen godtyckio här uti giöra ändring eller tillstädia i *Catechismi* predikningar ock förhör *hiatum*, så att ther med någon Söndag uppskiutes, antingen för lijkpredikningar eller andre kyrckiobeställningar; i ty icke kyrckiolagen, brådaste andtijden ock kortaste dagarne undantagne, någon *exception* tillåter, förfarenheten äfwen lärer, att alt thess utan wäl kan förrättas, när tijden wäl i akttages till att förtiga det sådan egenwillig *pausa* härutinnan mycken oreda förordsakar ock then af Öfwerheten *intenderade* förkofringen i Christendomen märckeligen förhindras.

§ 9. Såsom några af Prästerskapet sig beswärade, det mänge wisa stoor tresko och motwillighet att framkomma till *Catechismi* förhör, tå ther om pålyses; blef af högwyrdige H:r *Doctoren* ock Biskopen till rättelse lämnat, det sådant utan swårighet kunde rättas, tå Prästerna sielfwa härwid bruka alfwaren, flijtigt upläsa lagen, förmana folcket ock när med förmaningar intet kan uträttas, utan att *connivera* här wid med någon, *exigera* de ålagde bötherne k:l: Cap: 2. § 9. af de brottzlige genom kyrckiones Säxmän ock om någon wid *exsecution* wisar gensträfwoghet, owillia, eller försumelse, skall på en sådan hoos them som thet förmå sökias *correction* hwilcken i timande fall och så snart *Consistorium* der om erhåller *notification* ofördröijeligen skall meddelas.

§ 10. Anbefaltes, det Lärarena både uti *Catechismi* predikningar och förhör skola *stricte* hålla sig effter Cap. 2. § 9. så att the i then ordning, som Christendoms stycken böra afhandlas, allenast ett stycke ock eij flere, korteligen i hwar predikan utlägga ock öfwer det samma anställa förhör ock icke som man hoos en del märcker warit wanligit, hwar gång öfwer hela Catechesin; hwar medelst then grundeliga *information*, som uti hwart stycke fordras, otwiflacktigt blifwer hindrat ock efftersatt.

§ 11 Förehölts thet nödigt wara, att en skrifftebook wäl inbunden, i alla Församlingar inrättas och med sine *titlar* i ricktighet hålles, som kyrckiolagen Cap. 2. § 10. ock jämwäl Cap. 24. § 8 stadgar på det Lärarena måge hoos sina åhörare kunna skaffa sådan förkofring, som Kongl. kyrckiolagen i förb*enämn*de rum fordrar ock äfwen hafwa behörig kundskap ther om; ock ansades,

det *Pastores* i the Församlingar, som thetta kan wara efftersatt, ofördröijeligen sådant till wärckställighet befordra.

§ 15. Förmältes, att effter som thet är att befara, tå folcket hopetals wijssa tijder om åhret å någon högtijd eller Söndag går till Herrans Nattward, såsom merendels i Församlingarne tillgår, att det skier af en blott wana; det hwar ock en borde härutinnan wara waksam ock lära sina åhörare rätteligen förstå thetta hufwudstycket om Herrans h: Nattward, samt anföra dem, huru the Gudeligen skola bereda sig wärdeligen att anamma thetta h. *Sacramentet,* effter som påbudet är K: lagens Cap. 2 § 1. hwilcken högt angelägna underrättelse, såsom then eij beqwämligen kan skie, tå folcket hwar gång i så stoor myckenhet framkomma till *Communion,* synes thet uppbyggeligit wara att förmana them, thet the icke hopetals och alla å en gång sig ther till infinna, utan effter handen nu begynna att wänjas wid i mindre antal och wälberedde sig ther till effter hwarandra att inställa, hälst effter kyrckiolagens Cap. 2. § 7. äskar, att thetta h. *Sacramentet* icke sällan, utan offta skall utdelas, tå *Communicanterne* thess bättre af sina Siälesöriare kunna pröfwas ock till den h. Måltijden *präpareras.*

§ 16. Emedan ock the, som willia låta skriffta sig, äro i krafft af kyrckiolagen förbundne till att angifwa sig föruth hoos predikanten Cap. 8. § 2. antyddes, det åhörarne på landet skola tillhållas att giöra thet om Fredagen i weckopredikan ock till den ändan sig der till infinna; att man således kunde både förmå folcket till att biwista weckopredikningarne, öfwer hwilckas försumelse nu mycket klagades, såsom ock bekomma tillfälle att underwisa och *präparera* them till sitt Christeliga förehafwande. Om någon utan laglig ordsak wille uteblifwa, näpses thess motwilligheet ther med, att han förr ey slipper till Herrans Nattward, än han sig rättar efter Förordningen.

§ 17. Förestältes, huru skadelig ock lastwärdig then oseden är, att the, som willia låta skrifta sig ock undfå aflösning, icke komma fram för skrifftefadren, utan blifwa stående i sina stolar, ock att *Pastores,* ther thensamma här till warit gängse honom afskaffa, i ty elliest obekant blifwer, hwem som will begå Herrans Nattward, eller icke, kunna ock på thet sättet både owärdige och de som icke ärnat then gången ther till komma trängia sig fram med förargelse.

§ 21. Förmantes Prästerskapet att å alla Prädikstolar med högsta flijt afråda sina åhörare ifrån den aldeles öfwerhanden tagande synden till att ohelga Herrans *Sabbat* med resor, them the emot Söndagarna gemenligen företaga ock äro icke bekymbrade, att infinna sig till Gudztienstens biwistande i någon kyrkia; föreställandes dem att denna öfwerträdelse är wisserligen en ibland de månge flere, för hwilcka Gudz wredes låga så häfftigt brinner öfwer Sweriges Rijke.

Anno 1713, Sedan Prästemöte *den* 15 ock 16 Septemb. war effter wanligheten förrättadt, blefwo *den* 17 Ejusdem fölljande *momenta* förestälte och upprepade, uti samtel*iga* Prästerskapetz närwaro....

§ 7. Skola åhörarna alfwarligen tillhållas att så flitigt infinna sig till ottesångarne, tå *Catechismus* warder förklarad, som till högmässopredikningarne, jämwäl ock att hela församlingen utan försumelse sig inställer till *Catechismi* förhör ock the som härutinnan effter förmaningar wisa sig olydige, skola ting stämmas ock genom plickt hållas till lydno.

§ 8. The som ock elliest uteblifwa, tå the effter ordningen warda ansagde, att tillstädes wara, skola bötherne oundwikeligen såsom Kyrckiolagen föreskrifwer utfordras, ock medan förhöret på står bör folcket icke tillåtas att löpa in ock uth eller emellan bänkarna att talas wid, utan skall hwar ock en med stillhet afhöra hwad som tå med frågande ock swarande förehafwes.

§ 9. Påmintes ock om det, som för detta är nödigt acktad genom utfärdad skrifwelse till Ven. Clerum af *den* [tomrum] Martii sidstl*idne* wid *Catechismi* predikningar ock förhör till effterlefnad wid handen gifwa, ock att hwar ock en så mycket mer bör låta wara sig angeläget det i ackttaga, som ther igenom önskelig uppbyggelse ock god ordning, medelst Thens Högstes wälsignelse, kan warda befrämjad.

§ 10. De som ärna begå Herrans H: Nattward, antyddes skola effter förrigt sluth, fredagen föruth sig dertill angifwa, ock att the som thet icke effterkomma, skola ey till skrifft ock aflösning blifwa admitterade; hwilcket ock så mycket mer påmintes, som thet ock finnes långt för detta wara *in Synodis* föreskrifwit.

§ 11. Ansades ock thet till ihugkommande, som äf*w*en till-

förrende är antydt att man ey tillstädier så många i sänder till Skrifft ock *communion* framkomma, utan att man således thermed omgår, att *communion* mäst alla Söndagar må hållen warda, till större andacktz uppwäckande ock *Sabbatens* wärdigare begående, samt *communicanternes* bättre beredande.

§ 12. att thes lättare kunna förmå sina *åhörare* härtill, gafz then anledning, att Lärarna skola här wid bruka godt manner ock försicktighet, ock ther iämte sielfwa icke i wekan på Söckndagarne eller *privatim;* utan på Söndagarne effter Högmässopredikan ock uti Församlingenes närwaro begå Herrens H: Nattward.

§ 13. Församlingens ledamöter, som af någon *condition* äro, skola förmanas att giöra thet samma och ther the skulle begära att få *Communiceras* hemma uti sine huus eller uti Sacerstigan, skola Lärarne med Christeligit föreställande, sökia att beweka them till att offentel*igen* här till gå, så till Församlingens effterföljd, som egit samvetes förnöijelse

§ 14. Ansades, det de, som willia undfå aflösning, må icke tillstädias, att stå qwar i sina bänckar under skrifftandet; utan tillsäijas, att framkomma för Skrifftefadren, antingen i *Choret* eller *Sacerstigan*, att ther warda *absolverade;* ty elliest kan mycket förargeligit och thet till Syndarens siälewåda länder, förelöpa.

§ 15. När *Communicanterne* skola till aflösning framkomma, är tienligare, att the ther till med ringande i then lilla Klåckan, som mäst i alla Kyrckior finnes, än med ropande framkallas.

§ 16. Emedan månge äro om sitt ämbete så litet bekymbrade, att the först om Söndagz Morgonen påse hwad the till Församlingens underwisning i predikande skola föreställa, hwaraf kommer, att tå the sig icke till *textens* ock *Evangelii* förklarande tillbörligen beredt, sökia the med annat, som i hastighet kan förefalla, tijden utdraga, då ock skier, att månge på så heligt rum aldeles otienlige uthlåtelser framföra, som strijda både emot Kongl. Kyrckiolagen ock thet nyligen skiedde förbud, ock mehra förargelse ock missnöije, än nytta och uppbyggelse hoos åhörarena förordsaka; ty förmantes hwar ock en ock i synnerhet the yngre, att med tillbörlig flijt ock weckan förut sine predikningar wäl *meditera* ock öfwerläsa ock med innerlig bön så helig förrättning tillträda, hwarförutan ingen fruckt eller nytta kan åstadkommas.

§ 17. *Continueras* med thet, som belefwades nästa *Synodo*

tillförrende, att afftonsångz *texterna* på Store bönedagarne skola på landzbygden förklaras fredagen föruth; men ther någon Apostladag then weckan infaller, tå förklaras samma *text* på nästa Fredagen ther effter.

§ 18. Så skola ock Söndagz *Epistlarne* äfwen som förledet åhr skiedt är, på nästfölliande Söndag uppläsas ock förklaras.

§ 19. Förmältes thet en besynnerlig ordsak wara till kallsinnighet ock oskick, som i Församlingarne wid gudztienstens biwistande förmärckes, att ganska få besinna then åthskillnad, som giöras bör emellan thet rum ther gudz ähra bor ock andre ställen, ty fantz äfwen nödigt, att med synnerlig nijt ock som tidast *inculcera*, att man uti gudz huus ock för Herrans ansickte med sedighet ock gudelig wyrdnad inkommer, betracktande att Herrans *Tempel* är ett heligt rum, ther Herren på ett besynnerligit sätt är sielf tillstädes, ock att man derföre skall afhålla sig ifrån otidigt snack, löije ock annat oanständigt beteende och ther emot uti gudelig andackt, hiertans förödmiukande och stillhet ther sin gudztienst förrätta, så framt then skall wara Herren behagelig.

§ 20. Skall Klåckaren eller någon af Kyrckiones Säxmän tillse, hwilcka som ey straxt medan det sammanringes i Kyrckian ingå, utan blifwa uthestående under Syndabekännelsen ock gudztienstens begynnelse. När sådane träskas, skola the först af predikoämbetet förmanas ock så framt the ey willia rätta sig, måste the wid Tinget angifwas, på thet the för olydno ock förargelse måge straffas.

§ 21. När thet nödigt är för Pastore eller Comminister att tala med Klåckaren eller någon annan af Församlingen medan gudztiensten påstår, bör thet skie uti stillhet, såsom ock hwad tå elliest i Församlingens närwaro är af nöden att beställa, bör utan högt tal ock slammer med wyrdsamt förhållande inför then stora Guden förehafwas, emedan thet tienar åhöraren till efftersyn ock hoos them en besynnerlig wärkan hafwer, tå Lärarena sig ombeflita således them uti gudztienstens wyrdsama ock nitiske förrättande ock biwistande med san gudacktighet förelysa.

§ 22. Såsom förnimmes, att folcket fast mångestädes här å orten, sedan thet then förste dagen af the tre store åhrlige Högtijder med någon enhällighet begått, blifwer straxt andre dagen trögare ock then fierde dagen, så wäl som den tredie aldeles för-

giäta ock försumma Gudz huus, samt företaga lekamligit arbete med kiörssel ock annat så wäl Juhl, som Påsk ock Pingest; ty antyddes, att emedan sådant sträfwar både emot kyrckiolagen ock then Christeliga kyrckians gamla bruuk ock gudeliga förordning, det Lärarena måste med fullt allfwar sina Åhörare föreställa detta, ock them om Högtijdernas tillbörliga *celebrerande* underwisa.

§ 23. Så skola ock åhörarne tillhållas, andre Högtidz dagar, som i kyrckiolagen nämnas, om åhret tillbörligen att fijra med samdräcktig kyrckiogång och annan andackt. Ock på Apostladagarne måste the äfwen förmanas flitigt att gå till kyrckia ock ingaledes något swårt arbete med kiörssel ock plöijande företaga förr än effter gudztiensten sedan the then hafwa biwistat; hwar med äfwen i krafft af kyrckiolagen så bör förhållas.

§ 24. Skall ock noga inseende hållas, att ey någon yppighet, kiöpenskap ock handel på kyrckiobacken eller när intill kyrckian för eller effter gudztiensten föröfwas på Sön- ock Högtijdzdagar.

§ 25. Skall ock folcket förmanas, att de ey företaga sig resor emot ock å Söndagarne ock gudztiensten ther med försuma, utan mögeligast så laga att resan straxt effter Söndagen anträdes ock the näste Söndagen ther effter gudztiensten hemma wid sine Socknekyrckior kunna biwista eller om the på resan fördröija måste, änteligen tillse, att de hinda till någon kyrckia, till att helga *Sabbathen*.

§ 26. Skola faddrarna tå the med barnet framkomma till dopet, underrättas ock påminnas om theras plickt, som medelst then förrättningens åtagande them åligger, till hwilcken ända några quæstioner kunna *proponeras*.

§ 27. Föräldrarna böra afrådas att gifwa Barnen sådane nampn, som ey någon Christelig betydelse hafwa, ock hafwe hafft sin begynnelse i hedendomen ock ther emot förmanas att tå wid dopet låta them bekomma sådane Nampn, som them kunna föra till minnes thet förbund, som the tå med Gud ingådt hafwa, att the med all flijt må sökia hålla thet orubbat.

§ 28. Ottesångarne ock *Catechismi* förhör böra ingalunda för brudefolck, eller andre ordsaker skuld, tillbakasättias.

§ 29. Fattigt brudefolck, så wida thet sig ärligen förhållit, skall tillhållas, att bruka then wanliga brudekronan, hwarföre then ock them för lindrigare prijs effterlåtes. Och tå thet händer

att Prästen icke kan föllia brudefolcket hem, sedan the äro sammanwigde, skall uti prästegården eller klåckarehuset, om så läglig-it är, brudewälsignelsen med wanlig sång ock bön, som elliest i bröllopgården plägar förrättas, öfwer them afsagd warda.

§ 30. Skall noga observeras, att ingen släppes uthur kyrckian förr än gudztiensten med wälsignelsen ock wanlig *vers* för höga Öfwerheten och fader wår är aldeles slutad, så skall icke heller tillåtas, att någon förr tager till sin hatt ock annat....

Biskoplig förordning 1751.

Tryckt i Växjö consistorii cirkulär u. o. och år. Urval. Doktor Osander (född 1700) var stiftschef 1749–1787.

Wälmente Påminnelser,

Utgifne wid Prästemötet i Wexiö d. 1. Aug. 1751

1. HWad Herrar Biskoparne, mine wärde företrädare, agtat nödigt til önskelig upbyggelse och god ordnings bibehållande at påminna och föreställa, förtienar åtanka, ihugkommelse och efterlefnad.

2. Predikningar böra med oförtruten flit, och under trogen bön, anställd meditation, efter de fläste åhörarenas bekanta tilstånd och begrep, enfaldeligen, tydeligen, grundeligen och bewekeligen inrättas til nödig underwisning, kraftig upwäckelse och upmuntring, twifwellös öfwertygelse, alfwarlig rättelse och hugnelig Tröst.

Til den ändan förmanas alla i gemen, och i synnerhet Iuniores, at fliteliga idka sina studier, för all ting agtsamligen läsa then heliga Skrift, och therjemte anropa Gud om Nåd och uplysning.

3. Såsom korta predikoförhör äro ganska nyttige, at tydeligare föra åhörarena til sinnes hwad i predikan blifwit afhandlat: så böra de icke underlåtas, så ofta wäderlekens beskaffenhet, andra omständigheter och förrättningar tillåta; kunnandes ock tå til så mycket nogare underrättelse för the enfaldige erindras, til hwilket hufwudstycke i wår Christeliga Cateches thet afhandlade predikoämnet förnämligast hörer.

4 Catechismi förhör på Söndagarne efter Ottesången, måste allestädes, enligt Kongl. Maij:tz Kyrkolag med all görlig flit

och alfwar så anställas, at the nödigaste frågor, som finnas i D. Suebilii Cateches, warda ju länger thes bättre kunnige, och hwad bifogade swar innehålla, tydeligen i the ungas minne och förstånd intryckt; hwarföre mig synes rådeligast, at ottesångspredikningar göras ganska korta, men förhören så mycket längre; warandes ock nödigt, inrätta rotarne i Församlingen til wist antal, i så motto, at hwar rote, twå gånger om året, til slike förhör kan framkallad warda, tå samtelige Inwånarne i then ansagde roten skola sig inställa, absentes på särskilt förtekning upföras, ansägas at följande Söndag til förhör framkomma, och hwar och en, som i oträngde måle och förfallelös afhållit sig ifrå förhöret, beläggas med den plickt, som uti K. Kl. cap. 11. §. 9, stadgat är,

5. Uti the förhör, som på Apostledagarne anställas, bör ungdomen troligen och förnämligast underwisas om the nödigaste lärostycken, som angå trones grund och salighetenes Ordning. Och skola the i synnerhet tilhållas at infinna sig til så hälsosam underwisnings inhämtande, som första gången wilja begå Herrans Högwärdiga Nattward.

Til upmuntran för ungdomen, agtar jag tienligast, at hwar och en Kyrkoherde ansäger samtelige sine åhörare, thet ingen yngling eller flicka blifwer til Herrans Nattward admitterad, förr än the ett år åtminstone flitigt biwistat omtalte förhör på Apostledagarne, och wäl fattat hwad som til Christelig förberedelse at wärdeligen begå then Heliga Natwarden läras bör, om Gud then Heliga Treenigheten, om Synden och thes nödwändiga försoning, om Guds almänna Nåd, om Christi person, ämbete och wälgierningar, om Nådenes ordning, om bättring, tron och Christeligit lefwerne. Thetta anser jag ganska nödigt til en sann Christendoms förkofring och stadfästande i wåra Christeliga Församlingar. Hwar och en lärare ware så mycket mer sorgfällig ther om, at thetta med tilbörlig drift wärkstält warder som man har skäl, at, genom thens Högstas milda wälsignelse ömnig och hugnelig frukt ther af förbida.

23. Emedan Prästeståndet äfwen förekommit, thet på åtskillige orter ibland gemene man, the wantros och widskepelses rötter, ännu skola qware alstras, at under hwarjehanda påkommande nöd och siukdom, offra til wissa ofta långt aflägne så kallade offerkyrkor och capeller, samt källor, i then fåkunnoga inbilning, agt

och mening, liksom skulle thermedelst någon bot och besynnerlig hielp kunna åstad kommas: Förthenskul har Prästeståndet, på thet wänligaste welat anmoda the Siälaherdar, som å slike orter wistas, at emot en sådan wantro, såsom snörrätt stridande emot thet första budet, medelst tienlig lärdom, warning och bestraffning, med all flit och på thet kraftigaste arbeta, samt i fall theras ämbets möda i så måtto ei worde nog tilräckelig til slike skadelige widskepelsers utrotande och hämmande, the tå hos wederbörande Consistorier hafwa sådant at anmäla, som så i thetta, som i alt annat, låta them nödig handräkning wederfaras. Thenna Cleri Comitialis högnödiga påminnelse, har jag här uptaga bordt, med wänlig förmaning, at samtelige Pastores, så mycket görligit är, winlägga sig ther om, at slik och all annor widskepelse, som förmärkes gå i swang, hämmad och förtagen warder.

31. Uti the församlingar, hwarest några Scholepiltar hafwa sine hemwist, wille Herrar Pastores alfwarligen tilsäga och förmana Föräldrarne, at the, i rättan tid, som Schole-ordningen föreskrifwer, och af Rectores them ansagd warder, inställa sina Barn til Gymnasium och Scholan. Annars kunna the icke undgå någon mistning af the beneficier, som wid slutet komma at utdelas, alt såsom the kortare eller längre tid försummat.

32. Så ofta tilfälle gifwes, är nödigt at samtelige Herrar Pastores och Comministri betiena sig ther af til at upmuntra och förmana sine åhörare, icke allena til oskrymtad andakt, både wid offentelig och enskylt Gudstienst: utan ock til undersåtelig kärlek, lydna och wördnad för wår Allernådigste Konung och Höga Öfwerhet; warandes alla Christeliga undersåtares oundgängeliga skyldighet, at troligen och innerligen bedja Gud för sin hulda Konung och milda Öfwerhet, så mycket uppenbarare, som hela Rikets och Landets wälstånd uppå Konungens och Öfwerhetens höga wälmågo, trygghet och sällhet, beror.

Wexiö, ut Supra,

Olof Osander.

Gabriel Ödman.

Göteborgs stift.

Synodalstatuter 1663.

Originalurkund i Göteborgs Domk. arkiv: F VIII 1. Om kaplanen Petrus Erici jfr *C. W. Skarstedt* Göteborgs stifts herdaminne s. 61, 787. Han uppläste stadgan 6/1 1664 i Kungälvs och Ytterby kyrkor.

Acta
eller
Statuta Synodalia.

Som framsteltes och approberades in Anniversaria Synodo Gothoburgensi den 3 Septemb. Anno 1663, hwaruthi Anni 1655 Statuta Synodalia äre uprepeterade och formerade:

Närwarande Præside et Superintendente Dn Doct. Erico Brunnio sampt consistorialib*us* M. Jona P. Torinio, S. Th. L. Pr. Præp: M. Johanne Cervino P. et P. Halm. Dn Christophoro E. Præp. in Marck Dn Jona B. Past. in Örby. etc.

I. At den christelige rene och evangelische läran, författat uthi Propheternis och Apostlarnes Schriffter, sampt dhe tre, den christeliga kyrchios huffvudhsymbolis Apostolico, Athanasiano och Nicæno, och uthi de fornemste Concilijs approberat, serdelis Upsaliensi wedertagen, altiid i församblingarna uthan någon falsk bijläran, driffves och befordras.

II. Catechismi öfning medh D. Lutheri förklaring måste i församblingarne för allmogen och serdeles vngdomen, så fliteligen idkas och drifvas, at der af någon märchelig nytta och frucht kan fölia. Enkannerligen måste pastores och diaconi vthi provincien Halland flitteligen hålla vngdomen wedh den allmennelige nye stijl och diction uthi språchet at der med öfver landet måtte vara een uniformitet och lijghed. Skeer af diaconis här uthi motwilligheet eller försummelse, straffes som wederbör.

III. Præpositi schola uthan all försummelse en gång om åhret, som synes beqwemligast emellan pingesdagarne, midsommer, hwar i sit contract vthi alle församblingar anstella *examen catecheticum* med allmogen och serdeles vngdomen. De schole och förmana föräldrarna till at köpa de små catechismi läreböcher för sina barn och hålla dem till at lära läsa i book.

IV. Pastores skola och effter Recessen och deras embetes

plicht allwarligen förmana föräldrarna, at de flitigt hålla sina barn till catechismi läran. Finnas föräldrarna motvillige der uthinnan och tröge, skole de effter recessen hållas ifrån sacramentet.

V. Capellanerne och Diaconi vthi Halland och Elffvesyssel skola icke allenast i kyrkiorne, vthan och, när lägenheten sigh så begiffuer, hemma i husen lära vngdomen läsa, dem flitteligen förhöra och om retta förståndet i sin christendoms lära vnderwijsa. Finnes bemelte diaconi här vthinnan eller och i andre sine embetes syslor tröge och försummeliga schola de effter een och annar förmaning och åthwarning afsättias ifrån sitt embete.

VI. Ingen schall tillåtas komma till Herrans Nattward, Trolofning, lysning eller vigsell, för ähn Brudgumen och bruden, kunna [sina] Christendoms stycher i Lutheri Catechismo, med des nödtorfftige förklaring författade. Sker annorlunda, vare pastor derföre förplichtat at svara och contrahentes hålla uppe, til des the sådant lärdt haffva. Här om schall ransakas in Visitatione classica. När Præpositus der hörer Catechismi öfning, at han derom weta wittna.

VII. Præsterne skole och i rettan tijdh i deras egne huus bliffva tillsagde om siukas besökelse, barnedoop, echtenschaps lysning, bruwigsel, liiks begraffninger och annat. Och schall ingen trolofning hållas eller förrettas uthan den samme scheer i Prestens närwaro.

VIII. Barnedoop schola iche upsiutas för fadrar schull, icke heller schal någon tillstädias at låta först döpa barnet och sedan biuda fadrar, när hustron går i kyrchio, vthan förretta hela döpelsens acht med sine fulkomblige ceremonier (extra casum necessitatis) strax effter den naturlige födelsen. Hoo annorlunda giör, böte till consistorii dispensation och wijdare uthdeelning — 10 Dr smt.

IX. På wiinhåls penningar och spannemåhl schall book hållas, spannemålen försichteligen sällias (der icke pastores sielffwilligen sigh såådant påtaga) och derföre wiin köpas med vis antechning i kiörkioverdernas rechningh, som schall öfverses och gillas wid prosteting.

X. Ingen som iche är lagligen kallat och Ordinerat, admitteras til att predicha i någon försambling, för än han haffr loff aff superintendenten. Hoo annorlunda giör, straffes effter Kyrchio-

Ordningen, cap. 65 fol. 68, och schall eij heller någon uthan wichtig orsaak begära loff at predicha eller bliffva ordenerat, för ähn han effter recessen haffver vpfylt sine 25 Åhr.

XI. The unge studerande personer vthi Halland och Elffsyssell, som här effter adspirera till något embete i Ministerio Ecclesiastico scholla först sigh här vthi Gymnasio Gothoburgensi instella och åth minstonne en gång sub præsidio haffva disputation i Philosophia och en gång i Theologia.

XII. Pastores skola sigh beflitta i prostens närware, at beschedelige och dugelige kyrchiowerder och sexmän vthwällias och forordnas i församblingerna. De samma schola wara kiörkioherdens medhielpare i alle sochnestemmer och conventer, effter Privil. 23 Punct: Ransaka huru hwar och een sigh förhåller i Läran och Sacramenternis bruuk, och huru hvart huushåld sit leffwerne steller; om de hålla böhn affton och morgon.

XIII. Desse schola och draga omwårdnaden om kiörkiors och prästegårders bygningh och widh macht hållande, haffva kyrchiornes egendom i god förwaring, at icke något deraf förmindschas eller förderfwas. [Til hvars förekommande?] altiid schall hållas huuse siun effter Pastoris dödh och haffwas wisse kyrchioböker med Richtig inventariis och antechninger på bygninger, så i kyrchian, som Prästegården. Kyrchiord. Fol: 48.

XIV. Och på det sådant deste beqvemligere må kunna förrettas, synes nödigt, at præpositus tillijka med pastore och kyrchiowerderna vthseer af församblingen een dugelig man till at wara byggemästere, hvilchen kunde haffva inseande, huru kyrkiones sampt prestegårdens bygninger widh macht hållas och när någon brist kan wara på färde, derom tijdigt påminna, at hvad som är af nödene, antingen aff nyo vpretta, widh macht hålla eller reparera, måtte tillbörligen i acht tagas och färdigh göras.

XV. Desse kyrkiowerder med sexmännerna skola ochså haffva noga upseande med tienden att dermed richtigt och retrådeligen omgås, [enligt] Kongl. Maij:tz placat och tijonde orningen.

XVI. Diaconi eller klåchare schola i alla församblingar affton och morgon klämpta eller ringa till bönen, så [som] mehredeels annorstädes bruukeligit är.

XVII. Den stadga som giordes på Rigsdagen i Stocholm anno 1652 in conventu Episcoporum et ministerij om fattige prestenkiors hielp och uppehälle, schall tagas i acht och effterkommas.

XVIII. Om någon brudh går med uthslaget håhr och krono och är tillförne aff sin brudgumme besoffven, den samme schall böta till capitels widare vthdeelningh 6 Dr smt, hvilcha pastor loci schall vthfodra, för ähn hon fåhr loff intagas i kiörchio.

XIX. Inga bröllop eller annor giästabodh måge hållas emot högtidesdagar. Den der emoot handlar, böte 10 Dr Smt.

XX. Ingen pastor eller verbi minister schall befatta sigh med en eller andan, som kommer ifrån andra församblingar, vthan han haffver fuldkommeligit beviis af pastore, der ifrån han kommer. Och derföre när någon fremmande mans eller qvinnos person antingen i någon stadz eller landz församblinger ankommer at sökia tienst eller elliest sigh der nedsettia, schall den samma sigh och sit beviis för *ordinario ministerio* först instella och præsentera och ingenlunda för till absolution eller Herrens Natvardt admitteras. Iche heller schola the gifva någon tiggare breff, vthan deruthinnan retta sigh effter Tiggiareordningen.

XXI. Om några ringa saker i provincien Hallands eller Elffsyssels af någon ringa hendelse råka förefalla, hvar uthinnan en eller annan tycher sigh för när schedt wara, må prästen dem icke strax [förkunna från predicestolen] eller effter någors obetenchte begäran någon [bortrivet]. Vid. Recess. lib. 1 cap. 2, Art. 22.

XXII. I församblingerna vthi provincien och Elffsyssell schall ske alltidh förmaningh till föräldrar och huusfäder, at the låta sin barn och tienestefolch fliitigt komma till kyrchian och effter Gudstienstens förrettande stella sigh på gången i kyrchian, til at förhöras, hwadh the aff predichan haffva lärdt och fattat, hvilchet Pastor schall Oförsummeligen i acht taga, och widh macht hålla.

XXIII. Vthi städerne der sammestädes schall i dagelige bönestunderne föreläsas morgonbönen aff Lutheri catechismo och Oratio dominica, sedan läsas et caput aff Bibliis, begynnandes aff initio Vet. Test. med een kort summa och sluttes så medh litanien, oratione dominica, benedictione och een vers aff någon psalm.

Ericus Brunnius
Gothoburg

Kalmar superintendentia.

KB v. Engeströmska saml. B x 1 44: § 97 till slut; det övriga från UUB K 23. Jfr not i slutet. Överensstämma i flertalet delar tydligt, ja i många §§ mer eller mindre ordagrant med av Petrus Jonæ Angermannus (1595–1630 biskop i Växjö) 1619 utfärdade stadganden, som efter ett i Skirö förs., Växjö stift, då förvarat ex. äro tryckta i Wallquists Eccl. saml. II s. 577–615. Torde ej vara omnämnda i litteraturen. I vissa delar äro de tydligt påverkade av Nova ordinantia, som har sina rötter i sydvästra Tyskland.

Korte Regler Vthdragne aff Kiyrckio Ordningen, Prästerskapet till vnder wijsningh och rättelse vthj theres Embete,

De vocatione Ministrorum,

1. Ingen Scholeperson, thet ware sigh dieckne eller Student skall komma till Präste Embetet, och thet altsammans, eller någon deel thet att bruka, förr än han Examen eller förhöringen vndergått och vthstått, Sampt och een Lagligh kallelse bekommit hafwer,

2. Och ändoch någor woro ther till kallat *Examinerad* och förhördh, skall han lijkwäll ey taga thet före, förr än han oppenbarligen i Församblingen genom henders påläggiande och böön till Gudh theruthinnan är Confirmerat och stadhfest. Hwaroppå han sedan hafwa skall af Superintendente ordinationis suæ testimonium,

3. Förty mädan then H*elige* Ande, uthan hwilcken thetta Embetet ingalunda wäll vthrättes kan, plägar genom sådanna medell gifwin warda, hafwer och alt ifrå Apostlarnes tijdh uthj Christenheeten här medh så pläga tillgå, wore thet een stoor öfwerdådigheet och dårachtigheet, hwar nu någor wille sådant förachta och bespotta.

4. Men hwar så wore, att någon sigh her emoot fördristar till att bruka, antingen altsammans eller någon deel af Präste embetet, och är doch ther till hwarken kallader eller effter Kiyrkio ordningens förskrefne sätt af Superintendente ordinerat: then samma skall effter Schole rätt straffat warda, sittia i stock, mista hudan och sedan förwijsas af Stifftet,

5. The Präster som igenom olagligh medell, thet ware sigh mutor, vnderhandlinger genom Politiske Personer, Lyffte och tillsäyelser om någon tillgifft på sedhwanligh och plichtigh Präste-

ränta, eller hwadh som helst een Simoniæ Species thet wara kan, willia sigh inträngia i någon församblingh, skole när the her medh beslagne och ofwertygade warda, af tienst ifrån Präste embetet, och såsom owärdige förskiutas, emedan ingen frucht af theres tienst uthj församblingen är till att förmoda, förr än the sigh rätta och bättra,

6. Förty sådanna Simonici öfwerträda icke allenest H: Kongl. M:ts försäkringh och begå Crimen læsæ majestatis, vthan och iembwäll förachta ministerij och Församblingenes samtyckio, Laga korelse och kallelse, Såsom och afhenda sine Successoribus theres Christeliga och tillbörliga oppehälle hwilket ingalunda kan eller böör lijdas och till städias

7. Och ändoch Ridderskapet och Adelen hafwa vthj sina Privilegier bekommit Jus Patronatus till att wällia Kiyrkioherdar vthj the Prästegieldh och Sochner the boandes äro; Så att ingen Präst mann på them trängias skall, emoot theres samtyckio och goda willie:

8. Doch lijkwäll böör een rätt sinnigh Predikant icke allena nudis eorum Suffragijs reqviescere, vthan och till kallelse hafwa ministerij och the andre förnemblige ledemoters consensum som i thenne giäldh boendes äro, hwar annorlunda skeer kunde esomofftast månge olärde lätt färdige och ostadige hycklare, skrymptere och drinckare, ordineras och till Kiyrkioherdar vthj Församblingerne, icke uthan åhörarens högsta förderf och stooran Siälawåda,

9. Skola förtenskull sådanna Cursores och Löpare, och alldra mäst hafwa till straff och påminnelse, att ingen Solennis investitura och prydeligh insättielse till theres pastoratum skall them hwarken af Superintendente Præposito, eller någor annor hederligh Präst mann wederfaras, vthan the måga sigh sielfwa allena neesligen och snöpligen inducera och insättia,

10. Men then som förbijder een lag*lig* kallelse och blifwer legittime ordinerat till Kiyrkioherde öfwer een Sochn, Honom skall antingen Superintendens sielf Solenni investitura insättia eller och gifwa honom inställe breef till Præpositum, lydandes att een sådan person är ordenteligen kallat, proberat och Confirmerat till Präste embetet och öfwer sådanna Sochn till Kiyrkioherde förskickat,

11. Samma inställe breef skall Præpositus på een Söndagh eller annan Hellgedagh oppenbarligen för hela församblingen opläsa, och ther brede wedh, hafwa en kort förmaningh till folcket, om ministerij behof, att thet är af Gudj, om Predicanternas ämbete, Hwadh them effter Guds ordh giöra böör, och ytterst att åhorarna bewijsa sinom Pastorij all tillbörligh hörsamheet och lydno, vthgiörandes honom till uppehälle all then deel som the effter skiäligheet och lijka plichtige äro,

12. Sedan föllier tå ipsa investitura och insättielse hwilken så böör tillgåå som föllier 1. Siunges Nu bidie wij then *Helge And.* 2. Fader wår, och een böön om Prediko Embetet, 3. Confirmatio och stadhfästelsen, 4. Votum in Specie accommodatum ad futurum Pastorem. 5. Impositio Manuum cum benedictione, Herren wällsigne tigh: Och tå uthj Præpositi Närwaro skall kiyrkiones och Prästegårdsens Jnventarium granneliga räcknas och Pastorij medh Nerwarande witne j hender lefwereras effter som kiyrkioordningen fol: 10. 69. f 1.

13. När nu Prästerna så lagligen och hederligen till Kiyrkioherdar uthj een församblingh ordinerade och insatte äro, skall them icke tillstådt och effterlåtit blifwa att lättferdeliga förbyta sigh ifrån thet eena giellet, och till thet andra, tredie och fierde, som offta medh ministerij olijdeliga förkleningh och församblingernes stoora skada och förargelse skee plägar.

14. Ty sådanna handell hafwer thet anseende att then som så lätteligen öfwergifwa sin ombetrodde Församblingh och så redebogen är, till att om skiffta giäll och byta, han söker ther medh icke thet Christo tillhörer, och folken kan wara nyttigast, vthan heller sin egen fördeel allena, hwilka icke rette herdar äro, vthan legoherdar och vlfwar, giöra thet man sällan lijda plägar,

15. Therföre skall hwar och en Prästmann blifwa stadigh och fast uthj sin kallelse och wedh then församblingh han först tillkallat och förordnat är in till dhess han för synnerlige orsaker och märkelige andre skiähl af Superintendente och Capitulo kan blifwa kallat till något annat rum, willkor och lägenheet,

16. När nu någor Präst som Sochn hafwer, warder beswärat medh siukdom, ållderdom Armodh eller hwadh thet kan wara för brister, så att han icke länger förmår besittia sitt giäldh, tå skall

han icke löpa ther ifrån eller stiäla sigh hemligen bort, vthan skall sin Superintendenti och Sochnemännerna säya till i rättan tijdh, på thet the måge föreweta sigh i tijdh een annan,

17. Hwilken elliest öfwergifwer, förlöper eller stiähl sigh bort ifrån sin ombetrodde Församblingh, thet ware sigh yngre eller äldre Prästman, han skall alldrigh någon tijdh wara betrodd om Prästeembetet eller Giäldh, vthan så kan henda att han sigh rätteligen medh tijden besinnar och bättrar,

18. Ther och någon Prästmann blifwer genom döden kallat ifrån sin församlingh och giället blifwer leedigt, så skall Præpositus, när Superintendens icke sielf kan komma tillstädes, sigh tijt begifwa, och sin döde medh broder, vthj the andre) häredz brödernas och hela Församblingens närwaro hederligen och Christeligen begrafwa,

19. Sedan skall han flijteligen förmana Åhörerna som i thet Prästegiället boandes äre att the medh alfwarsamheet och innerligh böön fly till Gudh som Sädenes herre är, at han them åter igen medh een trogen Predikant och Lärare framdeles nåde*ligen* försöria will,

20. I lijka måtto skall han them, och ther om troligen förmana och påminna, att the PrästeEnkian medan honn sin annum gratiæ hafwer, theres sedhwanlige Prästeränta i rättan tijdh vthgiöra och vthgifwa, och henne them i inga måtto försnilla, kommandes ihogh, att hon skall både försöria Cappellanen som Gudz tiensten oppehåller, och swara till vth lagorna som på thet åhret för giället böör vthgåå

21. Och på thet Enkian sitt Nådeåhr kan oqwaldh och oanfächtat niuta och behålla skall medh Successionis vocatione ingalunda finnas förhastigt, vthan skall när honn sielf så begiärar. blifwa stilla sittiandes i Prästegården åhret omkringh, och när hon är Gudhfruchtigh, och till Echtenskapet ytterligare beqwemligh skall medh all möyeligh flijt ther uppå arbetas, at honn effter sin Sorgetijdh, åter medh een skickeligh Prästman må för sorgdh blifwa som både kan förstå Församblingen och Enkian, Sampt theres Faderlösa barn medh sigh framhielpa,

22. Then Präst som löper i otijdh till Capitulum politicos eller andra effter the giäll som leedige blefne äro, förr än then döde Prästmannen som giället tillförene besittit hafwer, är

begrafwen, eller i Iorden wäll kållder blifwen, skall snöpligen afwijsas och till then lägenheeten ingalunda komma,

23. Förty sådanna Cursores gifwa calumniatoribus ansam till att kleena, förtala, och wanwörda Predikoembetet, föregifwandes och spotzskeligen talandes, att then prästen löper och trachtar effter then andres brödh och lägenheet. Lijka som diefwulen står effter att fånga Menniskiors Siälar,

De Sacellanis et eorum vocatione ac Salario,

24. Ingen Pastor loci eller Präste Enkia effter sins Mans dödh skall hafwa Loff eller macht uthan Superintendentis och Capituli consensu, till att taga eller wällia sigh Cappelan, hwar them hälst synes effter theras egen goda tyckio, icke heller till att giöra medh någon föreeningh om Prästegiäldsens förbytningh fast thet wore sigh Fadren och Sonen sigh emillan

25. Ty ther igenom kunde lätteligen blifwa af ministerio verbi en Mercatus eller kiöpslagningh, och then Pastor som till giället framdeles komma kunde, af sådanna fördeelningh lätteligen beswärat och betungat blifwa,

26. Hafwer förtenskull Superintendens med Capitulo macht och wåldh sådanna förlijkningh och giäldz förbytningh medh tillbörligh Jnspection och straff revocera, och ryggia, och sättia till Cappellan hvem them bäst synes kan wara tienligen, på thet att alt kan ordenteligen och skickeligen tillgå i församblingen,

27. Belangandes Cappellanens rätta och wissa löhn som Pastor loci them åhrligen gifwa skall, brede wijdh theres kost, sängh och annat behör, skall wara Penningar — 6 *Daler* Skoor — 4 paar och 2 skiortor, doch skall Pastor loci ther brede wijdh flijteligen förmana Åhörarna att the och hielpa Cappellanerna, på thet the teste bettre kunde behålldne blifwa,

28. Men the som medh Pastoris Samtyckio, och therföre att the uthj Echtenskap lefwa hålla sigh sin egen kost, skola brede wijdh theres lön förbemälta hafwa sigh till oppehälle när Åhrsens tijdh godh är Spannemåhl — 12 *tunnor* tredingen Rogh och twedeelar kornn, vthj hårdan tijdh Spannemåhl — 6 *tunnor* och för the andra 6 *tunnor* *Penningar* 6 *Daler*.

De officio et potestate legittimè vocati Ecclesiæ Ministriac primum de prædicatione verbi,

29. Att lärarena troliga giöra sitt ombetrodda Prästekall och flijteligen Ransaka then *Heliga* skrifft, och studera till sina Predikningar, så att the them icke qvod libitice framstella, eller och elliest nuda verba absq*ue* Spiritu, uthaf dhe förswenskade Postiller sinom Åhörarenom föreläsa, vthan them Ordenteligen både medh paraphrasi och Locis Communibus disponera fördeela, och på een klocketimma alldrahögst altijd så vthföra, att församblingen ther af kan hafwa lärdom tröst och förmaningh,

30. Och på thet the sådant theste bättre förrätta kunne, skola the brede wijdh Biblien och een eller högst twenne Postiller hafwa, så myckit som lägenheeten tillsäya kan, förskaffa sigh goda Theologiska böcker, som then helga Schrifft vthtryckeligen vthtolka och förklara, och elliest wåra troos Articklar innehålla och författa, som äro paraphrases Osiandri Supra tota Biblia, Compendium Herbrandi, Margarita Theologica, Loci Theologici Haffenrafferi

31. När the sigh medh sådanna nödige böcker uthj sitt embete försörgdt hafwa, kunna the altijdh thes redebognare wara till att swara, när the in Synodis eller visitationibus om Articulis fidei tillfrågade blifwa och therföre beskedh och redo giöra skola, så och elliest pro concione vthlägningh och förklaringh för sinom åhörarom någon troones Artickel ther the altijdh skole förplichtade warda, när som helst Texten synes thet medgifwa,

32. The skola och ther hoos alfwarligen förmana theres åhörare till Sabbatz rätta bruuk, så att the honom effter Gudz budh flijteligen och troligen hålla och hellga, icke förachta thess Predikan eller Gudz ordh, vthan hålla thet heligt höra thet gerna och lärat, på thet the her igenom troon och troones ändalycht som är Siälenes saligh*eet* bekomma kunne,

33. Och synes alldrabäst wara att Allmoserna frambäras till Kyrkio alla på een dagh, om alla Hellgone tijdh, strax effter Säden är inburgen, och i ladan församblat, och tå skall Prästen medh heela Församblingen tillhopa tacka Gudh som Iordenes frucht och gröde så nådeligen gifwer och bewarar, Såsom och påminna them att sådanna theres Allmoser warda Gudj igen till ähra, tacksamheet, skenckte och gifne,

34. Effter thet att Allmosa gifft. och andra missskundsamma gierningar och höra till Sabbatzens rätte bruuk, helst medan een rätt sanskylligh lefwandes och werkandes troo måste altijdh genom kiärleeken wärka, och kan alldrigh wara Christeliga gierningar, som är hennes frucht föruthan, skola Prästerna her om flijteligen offta och alfwarligen theres åhörare påminna och förmana, och här oppå drijfwa, att så myckit möyeligit wara kan, sielfwa Allmosarna blifwa af hwariom mann kunnuga så som och Nampngifna,

35. Sedan på thet medh sådanna Colligerade Allmoser må redeligen och rättrådeligen tillgå, skall Pastor strax samma dagh effter Kiyrkiotiensten hwars och eens Eleemo synam i Kiyrkio werdernes och Sochnennes närwaro granneligen opskrifwa och antechna, Och vthj tree lijka deelar förbyta, then förste till Kiyrkiones byggningh, 2. till dhe hwsarme och fattige och hosspitaler, Tredie deelen till gudh fruchtige Studenter, Deputera och förordna.

36. I lijka måtto skola the och afskaffa hoos Åhörerna thet som kan wara Sabbatzens rätta bruuk, och ordsens hörande till förhinder, Som äre alle onyttige och otijdige Lögerdags Giästebodh, Slåtterööhl, Skäröhl, Tiäreöhl, Scoteöhl, ther folcket plägan dricka långt in oppå Söndags Natten, och sedan om Söndagen, antingen intet komma till kiyrkio, eller om the än komma, sofwa the heela Predikanen bort, Item thet otijdiga Fiskerij som sombliga bruka ochristeligen om Sabbaten; Så och the slemma och förargelige Sabbatzresor som Allmogen tager sigh före, Ordsens hörande till itt fahrligit och skadeligit hinder,

37. The som sådanna Gästebodh hålla, och ther igenom både sielfwe försumma Predikan, och sijna gäster ther till förorsaka, skola bötha till Kiyrkiones byggningh 1 *daler* och hwar gästen — 1 *mark*. The som om Sabbaten i oträngde måhle, och utan laga hinder och förfall flyta och fahra, om bygden så att the inga städes komma till kiyrkio, eller och elliest genom sitt fijskerij sin kiyrkiogångh förhindra skola böta till kiyrkiones bygnat åthminsto ½ *mark*. Hwar gångh the ther medh beslagne warda,

38. Vppå Hellgedagarna skola Prästerna flijtigt giöra sitt Prästekall och Embete och alleenest lysa och hålla them landzhelige som i kiyrkioordningen antechnade äro, hwilken Prästman som

lyser eller Nempner uthaf Predike stohlen, någon af the aflagda hellgedagar, oandsedt att han än fölle på een Bönedagh i wekone, skall böta första resan — 2 *daler* Andra gången — 3 *daler*, tredie gången för olydna skull priveras frå sitt ämbete, ther om Præpositus ransaka och in Synodo räckenskap giöra skall.

39. Ther nu Församblingen är på Hellgedagarna kommen till sammans skola Prästerna siunga. Een swensk Psalm. 2. Symbolum Nicenum eller Lutherij, 3. veni Sancte, Effter Predikan ther inga Communicantes äre tillstädes, besluta the tå medh een Psalm collecta, Benedicam*us* och Benedictione, och altijdh achtandes thet som står i handboooken, att kiyrkiotiensten på Söndagar, Helgd- och Bönedagar ändas medh förländ oss Gudh: om Söndagarna hålles medh kiyrkiosångh antingen ther äro Commu[ni]canter eller eij, som handbooken förmäler,

40. Medh Bönedagarna skola Pastores och itt flijtigt inseende hafwa, så att the ingalunda försummade warda, vthan altijdh så laga, att åthminsto een bönedagh skeer i hwario weeka, hwidh hwario kiyrkia, icke allenest om Wintern och Sommeren, vthan och om Wåhren, och i Antijden tå folcket mäst behöfwer komma tillstädes att bedia Gudh om timmeligh och torfftigh wederleek, till att vthsåå sin Sädh, och henne sedan inberga,

41. The skola och medh itt Christeligit nijt the dagar som man kallar Dies Rogationum eller bönedagar eller Gångedagarna som äre Dominica vocem Jucunditatis, sampt medh Måndagen och Tijsdagen näst effter fölliande och tå så wäll som på alla weko och bönedagar bruka Litanien, opläsandes på Predikostohlen eller för Altaret siungas,

42. Och alldenstundh ther ligger macht oppå att åhörarena läsa sin Cathechismum och barna lärdommen, medh Explitione Lutherij skola pastores om Söndagarna på Predikostohlen itt stycke ther af opläsa, och åter igen thet samma på bönedagarna oprepetera och sedan pro concione drijfwa,

43. Och skola the ther medh icke för myckit hasta, eller hwar gångh tillijka förlångt stycke opläsa, vthan sigh alldeles så lämpa. att åhörarena allesammans och åtminstone the vnga hafwa lärdt the Catechismi stycker, som opläsne och förhandlade äro, förr än the något annat begynna,

Sedan på thet examen Catechismum theste richtigare och beskedeligare hållas kan, skola Pastores på hwar Söndagh och hellgedag förr än kiyrkiotiensten begynnes, taga sigh några wisse byiar och gårdar som tillförene ther om tillsagde och påminte äre till att Examinera, ställandes folcket fram för Altaret i heela församblingenes närwaro ther tå ofwerliudt opräckna skola hwadh the af vthlägningen lärdt hafwa,

44. Sedan skola the heela åhret igenom her medh så fort fara by ifrån by gård ifrån gårdh in till thess theres åhörare sin Catechismum medh Explicatione lärdt hafwa, och sådanna öfningh sedan alldrigh låta falla, vthan dageligen idkeligen och flijteligen wedh macht hålla,

45. The skola och så i lijka måtto förmana Hwssfäderna at een Person af gården till thet ringesta kommer till bönedags Predicanen, hwilken them som hemma äre, vnderwijsa skall, hwadh han i kiyrkione lärdt hafwer,

46. Och then som så nacka styf är, at han sin lärefaders trogne förmaningh och sitt egit Siälegagn alldeles så förachtar och försummar, att ingen af gården kommer till kiyrkio på the dagar som Predikan hålles, thet ware sigh Söndagar helged*agar* eller Bönedagar, skall bonden eller hustrun effter som Sahligh och Höghl. i Åminnelse Konungh Carls Mandat förmäler, gifwa hwar för sigh — 2 öre, och för Legohionn 1 öre, så offta the Predikan försumma.

De administratione Sacramentorum

47. Pastores skola och gudheligen och wyrdeligenn medh dhe högwyrdige Sacramentorum Baptismi et altaris administration och utdelande omgåå, flijtheliga förhållandes sina åhörare att the ähre krafftige Saligheetannes medhell, genom hwilka och med hvilka Gudh tillbiuder, meddelar och förseglar i oss sina gudom*m*eliga gåfvor, tron syndernas förlåtelse, rättfärdighett, och thet eviga lifvet.

48. Dopet skal propter maiorem reverentiam altidh handlas i kyrkian fram på kyrkiogolfvet på en Söndagh, bönedagh eller an*n*an helgedagh, i hella församblingenes åsyn och närwaro, som tå medh rätta böör wara tillstädes och i medell tidh skall hålla stijlla medh sången, och folcket wachta sigh för alt fåfängt tall och buller

49. Ty ändoch döpelsen icke heller än andra gudomeliga handlingar, äro bundne vid någon vijss tidh uthan altidh, och på alla dagar [kan] gifven och undfången varda, lijckväll effter thett ähr sacramenterna till förährningh att månge ähro tillstädes när en menniskia döpes, skall thet helst på then dagen ske när then christeliga församblingen ähr till hoopa.

50. Eliest följer och then nytto och gagn ther medh att hella församblingen får bättre höra och förnima hwadh thet hafver förhandhen och i så måtto påmint blijfva om döpelsens krafft, wärkandhe och nytto, så och om thet the sielfwe uttlofvatt hafve i dopet.

51. The skola och förmana suos auditores att the sampt medh faddrarna och falla på knä, när fadher vår och tacsähjelsenn effter dopet öfver liudt upläsne varda, bevijsandes thermedh Gudi sin ödmiukhett och tacksäjelse som uthi sitt H*eliga* Sacrament krafftigh ähr, och sin H*eliga* Christeliga kyrckio altidh så nådeligen vidh macht håller och föröker.

52. Sam*m*aledes skall och ministerium sigh ther om beflijta, att folcket icke länge dröya medh barnsens dop, uthan när the ähro födde hijt till världenne, the thå oförsummeligen och så snart någon tidh miögeligt vara kan, hafva dhem fram till dopett till att födas på nytt till evinnerligitt lif

53. Hwar annorlunda sker, plägar igenom sådanna skadheliga förtöfvan och försummelse, som offta för gästebodhz och annor fåfängheetz skull, företaghz then stora farligheeten ther af förorsakas att barnen medh församblingenes skadheliga förargelse blifva odöptte, genom döden hädhen rychtte.

54. The föräldrar som af treskio, olydno och tråtziheet emot predhiko ämbetet fördrijsta sigh här emott giöra och barnsens doop fördröija och försumma så att the råka förthen skull döö odhöpthe skulla undhergåå uppenbara skrift och kyrckioplicht: och thett döda barnett skall icke begrafvit blifva för än pastor hafver sigh hoos capitulum eller præpositum förfrågat; huru medh the olydige föräldrarnas kyrkiostraf tillgåå skall.

55. Om nödop skolla the och grundheliga undhervijsa sina åhörare, att ingen jordgumma eller någon annan skall dhrijsta sigh thet till att handla, medh mindre högsta nödhen tränger och ingen wån på barnsens lijf, så länge ähr till förmoda, att thet kundhe komma till kyrkio och ordhentheligen dhööpas.

56. Och skolla the här om och påminna them, att effter döpelsen ähr ett Sacrament, genom hvilkit menniskian födhes på nytt, så kräfver thett naturen och egenskapen att hvar och en som thett anamma skall måsthe förrst vara fulkomligh föddher hijtt till verldhenne

57. Hvarförre wijdh kyrkiostraf tillgiörandhes intet barn döpes medhan thett icke ännu aldeles framkommit ähr af modherlifvett, som fordhom hafver plägat ske, och kan skee och händha en part vidskiepelige menniskior änn*u* ochristheligen giöra, uthan man skall förbijdha till thes the fulkomligen födhas fram ehuru och ther medh gåå kan antingen till lijfwet eller dhödhen.

58. När nu nödopet förhandlas skall, bör noga achtas att the reqvisita och stycker som till sielfva dopet höra blifva och tå brukadhe såsom ähro. först gement vatn uthi ett rent kiärell. 2 barnet gifwes nampn 3 Christliga bööner och fadher vår upläses 4 effter Christi befalningh giuta vatn på barsens hufwud af jordegumman eller någon annan som tillstädhes ähr och skyckeligast ther till vara kan antingen man eller qvinno. 5 Säijes döpelse ordhen in nomine patris et fijlij et S:S:.6 giörs gudhi tacksägelse effter dopet medh sådanna ordasätt som theras förståndh kan bäst tillsäija

59. The skolla och så alvarsamligen förmana sina åhörare ther till att sigh beflijta om gudfru[c]htiga och ährliga faddrar, som vijttne ähre till theras barns doop, på thett att föräldrarna måga then förhoopningh hafva att the bådhe rätt bidia och för christi skull hoos gudh bönhörde blijfva kunne, att han uthi sina H*eliga* sacramente kraffteligen värka ville

60. Therföre skolla the som sin barn vilja döpa låta ått minstone en dagh tillförenne gifva klockaren ther om tillkänna och theras bedna faddrar ho*nom* vetta låta på thett han sedhan theste bähttre kan pastorij loci ther om berätta och vijss beskedh giöra.

61. Ther nu någon ähr stadh uthi uppenbara last thet ware sigh mandråp, horerij, bolerij, otilbörligh ocker, lönligh trätta, haatt och afvundh, såsom och then ther sällan gåår till kyrkian, och herrans nattvard han han skall till gudfader och gudmoder ingalunda tagen varda eller af prästomen tillåtin blifva för än han uttlofvar och på begynt hafver rätta bätringh

62. Hvar och barsens föräldrar ähre och i sådanne fall staddo skall them icke heller uthan bätrings löffte och på begynelse tillstädjas vara tillstädes när thet dö[pes] effter såsom sådant oförlijckt ogärningz folck ähro gudi obehagelige sacramenterna till vanähro och församblingen till stor förargelse, ther af och theres fördömelse varder så mycket större.

63. The skolla och the[ss]lijkes medh allo flijtt och alfvar afskaffa then oordningen med döpelsen, att hon i oträngda måle och uthan alla hindher, och lagliga förfall administreras och förhandlas hema uthi husen, effter som en part oordninghz folck så väll präster som andra medh stor förargelse åffta pläga giöra

64. Och ther några pastores för några adels personers och andra myndige folckz trägne begäran, så och för några oförmodelige svagheett skull måste döpa barnet hem*m*a så skole the fulkomligen effter handbooken utföra altt thet som till barnsens doop och Christendom tillhörer oansedt att alla fadrarna icke (som föräldrarna kalla vilja) tå strax till städes ähre.

65. Hwar ahnnorlunda sker, och barnet uthan exorcismo och andra Req*u*isitis effter handbookens in*n*ehåld, allenast rätt döpes som hafver hoos mångom en stoor osedh varit plägher thett ochristlige och dårachtige tall ther af följa att barnet ähr allena döpt och icke christnat, eller och att doopet skall vijdare bekräfftas och stadfästt vardha, hvilken synnes hafva en smack af the Anabaptisters villfarelse och böör ingalunda länger lijdas i gudz församblingh

66. När nu barnet i förtalda fall hem*m*a döpte ähre varda och i kyrkione framburne, hafver pastor med them på dopsens vägna intet mer att beställa, uthan allenast 1 gifva församblingen tillkänna att barnet ähr hemma döpt 2) och förkunnar barnsens Nampn 3) frågar faddrarne som kalladhe ähre o*m* the villja vara vittne till barhnsens doop 4) läs then bönen o tu menlöse lamb: 5 säger öfver barnett och them som tillstädes ähre vällsignelse orden upläser förmaninghen som i hand booken ähr stält till faddrarna

67. Hvilken pastor i sådanna fall annorlunda med döpellsen handlar utthe låttandes någott som i handbookens inehåld och med rätto ther till höörer, eller och sielf uthan någon trångh, hinder och laga förfall i sitt siälfvåld och therföre att han sedan så

stort kyrkiogåns öll giöra vill låther allena döpa sitt barn hemma och sedhan effter misbrucket framdhelles christna skall skall på någon tid priveras ifrån sitt ämbete och gifva ther öfver för sin trädskoo 3 daler androm till en varnagell.

De coena Domini

68. När Herrans nattvard skall uttdhelas, och Christi lekamen och blodh undher bhrödh och vin anammas thet vare sigh i kyrkian eller hemma i husett när the siuke besökias skolle prästerna sigh ther om på thett högsta beflijta att gudheligen vyrdeligen och achtsamligen ther medh handlat blifver.

69. Jnsticktellse orden skole the när uttskijfftelsen skeer allena en gångh upräkna och uprecitera och icke flere lärandes folhckett att christi ordningh insticktelse och befalningh sampt med Elementerna giöra Sacramentet och icke ordsens upräcknelse allena therföre han offta af prästenom igen uprepterat vardher.

70. Jcke gifuer heller sådana Ordzens vprepetering Sacramentena någon krafft eller werkningh: Vtan trones stadigheet hos honom som thet anammar at han troor Christi ord och löffte och med sådana fasta troo vthi ätandet och drickande tilägnar sigh Christi wälgerningar, som han oss genom sin pijna och dödh förwerffuat hafuer, ther om wij dock vthi salmen siunga: Skall här någodt godt aff warda, skall man stå i Tronne hårda.

71. och på thet the Enfallige icke ther aff förargade blifua, at the öfwerlefne Elementer effter vtskifftelsen, åter hafuas til sina förra rum igen: skola Prästerna så mycket möjeligit wara kan, altijdh föru[e]tta [=förveta] sigh, huilcka och huru många the äre som wilia gå til Sacramentet, och icke läggia flere oblater på asken, eller låta meer wijn i kalken, än som the inter Communi[c]antes vtdela och vtskiffta kunna.

72. Sedan skola the flijteliga förmana them som wilia gå til herrans Natward at the sigh ther til gudheligen och wäl bereda, icke allenast *medh* fasto, nöchterhet och vthwertes tucht, vthan aldramest til then inwertes Menniskan, hungrandes och törstandes efter rettfärdigheten och syndernes förlåttelse med ånger för begångne synder, Leffuernes bättring, trones stadighet på Frelsermannen Iesu Christi och Hans pijnos och dödz ihogkommelse och påminnelsse.

73. I Synnerhet skolla the wara sina åhörare för then Pa-

weska skadeliga meningen och wantroo om opere operato, ther the fulkomligen föregiffua, Menniskan allena för, the gerningar skull, at han går fram til bordet, faller på knä, annammar bröd och wijn, håller med händerna i bordduken, skal komma till syndernas förlåtelse och saligh bliffua: hwarföre många vthwälia synnerliga tijder om åhret, och förnembligen Påska dagh til at gå til Sacramentet.

74. Sådant affguderij skall ministerium medh allo flijt i Rättan tijdh affskaffa, lärandes them som tilförenne sagt är Sacramentens rätta bruk, at thet Gudh til ähro, Christo til åminnelse, troon til styrckio, Synderna til förlåtelse, werdeligen bruka, och sådant giöra ju offtare ju bättre, wetandes at then sig känner af synden swår, han rätt til thetta bordet går.

75. De utilitate absolutionis Och på thet the almogen om sådana och andra nyttiga stycker som höra til Nattwardzens rätta bruk, thes bättre vnderwijsa kunne, skola the offta af Predicostolen framstella en Locum Communem och lärdom om aflösningen: Hwad hon är, hwarföre hon skeer, och huad nytto och gagn hon med sigh hafuer, förmanandes them ther hos at när the wilia gå til herrans Natward, at the och altijdh i rättan tijdh komma fram för ministerio vnderwijsningh och aflösningh til at annamma.

76. Och skall sådant skee icke vnder Messan när troon siunges, hwilket är både Prästomen och församblingen til hinder och förargelse: vthan the som absolution och aflösning begära, skola gå fram antingen som lögerdagz afftonen, om the så när kyrckian boandes äre, eller bittida om Söndagz Morgonen, på thet the måga bliffua förhörda, och aflöste för än kyrckiotiensten begynnes.

77. Sielffwa afflösningen skola the icke widlyffteligen medh lång Predican: vthan kortteligen i frågowijs vthföra, 1:o fråga them om the sigh för arma syndare bekänna, och sådana sin synd ångra. 2:o Hwar vthaff the weta sig wara syndare. 3. Hwem som borttager theras synder. 4. om the throo Gudh om nådhe för Christi skull. 5. Om the sina troo, medh sanna bättringz frucht, goda gerningar, gudeligit och Christeligit lefuerne bewijsa wilia. 6. Om the troo stadeligen, at the anamma Christi lekamen och blodh vnder brödh och wijn effter hans Jnsticktelse. 7. Om the troo Prästens förlåtelsse är för Christi skull Gudz förlåtelsse. Huilke

frågor the Speciatim och hwar för sigh, så snart hon framstält ähr medh ett eller tu Skrifftennes witenesbörd, sådana på thet aldrakorttaste bewijsa.

78. The skola och granneliga ransaka, vthleta och förnimma, hwem som bör haffua loff til at gå fram til Sacramentet eller icke: ther och några stodo tilbaka med Pastoris wanliga vthlagor, fogeligen privatim på minna och icke sedan fram wedh bordet, antingen sina Prästeränta, förargeligen vtkräfia, eller them elliest för andra saker skull snöpligen affwijsa. Men the som vthan absolutionem sticka sig fram til Herrans Nattward, skola när the ther medh beslagne warda, böta till kyrckian 2 *mark* och på någon tijdh settias ifrån Sacramentet, in til thess the san bättring vtlofua och bewijsa

79. Exemplum Pastoris. Och all den stund Pastorum egne Exempel myckiet förmå hos then menige Man, skola the troligen hålla theras hustrur barn och husfolk ther til at the flijteligen gå til kyrckio, så wäl bönedagar som Söndagar och andra helgedagar, offta wäl bruka thet högwerdiga Sacramentet idkeligen i huset öfua them i Catechismi partib*us* och thes Förklarning, och dageligen hålla Morgon och Afftonbön widh macht, på thet the ther medh kunna theste mera vpwäckia och beweka åhörerna thet samma at giöra.

80. Pastores som hafua Cappellaner skola androm till Exempel och vpwäckelser, och så sielfuer medh alt sitt Hwsfolk, samptligen medh andra församblingennes Ledamoter, gå fram till Absolution och aflösningh, på the tijder när the wilia gå til Sacramentet, och sedan låta sigh *medh* androm af Comministro berätta

81. Hwilken Prästman som sigh här utinnan försummeligen ställer, och sit embete icke flijteligen och troligen förrättar, vthan färdas af Sochne bort långwäga, och ingen förskaffer i sin stadh, som tienstena både i Kyrckione och i Sochnene vppehåller, eller elliest hema stadder, sitt kall och embete ringa a[c]htar, skal för huar Predican, han vthan laga Förfall, försum*m*ar och låter Almogen gå fåfängt til kyrckio giffua in publicum usum — 2 D*aler* och ther han offtare medh sådana försummelse befunnen warder, priveras ifrå sitt embete: håller han och sitt husfolk ifrå Bönedagz Predikningh, så at tuå personer åt minstone icke

komma af Prästegården til kyrckio /: ther the vthan laga förfall och hinder äre :/ skall han böta til kyrkiones bygning för hurstru 1 m*ark*: för barn eller legohion ½ m*ark*. [I marginalen står mitt för denna §: Prästen skall böta om han försummar bönedagar].

82. Thetta samma skal och wara sagdt om Cappellanerna ther några försummelser finnes hos them, så at the icke achta på the stunder som the medh vthi församblingene predika skola, eller ock elliest, motwilleligen och olydachteligen förhålla sigh emot Pastorem Loci, wiliandes alt giöra effter sitt hufud: skola för huar Predikan som kyrckioherden lyst hafuer, och the försumma, så at Folcket kommer fåfängt tilsammans, mistå 1 D*aler* af sin lön, och ther the med sådana försummelse offtare igen komma: Skola the priveras ifrån sitt embete, här om skal Præpositus in Speciali visitatione flijteligen ransaka, böte peningar vpkräffia och in Synodo anniversaria ther före godh redo och räkenskap göra,

De desponsationibus & Nuptiis.

§. 83. *Tro loffningar.* Endoch the troloffningar som skee hemma, räknas förgilt, när som the skee effter som Sweriges Lagh förmäla: lickwäl synes thet rådeligit wara, at the som achta begiffua sigh i ächtenskap, troloffua sigh i Kyrckian i Gudz församblingz närwaro, och giffua sinom Kyrckioherde 14 dagar tilkänna för än thet skeer, på thet han kan hafua theste bättre tilfälle til at förspöria sigh om alla Omstendigheter thet ware sigh medh skyldskap, okände personer, eller huad som helst förhinder på färde kunna wara.

§. 84. *Bröllopz stempna.* Och förr än *Pastor* them någon troloffning tilstädier skal han förweta sigh om theras bröllopz stempna, Så at han han tager lyffte för them at the icke öfuer itt Fierdingz åhr til thet högsta ther medh fördröja, effter mycken oreda m*edh* sådana drögzmål plägar skee. Huar the sådant lyffte icke ingå wilia hafuer tå Pastor med theras troloffning inthet at beställa.

§. 85. Hwar the sådan sine egne trolofningar ryggia wilia skal them ingalunda tillåtit bliffua göra thet hema för sigh sielffua, oansedt *Pastor* ther vtöfuer icke warit hafuer, vthan the skola *citeras* til *Capitulum*, och ther förnimma om *divortium* blifuer tillåtit eller icke.

§. 86. hwilcken Prästman som fördristar sigh någon trolofning *inscio Superintendento* och *Capitulo,* hemligen åtskilia skal therföre gifua *in publicum usum,* så mycket som then skyldige troobryterskan vtgiffua bör, och ther utöfuer *Citeras* til *Capit[u]lum* och swara til sådana sin dristighet och olydna,

§. 87. Effter thet at Echtenskapet är en Herrans Ordningh, och bör ibland allom ährligen hållas, skola Prästerna och ther på hafua granno acht, at med bröllopz handlingar skickeligen tilgår, både medh laga lysningar 3 Söndagar åslagh, effter Sweriges lagh, och Kyrckioordningen; och at alla brudewigningar, skee vthi Kyrckian framme på Kyrckiogolffuet, eller in för altaret, som somblige städes sedher är, och vthi hela församblingenes åsyn och närwaro.

§. 88. Förty i så måtto kunna the icke allenast witna om thet som sker med the unga personers ächtenskap, vthan och jämwäl förnimma huru och the som i ächtenskap äre, och sigh tijt achta begiffua, ther vthi gudeligen leffua, Såsom och ährligen och Christeligen ther vthi döö.

§. 89. *Ingen tage til sigh sin fästemö Saklöst.* Ingen skal heller tilstadt warda, at taga sin troloffuade fästequina hem i gården til sig, förrän the lagligen vthi Kyrckionne tilsammans wijgde äre, medan stor oreda ther af fölia plägar, Så at när the en lijten tijdh hafua warit tilsammans, få the leeda wed huart annar, och wilia sin trolofning rygia. Men ther hushållet icke något drögzmål lijda kan, må Pastor effter laga lysningh och trolofningh *medh* wijgningen fara fort, och göra sedan gästebodh när the wilia, doch vthan all fästningz och wijgningz igen vprepetering, Så och bruka Predican och brudeprångh.

§. 90. *then som tager sin fästequinna til sigh för wijgzlen.* hoo, som helst elliest af motwillighet och olydno emot *ministerium* tager sin trolofuade hustru hem til sigh, för än the wijgde äro, och begynner sitt ächtenskap med otucht, och otijdige Sängelagh, skall thetta ingalunda saklös göra, vtan böte åt minstone 2 d:r ther han sigh strax rättar och bättrar; Men härdar han alt framgent vthi sitt förargelige lefuerne, thet ena åhret effter thet andra: tå skall han settias ifrån *Sacramentet,* slutes ifrån fadderskap, och alla hederliga Embether vthi bröllopz handlingar, barnsööl, och andre loflige Samquem, in til thes han sitt ächtenskap med laga wijgning och Kyrckiones wälsignelse fullbordat hafuer,

§. 91. *Mööquellar.* och på thet här medh i alla måtto måtte theste skickeligare tilgå skola *Pastores* aldeles afskaffa the skadelige Möqwellar som i bröllopz Samquemmer med stor förargelse hållas pläga. Sampt och the lätferdige höge Springesängier i brudehuset, ther igenom många hafua sprungit sigh ifrå halsen, och ther som folket långwäga kommit är, skal them allena en måltijdh tilredt warda, och strax sedan hon hålen är, maten i rättan tijdh vphemptas,

§. 92. *Brudebång om lögerdagen förbiudes.* Ty skal them och icke tilstadt wara något brudebång driffua om lögerdagzafftonen, antingen til at kläda bruden i sin hela brudaskrud, eller och *medh* något prång föra henne i brudahws, vthan hon skal til en liten åtskillnat ifrå andra pijgor hafua itt Pärleladh eller Ströningeladh på huffwudet, Sampt några fåå kedior vppå sigh, och sedan gå och tiena och icke sittia til bordz.

§. 93. *NB. De som komma druckne til Kyrckian.* The som thenna Christeliga ordningen förachta wilia, sittiandes hela Söndagz Natten och drickia, och sedan inkomma til Kyrckian drukna och fulla, skola böta til Kyrckionnes bygnat och allmenneligh bruk hwar och en brudeman för sigh 1 *mark* och sedan then som gästebådh håller och öllet vpptappa låter 1 d. Men Brudh och Brudgumme skola hafua then Nesan, at the skola stå i wapnhuset, medan thet predikas och intet wijgde bliffua för än Kyrkiotiensten ändat är,

§. 94. *Brudeprydningh.* Medh brudeprydning skola och *Pastores* ett flijtigt inseende hafua, at ther medh skickeligen, ährligen och ordenteligen tilgår, Så at the allena hafua Cronan vppå, när the wijas skola, som äre ährlige och oberychtade pijgor: Men Enkior och the som vthi troloffningen sitt ächtenskap *medh* otijdigt sängelagh begynt hafua, skola hafua een dook och twenne krantzer på huffwudet. Ther skökier komma til ächtenskap, skola the på sin hedersdagh hafua itt huffwudkläde, och ther til allena en krantz på huffwudet, hwar och någor är stadder i vppenbara last, han skal ingalunda aff Prästomen til bröllopz Samquemder, till något hederligit embete, som är hoffreddare, Taleman brudte*m*ia etc. tillåten warda.

§. 95. *Pæna Pastoris och brudsättans.* Hwilken Prästman som här vtöfuer icke håller handena, vthan tilåter huariom och

enom, antingen then sigh ährligen eller oährligen stält hafuer, at bepryda sigh som the sielffua wilia, utan försyn och åtskillnat, skal för huar gång han sigh försummar, giffua *in publicum usum* 1 d:r och brudsätten som bruden emot ordningen pryder skal och böta 1 d:r

§. 96. *Kronobråt 4 d.* Hwar och någor Brudh stiäl sigh krona til oansedt hon är belägrat, och hafwande worden så at hon framdeles skyldig blifuer funen, skal brudgummen med brudena, för theras otuchtighet lögn och bedrägerij skull, *publice deprecari,* och sedan böta til Kyrckiones och almenneligh bruk åt minstone 4 d:r hwar om *Præpositus* i sitt Prosterij flijteligen ransaka skal. Ther och almogen begärar at, bruden effter gammal plägsedh ledas i Kyrckio, skal ingalunda skee samma Söndagen hon wijgdes, såssom somblige *Pastores* göra pläga, förandes henne vth genom then ena dören af Kyrckian, och taga henne in genom then andra mångom til förargelse vtan sådana intagelse skall skee om Måndagen ther brudemesso hållas, eller och näste Söndagen ther effter, huilken *Pastor* driste sig här emot göra, skal giffua *in publicum usum* 1 dhl:r

De Visitatione Ægrotorum.

[97] Pastores skola och flijtigt besökia sina åhörara vthi theras siukdom och krankhet, och icke allenast tå strax wara wederredhe när the kalladhe blifua, vthan the skola och elliest när them så är belägit, och med siukdomen lenge fördröyas, offta sökia till them okalladhe och sin tienst tillbiudha. [98] Ty thetta ähr icke then ringeste deel af theras embete som them i församblingenne bör vthretta, helst medan the siuke alldramest behöfua tröst och hwgsualelse, effter thet att synderna och yppa sigh i siellenna genom then lekamliga kranckheetenna, och göra them siukom som offtast itt osäyeligit stort qwal och oroo.

[*Dhe siuka skola i tijdh besökias mädan the orka tala*]

[99] The skola och ofta herom förmana folcket att the i tijdh medhan then siuke kan någen redhe göra för sina Troos articlar, hafua presten till honom: elliest ther målet är platt förfallit, kan then tiensten som presten på ordzens och sacramentzens wägna skall göra then siuka, intet komma honom till motto.

[10] Theslikest skola och the förtaga then falska meningh hos folcket att the tänckia siukdomen förökas, och then siuke thes

snarare döö, när prästen hafuer waridt hos honom och giordt honom hans redha, och troliga vnderwijsa them, att när then siuke af presten besökt är, ehwad Gudhi teckes sedan göra med honom, antingen till lijf eller dödhen, kan han ther af hafua så myckit bättre moodh, och större förhopningh om lijf och lekamligh helsa, till hwjlkit sådanna besökninger ofta hielpa plägar.

[101] Sammaledes skola the och lära sina åhörare, att hwar någor så brott warder tagen, att honom ingen redhe eller kyrckiotienst kan vthi sin siukdom, förän han dör, giord wardha, skall icke för then skull wanhoppas eller förtwifla vthan hålla sigh med tronnes stadighet in till Jesu christi förskyllan och the ordh som han i sijn wälmacht af Euangelio hördt och lärdt hafuer, wetandes thenna Regel wara sann: *Non privatio, sed contemptus Sacramentorum damnat:* Så frampt han och i sin wälmåga saligheetennes medel icke förachtat hafuer.

[102] Hwar och then siuke alla sina lijfzdagar hafuer fördt itt ogudachtigt och öfuerdådigt lefuerne, skall presten, om han till honom kalladt blifuer, ingalunda förwägra honom sin tienst ey heller förtuifla om hans bättringh och saligheet, vthan i alla motto sig ther om winleggia, att han må ännu komma honom till en rett wederkennelse. Gifuer tå gud nådhenna att så skeer, och han ther med ödmiukeligha är begärandes Sacramentet, skall thet och honom effterlåtit wardha.

[*Förmana the siuka, att the gifua Testamente.*]

[103] Pastores skola och när the then siuke besökia, förmana honom till att bewijsa sina troos frucht, och gifua något christeligit Testamente till the fatige, hwsarma, Siukestuger och annorstädz thet the menighe bästa kan afkomma, stadeligen troendes att sådant hafuer gudz bud och löfte med sigh.

NB Hwilken prestman som afsitter Sochnabodh när han kalladt blifuer, så frampt han ähr vthan laga förfall och hinder, och then siuke döör bort obesökter, första och andra reesa, när han med sådann försummelse befunnen wardher, böta till kyrckion 6 mr, och bidia thens dödas wårdnat och wener, sampt hela församblingen som han förargat hafuer, om wenskap. Kommer han med sådana försummelse ofta igen priveres ifrå sitt embete. [Senare tillskrivet: Och tuert om igen, om ther någer så omild och ogudactigh woro, att han effter thens siukes tränctan och begäran, icke giör presten

budh, och then siuke dör af försumelse obesökt, skall böta — 3 mr, om then döde war oskyll, men war han skyll, straffes till högre böte, effter som saken fins till mindre eller större.]

De Sepulturis.

I. Presterna skola sig och ther om beflijta, att med the dödhes begraffninghar kan ährligen och christeligen tillgå, vthi theras ombetrodde församblinger, och så myckit them står till görandhe, förhindra then stora oskickelighet med swalg och dryckenskap, som i Jordaferder gemenligen med stoor förargelse brukas pläga, som och förtagha then påweska wijdskepelighet och skadeliga wantroo som monge hafua, och ther lijk [äro] på ferdhe offta förstå låta.

Och medan stoor wijdskepelse hafuer i förtijdhen folgdt ther vthaf, att presterna när lijket skulle vthbäras vthur husett vpläsa öffuer thet en bön, thet the enfaldighe gambla hafua kallat wijga lijket; Skola the her effter ther med aldeles hafua fördragh, och öfuer lijket ingen bön hema vthi hwset upläsa, vthan elliest genom Gudz ord trösta then dödas wener och efterlefuandar.

II. J lijka motto skola the vnderwijsa theras åhörara om the förnemligaste orsaker, hwarföre wij wåre dödhe begrafue och hwad tröst och hugsualelse wij emot döden hafua skolom, huilkit bequemligast skee kan vthi lijkpredicningen, som presterna bör hafua när the dödhe begrafuas.

III: Och på thet the theste bätter sigh till sådanna lijkpredikninger beredha kunna, skola the som sina dödha willia låta begrafua gifua pastori thet tillkenna åt minsto en dagh eller twå tillförrenne, på thet han må hafua tijd, sig här vthinnan till att betenkia och bereedha.

IV. Hwar och the som lijket bära eller elliest i Jordaferden förargelige äre komma druchne, obeskedelighe och oskickelige fram till kyrckian, skall presten på then tijdhen theras dödha ingalundha begrafua, eller någen lijkpredicningh hålla, medhan ingen är tå bequemligh till att höra; vthan låta sättia lijket inom kyrckiodören till en annor dagh, och tillsäya folckett wid kyrkioplicht och böte tillgörandes, att the nychter och skickelige framkomma, på thet the må wara bequemlige någen vnderwisningh, tröst och förmaningh af Gudz ord till att höra och anamma; och ther then dödas efterlefdhe wener iu endeligen något Jordaööl bekosta willia, må thet skee sedan begrafningen ähr hållen och förrättat.

V. The barn som äre fullbordadhe, och i Moderlijfuet hafua haft lijf och docklikvel födhas dödhe, så och nyföde Barn, som för theras hastige afgångh skull icke hafua kunnet få döpelse, skole såsom andre christne menniskior medh wanlige christelige ceremonier begrafne blifua. Ty barnsens föräldrar, sampt hela församlingen behöfua aldramest i sådanna fall vnderwijsningh, tröst och hugswalelse vthaf Gudz ordh. Men med Mördebarn, sielfspillinger, Gudz ordz och Sacramentzens försmädhare som döö bort vthan rett wederkennelse, och vppenbara missgerningz folck som få brådödh vthan all christeligh bekennelse, skall alldeles effter lagh och kyrckioordningen hållit blifua, så att the vthan alla begrafningz Ceremonier kastas bort i hästabacken.

De Ecclesiastica poena et publica poenitentia.

VI. Presterna skola och ther med itt tillbörligit inseende hafua att kyrckio disciplin straff och plicht icke i theras församblingar förfaller, vthan flijteligen wid macht hållas, aldeles som i handbokenne och kyrckioordningen förmäles, vthan något anseende till personen, thet ware sigh antingen med *excommunicatione maiori* och banlysningh eller och *Excommunicatione minore* ther någom warder på någhon tijdh tillgörendhes efter som hans sak är till, kyrkian förbuden, och han vtheslutes ifrån Gudz församlingz frijheeter.

[*Huru widt then Brottzlige och Banlyste må gå i kyrkio*]

[VII] Och skall thenna vtheslutningh och förbod till att gå i kyrkian så förstås, att then brotzliga skall stå i wapnhusett, vthan för kyrkio dören, in till thes predicningen begynnes, och tå skall han hafua lof att stigha in om kyrckiodören så lenge predikningen och bönnerna hålles; Men så snart thet är endat och messan begynnes, skall han androm till warnagell, och sigh till påminnelse, åter stiga vth i wapnhuset, eller vthom kyrckiodörena, och ther blifua så lenge ståndandes in till thes hela församblingen vthgången ähr.

[*Huru länge missdodaren må wara banlyst.*]

[VIII] The som faldne ähre i vppenbara grofua laster och missgerningar som ähr: meneedh, mandråp, hoor, frendspildh, kätterij, bolerij, tijdhelag med fää, groft tiufwerij, skole förschrifne lydno *diSciplin* och agha vndergifne wara, så lenge the sin saak hos then werldzlige öfuerheeten lagligen vthfört och försont och *publ. poenitentiam* eller vppenbara scrifft vndergåt hafua.

[IX] Men the som för något obequemligit stycke äre komne i rykte skola allenast sättias ifrå sacramentet, in till thes the hafua sigh ther vthredt och lagligen gått sigh thet ifrå, ähr rychtet stort, och ther till några, synnerlige indicia och kennemerckie, att then berychtade skyldigh ähr, skall kyrckian effter thetta förskrefna sätt honom förbudhin warda, in till thes han sin sag lagligen vthfördt hafuer.

NB. Simon Pauli, in 3 parte, Methodj fol. 226. Si factum aut peccatum notorium non est, non debet minister Ecclesiæ quenquam excommunicare, nisi antea accusatum et convictum, et condemnatum in judicio Ecclesiæ, consistorio, si quod est aut ministerio. Non enim Excommunicatio propter politici magistratus negligentiam qui consistoria deberet constituere, [omittenda est,] si nullum est consistorium. Diligenter igitur considerandum, quomodo peccata debeant argui, vide. Method. Simon: Pauli. [Jfr s. 103.]

Alla Menedare, mandråpara, hoorkarlar och horkånor kättara, frendspildare, tiufwar, och the som med tijdhelag befundne warda skola (: ther öffuerheeten them med lijfuet benåder:) förscrifuas och försendas till Capitulum, vppenbara scrifft att vndergå. Och till wijdare wittnes bördh och vnderwijsningh skola the hafua med sig Lagläsarens eller Fougdens Zedell, om then werldzlige förlijkningen, och pastoris Zedel om then bootferdigheet han hos them effter fallet förnummet och funnet hafuer. Elliest skola the wijsas hem igen intill thes the sigh sådanna wittnesbördh förskaffadt hafua.

Men Bolare och bolerskor, och the föräldrar som äre komne i skada för Barns dödh, skola, när the sin sak politicè försont hafua första gången the fallne äre, skickas till häradsprosten till att anamma vnderwijsning om theras feel och fall. Sedhan skola the intagas wid theras sochnakyrckior, effter thet sätt som i handbokenne förmäles. Hwar the oftare i sådann fall befundne wardhe, skola the för sitt scriftabrott och obotferdighets skulld försendas till Capitulum, vppenbara scrifft till att vndergå.

[X] The som ohöfueligit buller och oliud göra i kyrckionne, eller och på kyrckiegården och kyrckiowall, slås eller onyttigh mun bruka, skola när the sin sak politicè försont hafua, citeras till Capitulum till att anamma vnderwijsningh om theras förargelige handlingar, och skall med theras straff alfwarsamlingen Procederas

och handlas, aldeles som i kyrckioordningen i bokstafuen förmälas fol. 8 fac. 2.

Och på thet att otijdigt kyrkiebuller theste mera kunne förhindrat, afskaffat wardha, skole predicanterna, alfwarsamligen förmana Befalningz männerna sampt Ländzmän, fierdingzmän och andra, att the her effter hafua fördragh att göra bulder om vthgärdz vthkräfningar in på kyrckiegården, fast mindre ropa ther om i kyrckian, effter att sådan skickeligen skee kan på kyrckiowallen eller i klåckarestugan.

De vita et moribus Pastorum.

Effter presterna skola wara androm till rettelse så well med theras omgenge, som med predican och munligh lära; skola the altijd beflijta sigh om itt gott ostraffeligit lefuerne. sådana som S. Paulus till sin läriunga Timotheum 1. Ep. 3. Tit. 1. bescrifuer, ther om och merkeligen förmäles i kyrckioordninghen fol. 6 fac. 2; Et 71. f. 2. Et 72. f. 2 all then stund then menige man är mestadels så till sinnes, att the mer retta sig efter gerningarna, som äre för ögonen, än efter ordet som the höra.

[*Om presters Echtenskap*]

The prester som taga till ächta oärliga och berychtadhe menniskior, Adellsmans frillor och andra skiökior; såsom och the som wijgas wid någon änkia, och sitt Echtenskap fullborda, medan hon ännu går hafuande med sin förra framlidne dödha mans barn, skola för sin lättferdigheet och otuchtighet skuld wara Sub Semestri privatione och sedan gifua in publ. usum pengar 4 daler. Men the som Echtenskap med otijdigh sengalag begynna skola wara Sub 4drimestri privatione och gifua in publ. usum pengar 3 daler.

[*att the icke söla sigh i dryckenskap.*]

[1.] The prester som föra itt förargeligit lefwerne med dryckenskap, och icke efter förmaningar sigh bättra och retta, skole sättias både ifrå prest och geld och icke restitueras igen till sin förra eller någon annor lägenhet, med mindre the een sannferdigh bättringh effter några åårs probam hafue låtidt finna och med sielfue wercket bewijsa.

[*Förbiudes höferdige klädedrechter*]

2. Effter thet (: Gud bättre:) myckin förargelse skeer med förargelig klädhedrächt i alla stånd, af hwilket lösachtighet och alt ondt på hedniskt wijs förorsakas, thet Gud hootar sig hårdeli-

gen straffa willia. Esa. 3. Therföre skall presterskapet *med* all flijt warana theras åhörara för sådanna förargelige och högferdige klädhedrächter.

3. Och på *thet* att Ministerij för*maningh* må hos åhörarna i thetta fall mera krafft hafua och gella, skola lärarna *Sub poena privationis* efterkomma then merckelige förmaning som står i *ordinantia* fol. 71. f. 1. nemliga bruka sådanna klädebonat, som theras prestaembete tienar, och fly then lättferdigh*et*, som nu myckit finnes hos en part *med* piukmössor, hofmanshattar stora förargeliga skiortakrafwar, och annat sådant meera.

[4.] J lijka motto skola och *Rectores Scholarum Sub poena privationis officij* hafua höfwelig klädedrächt, och hålla vngdomen vthi skickeligheet och höfuelig*het*, och tijdheligen förtaga then stora lättferdigh*et* som nu med vngdomen vthi scholan aldeles tager öffuerhanden.

The diechnar som sig ohöfueligen och högferdeligen emot trogna förmaninger vthi sin klädebonadt förehålla, och icke bruka sådant klädedrecht som theras dieckna stånd tienar, skola en gång eller twå mista sina Sochnar, och ther the sig icke annars bättra willia, sedhan förwijsas af Scholan.

De præpositis et horum officio.

Medhan Gudh är ordningennes Gudh och will att all tingh skola ährliga och skickeliga tillgå, såsom vthi the heligas församblingar; Skola härads Prowasterna såsom Gudz ordningzmän och trogna tillsäyare, göra sitt ombetrodde prowaste kall, och ther om bekymbradhe wara, att i theras Contracts församblinger måtte och alle tingh ordenteligen och skickeligen tillgå.

Hwad theras prowastaembete belang*ar*, står th*et* förnemligen i thesse effterföliande stycker 1. Att the en gång om åhret med en af presterna visitera församblingarna i sitt prosterij bådhe till att förhöra Catechismum, och elliest förnimma huru theras medbrödher sig vthi lärdom och lefuerne förehålla, huilken visitation sedan hållas skall vthi præpositi egen församblingh, vthi een eller tuenne af herradzbrödernes närwaro. Och ther præpositus hafuer Comministrum, skall han vnderstundom oförwarandes begifua sig nu till then ena, nu till then andra församblinghen i sitt prosterij, förnimmandes them i så måtto, huru och med huad flijt presterna drifua theras ombetrodda predico Embetet. 2. Effter th*et* monge finnes,

som obootferdeligen framherdha vthi sina synder, och icke äre ministerij helsosamma förmaningar lydige, skola præpositi när sådant, för them klagat blifuer, strax begifua sigh till then församblingh, och sådanna obotferdige och hårdnackade menniskior *med* pastoris och heela församblingennes dom och samptyckie vthesluta vthur kyrkian effter S. Pauli förmaningh 1 cor 5. drifuer sielfue them vth ifrå edher som onde äre. Och ther församblingen här vthinnan icke något bijstånd göra will. vthan låta sådan oskickeligh*et* sig behaga; skola the privera them med all kyrckiotienst, in till thes the sigh rätta och bättra. Medh församblingen förståås förnämligen kyrkionnes Sexmän, som ordett föra skola, giöra och låta för heela församblingenne, huar messofall skeer för theras försummelsse och obijståndh, vthi theras embete, skall huar thera böta — 3 mr, för än församblingen någon tiänst bekommer. J lijka motto skola the och beflijta sig, att ther någon willa eller oenigh*et* i gemen vpkomme emellan pastorem och heela församblingen, att then och strax motte Componerat och stillat blifua. 3. At the ransaka om alla Capitels saker i sitt prosterij, them antekna och så myckit skee kan effter kyrckioordningen vthföra; och the andra som the icke kunne *med* till rätta komma sedan till Capitulum förschrifua. 4. Att the sättia them skrift, som till them försende warda, vnderwijsandes them i hela församblingennes närwaro, med all flijt och trooheet. 5. Att the årligen så frampt the äro vthan laga förfall komm[e] till Synodum anniversariam, ther att förnimma hwad som förhandlat blifuer. Hwilket the sedan i theras egit prestemöte, sinom medbrödrom hema förkunna och förehålla skola, huilka prestamöte the och elliest hålla skola i sine prosterij, när Capituli bref om några wichtiga saker them till handa förskickadhe wardha, och skola the i sådana möte wachta sig för dryckenskap och all annor lättferdigh*et*. 6. The skola och theslijkest i th*et* allmenneliga Synodo göra räkenskap för alla Capitels saker huru the i förledne åhr afhandladhe ähre och hwad the af brotzlige menniskior som hafua tagit scrift in publ. usum församblat hafua. 7. När någen af theras medbröder genom dödhen hädan kallas, skola the sig strax tijt begifua, sinom dödha medbroder ährligen begrafua, och aldeles ther så handla som tillförrenne in Regula 18 19 20 är förmäldt. 8. Att the och förnimma huru klockara stå theras klockara Embete före i alla motto, både *med* laga ringningh och allt annat; och serdeles

att then Ringningen *pro pace* ingalunda blifuer försummat, vthan altijd så wäl här i thetta Stichtet som annorstädes wijd macht hålles; Sedan ther klockarenar ähro olydighe emot pastorem, genstörtiga och försumelige, att the tå afsättia them ifrå theras klockare embete.

Och på th*et* att præpositi sådant theras kall kunne theste bättre och flijtiligare förrätta; Skola pastores wara theras *kallelse och stempning hörsamme och lydighe och then ingalunda försumma eller afsittia. Hwar och någon sig här vthinnan* olydachteligen och mootwilleligen steller, eller och elliest vthi andra stycker sig otillbörliga förhåller, skall *præpositus* hafua macht honom att privera ifrå sitt embete, in till thes han hafuer waridt in Capitulo och sig *purgerat* och förklarat. *Elliest skola præpositi* till en lijten och ringa lön för theras omak och arbete hafua 3 mr af kyrckiones pengar hos then församblingh the visitera och 2 mr af them som the sättia vppenbara schrifft, th*et* pastores skola vthkräfia för än *absolvendus* i församblingen intagen blifuer. Finnes och någon försummelse hos *præpositum* att han i föreschrifne punctar icke flijteligen och troligen effterkommer sitt prestakall och embete: skall han första och andra gången när han med någon försummelse beslagen warder, vthgifua itt penninga böte som in Synodo kan samptycht blifua, och hans skulld ähr stoor till. Men kommer han tridie gången *igen*, skall han *tegraderas* ifrå sitt prostakall och embete, och en annan sättias i staden igen som tienligare och flijteligare wara kan.

Soli Deo gloria
Amen [1])

[1]) Avskriften i KB v. Engestr. saml. B-X, 1, 44 har rubriken Några korte Regler vthdragne aff kyrckio ordningen, presterskapet in Superintendentia Cælmarnensi till vnderwijsningh och rettelse, vthi theres Embete. De flesta olikheterna mellan detta exemplar och (den partiella) avskriften i UUB K23 gälla stavningen samt några oväsentliga ord här och där. I avtrycket från UUB har texten på några ställen ersatts av en där uppenbarligen bättre läsart i KB, varemot bristfälligheter i den senares §§ 1—96 här ej angivas, enär dessa §§ här ej avtryckas i dennas form. Andra nämnvärda olikheter mellan KB:s och UUB:s ex. antydas härnedan genom avtryck från versionen i det förra.

I § 5 står där . . . afsättias ifrå. I § 6: Simoniaci . . . acquiescere . . . *ordineras* till kyrckioheerdar . . . åhörarnas . . . . § 9: löpare, åth aldra-

minsta. Över tionde liksom över många av de följande paragraferna eller avdelningarna har satts en rubrik senare med annat bläck. § 10 rubriken: Huru en Prest skall sättias till geldett. Rubrik å § 13: Presterna skola icke byta bortt sine geldh; å § 14: hwilket icke retta heerdar, vthan Leghoheerdar och Vlffuar göra, th*et* them siellan wäl lychtas plägar. § 15: merckelige Andens gåfuor. Rubrik å § 16: Presterna skola icke öf*uergif*ua sina församblingar: å § 18: Om en Prest döör, och om hans Begrafningh. § 21: *Successoris vocatione* . . . faras förhastigt . . . förestå. § 23: then ene presten. § 24 (underrubrik): Prästeänkia må icke wälia sigh Capellan. § 27 rubrik: Capellans lön. Text: . . . 4 par, Stöflar — 1 par. Rubriker å § 30: Huadh Bööker nyttigast woro för en Prest att bruka, helst en vngh; å § 32: Förmaningh till kyrkiogångh; å § 34: De Eleemosynis. (Ordningen mellan §§ 33 och 34 är omkastad.) Slutet av § 34: sielfua Almoson kunne af huariom Nampn gifuin wardha. § 35: . . . och Sochnamäns . . . till kyrckian och kyrkiones . . . gudfruchtighe och skickelige. § 36 rubrik: All lögerdagz gestebudh afskaffas. Text: . . . Slåteröhl, Skiördeööl, Köreööl, Teckieööl *etc.* Rubriker å § 37: The som försuma kyrkian, skola bööta; å § 39: Huilka Helgedagar skola lyysas och hållas; å § 39: Huad sångh skall brukas på helgedag*ar*; å § 40: Om Bönedagh: å § 42: Catechismus skall vpläsas på Predicostolen. Text i § 42: lärdt th*et* *Catechismi* stycke, som vpläsit och förhandlat är; i § 43: ther te tå. Rubriker å § 45: En p*er*son kommer till kyrkio af huar gårdh; å § 46: Theras Böter som icke koma till kyrkio; å § 48: De BAPTISMO. Texten i § 49: helst på the dag*ar* skee; i § 50: faddrarna och pastore; i § 54: otijdige föräldras; i § 57: Hwarföre skall. Rubriker över § 58: Nödh doop; över § 59: Gudfruchtige faddrer; över § 61: Ogudactige faddrer; över § 63: Hema doop förbiudes; över § 64: Huru handlas skall m*ed* hema doop. Text i § 65: allenast blott döpes; i § 66: till faddrarna om theras embete på fadderskapsens wegna; i § 67: tresko och olydno skull in usum publicum tre d*al*er androm till warnagel och påminnelse; i § 69: instichtelse, ord och; i § 73: the falskeliga föregifua. Rubrikerna å § 75, 79, 81, 83, 84, 96 saksas i KB:s exemplar. Rubrik å § 77: Absolvendi modus. I § 78: Men the som förbudne eller vthan absolution stiela sigh fram. I margen å KB:s exemplar är mitt emot sista meningen skrivet: Straff. I § 86: skyldige Troobrytaren vthgifua. Rubrikerna å § 89—95 äro något olika formulerade i båda exemplaren. I § 89: offta fölia. I § 91: folcket förargeligen longwäga. I § 93 är senare efter orden till kyrckian tillagt: i otijdh.

Kalmar superintendentia instiftades 1603. Törhända har stadgan gällt både där och i Växjö stift.

Citatet s. 98 är tillfogat senare och korrumperat. Sedan efterfrågan i Rostocks UB givit negativt resultat, har der Generaldirektor der Preussischen Staatsbibliothek Prof. H. Hulle, Berlin, haft vänligheten meddela rätt läsart av Pauli: Methodi aliquot locorum doctrinæ ecclesiæ Dei, III, Wittenberg 1593 s. 226 (= Rost. 1569 s. 273, Magdeb. 1570 s. 258). Finns ej i KB, UUB, LUB. P. (1534—1591) var hovpred. i Rostock 1560—1591.

Visby stift.

Stadganden av superintendenten Brodinus.

Arkivdepån i Visby Domkap. arkiv A I Domk. prot. 1628—1679. a) 26—27/5 1657; b) 9/12 1657 § 4 (Efter denna stadga hotas ett flertal församlingar bli dömda t. ex. 11/2 1658 o. f., s. 61 o. f.); c) 31/8 1659.

[a] Udj dette mode som holtiss i Wisby A:o 1657 den 26. och 27. Maij bleffue effterskreffne puncter udj heele presterskabetz, som der tilstede wahr, Nehrwarelse, fremstelte och sambtychte hwilke och derfore nu dem offuer skickis med begiering, at huer wilde dem i acht tage och flitig effterkomme.

1. Saasom Paulus formaner 1. Tim: 2. v. 1. At Mand for alleting haff*ue* bönner, paakaldelser och forbönner for Konger och all Øffrigheet, paa det wj maa leffue udj itt Roligt och stille leffnet j all gudfrychtighed och ærlighedt: Saa maa wi udj disse farlige krigztider, det ingenlunde forsömme, da Øffrigheden Christtroegne Menniskers bönner och forbönner mest behöffuer....

2. Jmens Kongl. Majest: A:o 1648 strengeligen haff*uer* befalet baade Lanshöffdigen och Superjntendenten paa Gothland dermed nöje tillseende haffue, att icke naagen till itt eller andet kalld bliffuer befordret, med mjndre hand Swenske skoler eller Academier haff*uer* freqventeret. Thj Raadis dem som ennu sidde uden lejligheder, och wille her, till noget kald bliffue befordret, att de tidicht steller sig Kongl. Maijs:ts forordning till effter-Rettelse.

3. Huor och it Casus som indfolle kand, moste först refererass till Præpositum, huilken siden (om Casus ehr saa wichtig att fleris betenkiende der off*uer* behoffuedjs, eller angaahr en peccatorem notorium) Offuersende hannem till Consistorium, med omstendelig skrifftelig Relation udj Sagen.

4. Paa de thrende Store höigtidsdager, om Juell, Paaske, och Pindtzdag, och paa Solenne faste och bönnedager, skall ingen tilladis begraffue liig, jmeden derj gienom pleger giffues tillfall till Druchkenskab.

5. Jcke maa det börnene wahre tilladet strax at off*uer* giffue skolen naahr de förste gangen gaar till Herrens Nadver; Derfor paa det, at de icke fortilig skolen forlader, och sin Catechismum

siden Under bencken kaster; Saa skall dem nu kyndicht bliffue, att Naahr de sig giffte wille, saa Maa de först undergaa Catechismj forhöer. Den som da sig icke kand bestaa, bliff*uer* till Echteskabet jntedt tilladen, för end hand eller hun sin *Catechismum* udj Skolen lært haff*uer*, till den Ende hand och diett Remitteris skall. Huilket och udj sielffue werkett, dem sielff till underwijsning, och andre till adwarsell och lærdom, saaledis kand *practiceris*.

6. Jngen Maa hereffter Colligere nogen hielp, under det Naffn att hand will drage till *Academien*, och studere; uden hand först tager *Præpositj testimonium* till *Consistorium* och siden hans *Jntention* och legenheedt der först nöie ehr Examineret, och ehrfaren, Da bliff*uer* hand derfra till forsamblingerne Commenderet och forskreffuen, Men dersom nogen uden saadan en forskrifft, en Studiosum tjll nogen forsamblingh Commenderede: slippe da hand icke uden böder, *Studiosus* plichte. och pengene som hand saaledis forsamblet haff*uer* deeljss till nödtorfftige landsens Studenter, som effter Kongl. M:tz order wed Academien studere. Eller (der som jngen saadan fantis) till fattige dieckner her j Skolen eller till skolens betiente.

7. De breff som angaa Presterskabet j gemeen eller deris privilegier, forsamblingernis friheder, (huilke nu mest ehre distraherede) maa icke een for sig allene beholde, att de saaledis med tiden icke aldelis forkommer. Uden de som weed sig haffue saadanne breff, hand leffuerer dem till Consistorium, att der kand giöris paa dem itt jnventarium, och de siden paa en sickert ort, altijd maa staa wdi goed forwarning, till dess de kunde behöffuis, eller nödige ware. Den dette icke effterkommer stande derfor till swars, naahr hannem omsider bliff*uer* offuertyget, att hand sig allene heela Societetens Egendom haff*uer* tillegnett.

8. Alle kunde wj well betencke, huor höignödicht det monne wahre att man her haffde en welbestelt scole, udj huilken ungdommens Studier, kunde saa i tjde fortsettis, att hand herfra fruchtsommeligen forskickis till *Upsalæ Academiam*, werende till de Studia som der tracteris *capabell;* Saa ligger och macht paa, att de alle beraadslaa, paa huad seett, dette best skulde lade sig giöre, och kunde stellis j Werkett. Twende hande siunis till dette desidereris: Personer, och medell. Personerne som saa wijtt den stude-

rende ungdom skulde kunde forthielpe, maa sielff haffue utfört sine *studia* wed *Academien*. Derfor wahr det Raadeligt, at Nogle gode *Ingenia* aff landsens bören j tide sig derom befljtede, at om dette werket formedelst Gudz hielp, kunde saa wijt bringis, man udaf landsens vngdom, her till duelig persöner kunde haffue, och icke maa nödigiss till att tage nogle fremmede, Medlerne fordre allis Raad och betienkende.

[b] Huadh straff dee Föräldrar skole undergå, som inthet willia hafua sin barn at underwijsas uthi sine Christendoms stycken; Der om hafuer man inthet något utryckeligit i kyrckiordningen, doch kan man *ex simili* som ähr Gudz ordz föracht taga ett *Argument*. *Föräldrarna* som ohörsamligen inthet willia hafua sin barn at lära *Catechismum* skola böta första gången En halff RDr. Andre gången dubbelt emot: Men tridie resan stå uppenbara skrifft, och stå utan kyrckia, och blifua håldne utan Herrans högwärdige Nattwardh, in till thet thee altsammans betalt haffwa.

[c; 31/8 1659]. 4. Emädan Vppenbar skrifftermåhl för des lindrigheet skull här på Gothlandh hålles för inte, så måste *Domini Pastores* där hän arbeta, at *peccatores notorij* efter Svenskt maneer måge bringas *in locum poenitentiæ* på Pallen eller på knä wedh kyrckiedören, der at bevijsa Gudj och Församblingen sin bootfärdigheet tuå eller tree Söndagar, efter som både deras Syndh och bootfärdigheet pröfuas wara beskaffat. Men emädan det i begynnelsen skall falla suårt at förmå Syndaren der hän; Synes rådeligit, at man begynner medh sådane, som någon stoor missgierningh hafua begångit, som ähr, stort tyffverj, dubbelt hoor, mandråp etc. Sedan kunne och andre lätteligare föllia. Måå och dem sättias en tillbörligh näpst, som om detta värcket, der uti en fallen menniskios vprættelse består, nessligen tala, eller enom androm det förbrå och vijta, på det, at icke olydnan tager öfuerhanden, Synden näres, Kyrckiodisciplinen mer och mer afftager och omsider försvinner. Ähr och så en sådan vitelse här tillförende medh hårdt straff ijffrat worden. efter *Christiani* 4 Förordn*ing* giordh i Kiöpenhampn. *Anno* 1629 *Cap.* 1. *Art* 18. *in fin.*

Peccatoribus Notorijs må man och wäl efter huars och ens lägenheet sättia en Almosogifft säger S. kyrcke Ordn. fol 31. pag 2. Och skall be*mälte* *pecunia poenitentiaria* utgifuas för än de blifua intagne i kyrckian och sedan aff *Præposito* upbäras. Der

aff (: efter Rev. Dn. Archiepiscopi Doct: Lænej förordningh Sochnekyrkian behåller tridie delen, och det mehra kommer *Capitlet* till och de fattige.

8. Brudh och Brudgumme aff den enfaldige hopen måge först förhöras uti sin Catechismo S. kyrckordn*ingen* pag. 39. Och inte sammanvijas, för än de i sin Christendoms stycker grundade ähre.

10. Effter en osedh sigh tilldrager uti några Församblingar här på Gothlandh, at man föllier ifrån Bröllops huset alt in till kyrckiedörn medh Glaass och kanna: Så skola sådana tillsäjas och förmanas, at de medh sådant oskick här efter hafua fördragh. Lyda de inte förmaningen måste *Pastor Locj* medh kyrckio värderna, läggia dem, efter förseelse och lägenheet deras, et *arbitralt* Straff uppå.

14. Prästerskapet ville och medh flijt *elaborera* sina Predikningar, och sine *Concepter* enkannerligen öfwer *Solenne* Bönedagz Texterne, och äliest så ofta tijdh gifues, skriffteligen författa, men altijdh *dispositionen* åt minstone. Vti Sverige plägar *Episcopus*, uti sine *visitationer* sådant öfversee.

15. Skole och Lärarena försårgh draga, at *Catechismj* Lära må blifua befrämiat, besynnerligen i så måtto, at de huar Söndagz Predikan upläsa et stycke medh *Lutherj* förklaring, förklara sedan et budh eller tu, der till och så en fierdedels tijma användas kan aff den tijdh, som älies Predikan vederbör, som och detta i Sverige mångastädes, och här Gothlandh, utan tuifwel tillförende hafuer brukeligit warit, effter *Christianj* 4 *Förordn.* gifuen Kiöpenhampn An: 1629. 27 *Martij Cap* 2. *Art: 9. Confer.* Dansk. kyrckordn. *pag* 31. Om man efter förättat Gudztienst förhörde Vngdomen, huadh han utaff Predikan eller Catechismj förklaring lärdt hadhe, lände det till ingen ringa nytta och vpbyggelse.

16. Emädan en part aff Vngdomen, ähre treske at lära sine Christendoms Stycker, och en part Föräldrar försumelige at hålla sine barn och Vngdom till *Scholan*, och man förnimmer at sådan försummelse här på Gothlandh tillbörligen tillförende ähr ijffrat worden, nämbligen at sådane sakfältes till Helligebrøde eller hälgedagzbrott, efter ofuan be*mälte* Christiani 4 Förordn. Cap 7. Art 11. som ähr 3 m Danske kyrckordn. pag 158 Art: 26. Så ähr det skiäliget at sådant än sökes både medh förmaningar och Straff, så hoss Föräldrarna som barnen at förekommas. Barnen vare

under *arbitral* näpst, dem aff kyrckioherden, kyrckiovärderna och föräldrarna sielffva at påläggias. Föräldrarna måge först förmanas, att hålla sine barn flijtigdt till *Scholan* och *Catechismj* öfningh. Lyda de inga förmaningar, böte förste gången ½ RDr. Andre gången dubbelt. Tridie gången stånde de uppenbar skrifft och blifue håldne ifrån Herrans Nattvardh, till des de hafua detta fullgiordt.

19 Kyrckioherderna åligger och så, at förmana sina Åhörare det de ähre flijtige tillstädes, när *visitation* hålles aff *Superintendenten* och Probsten, och tillijka medh kyrckiovärderna då grannerligen uptechna och *notificera absentes*. Finnes någon som utom ounvikeligit hinder genvördeligen sigh då *absenterar*, är det en bonde eller bondehustru som rådh hafuer, böte när *Superintendenten visiterar* ½ RD. När *Præpositus visiterar 1 R:Ort*. Ähr han fattigh eller Lägohion, kan böterne efter hans rådh och lägenheet *modereras*.

Spegels förordningar 1680, 1681.

Arkivdepån i Visby Protocollum Consistorii 1680–1687: Protokoll a) 12/8 1680 s. 31–33; b) 20/1 1681 s. 62. De förra avtryckta i *Lemke* Wisby stifts herdaminne s. 510–511. I marginalen till § 9 och 10 och i § 12 hänvisas till prot. fol. 72, 57 resp. 71; detta gäller prot. 31/8 1659, 26/5 1657 resp. 31/8 1659, vilka här redan avtryckts. Haquin Spegel (1645–1714) var superintendent 1679 (1680)–1685 (1686).

»Blok» = straffstock [b) § 1].

[a] *Ordningar* som I detta *Consistorio* äre gorde eller Renoverade.

1 Wart slutet at när någon Prest ehr dödh, skall Böön hållas 6 wekor dereffter, at gud will försörriga Hjorden igen med Een trogen herde.

2 The som skola *Publicé absolveras* moste wjsa sin bootfärdigheet i den försambling, hwilken the hafwa förargat, efter Kiörkieordningen Fol: 24.

3 Med Kiörkiegångz hustrur och annat slikt moste Entelig hålles een *uniformitet*, Effter som brukeligit är I Swerrige. *Secund: edict: Reg.*

4. Then som håller sig i monga Åhr från then helga Natwarden, och i medler tijd dör bort, den samma skall eij i någon Kyrkiegård begrafwas, eij heller må sådane stå fadder till något barn; Fol: 62.

5 Thesse tijender äre förordnade till *Consistorialium Consessus:* In *Februario* onsdagen näst Effter *Dominica Sexagesima & In Iunio* Förste onsdagen Effter *Dominica Trinitatis*. 3. *In Augusto* Förste onsdagen Effter den 14: Söndag *Post Trinitatis*. 4 *In Novembri* onsdagen näst Effter *den* 23 Trinit:

6. Ingen saak motte komma för *Consistorio*, för än den haar warit för Probsten, och Probsten gifwer sedan een skrifft[l]ig *Relation* till *Consist:* om så behöfwes.

7 Frågades huru monga *Studiosi* här nu äre af Lansens infödde och huru monga *Capellaner* här äre *Resolverades Notarius* skall gifwa skrifftelig underrättelse derom.

8. Een book bör wara uthi hwilken alla Presternes nampn blifwa teknade, sampt med theras *Attestatis vocationer, Examine etc.*

9 *Peccatores Notorij* skola Effter Swänsk ordning antingen stå på pallen, Eller på knä för Kyrkiedören 3. Söndagar,

10 Presterna skola ikke tillåta Vnga Personer komma i Echtenskap för än dee kunna deras *Catechismum*

11 Förmantes och, at dee hafwa noga inseende, med dem som umgås med Wedskepelse, dagewall, signelse etc. och eij tillåta Folket arbeta, resa, mykket mindre fråssa och fylla sig om Söndagarna, hwaruthinnan Prästerna sielfwe moste gifwa androm goda *Excempler;*

12. At Presterne låta afskrifwa *Synodalia* som *Brodinus* hafwer låtet uthgå, hwilka fins *Fol. Protocoll:* 71. och sedan noga *observera* then samma;

13. Dee unga Män som nyligast äre *ordinerade* Eller och *Studenterne* som åstundar at *ordineras* skola i hwart *Synodo pro exercitio disputera,*

Consistorium skall uthwällia *Disputaturos*, hwilka måge Sielfwe taga sig theses, dok underkasta dem *Consistorij censur:*

14. *Visitationerne* skola åhr*ligen* om Gud förlänar helsan skice in *Maijo. et Septembri.*

[b] *Ordningar.*

1 *Præses* begiärade at Pastorn skulle hoos wederbörande sökia, at Een blok blifwer sat på Kiörkiegården, till at skräma tee ostyriga drängiar med, som under Predikan, både i kyrkian Eller på Kyrkiegården stoor waanart föröfwar. Ab *omnibus approbatum....*

Innanläsning. Katekesförhör. Klockare. 1687.

Arkivdepån i Visby Protocollum Consistorij Wisbuensis 1680 o. f. sid. 261, 267–269 Sessio secunda 19/1, s. 272, 276 Sessio tertia 20/1. Med anledning av K. M:ts brev om ökad och fullständig uniformitet (svenskt språk och svenska ceremonier) debatterades åtgärder i sådan riktning. Nattvard borde ej utdelas varje söndag och prästen vara iförd »messesärken» blott under en del av »kyrkiotiensten». Avtryck till största delen i LEMKE Wisby stifts herdaminne, Örebro 1868 s. 514–516. Stiernman var superintendent 1685(1686)–1692.

Anno 1687. den 19. *Januarii,* höltz *Consistorium ordin.* i Wisby kyrkia, närwarande dess *Præside Högwyrdige Mag. Stiernman,* och iämwäl dess *Assessoribus*[1]....

2. På thet at folket må lära de Swenska Kyrkio-Psalmerna, skal man loco Gradualis siunga alt en och samma Psalm hela må-

[1]) Vid första sessionen (på f. m. § 11:1 s. 264) "Förfrågade sig Mag. Oxenwaldt, (1.) Om Klockares rettigheet, effter som i hans försambl*ing* Nähr icke heela Soknen på ett åhr, utan allenast halfwa gif*w*er i thet ena åhret, och then andra halfwa i thet andra åhret, theras rettigheet til Klockaren; såsom och gif*w*a half*w*a gårdar intet mehr än 1/2 parten emot heela? R*esolution.* I krafft både af gam*m*al och ny lag, som effterlåter Klockaren lijka mycket af alla bönder i hela Soknen hwart åhr, kan intet sådant theras i Nähr förhållande emot theras Klockare gillas, utan Pastori loci effterlåtes, såsom han begynt hafwer, tilhålla sina åhörare att gif*w*a Klockaren så mycket som them bör. Men *quantum* kan man icke *definiera,* effter Klockarena icke haf*w*a lijka löön på alla landzorter i Riket".

Vid andra sammanträdet (eft. m. § 9, 11 s. 271; jfr s. 277) "Begärte H. *Lars i Eystad,* att fåå *Consistorii resolution* för *Pædagogis,* att halfwa gårdar skola til them gifwa lijka mycket, som the heela, effter som hoos honom är en fattig *Pædagogus*: hwilket honom lofwades.

[§ 11.] Lät H. Hans i Hangwar *absens,* genom *Herr Nils Judichærum* förfråga sig om 2:ne personer, som hafwa för tiufwerij *civiliter* plichtat, huru man med theras *poena Ecclesiastica procedera* skal? Om the skola endtli*gen* sättias i Tiufwebänken? R*esolverades.* Härom kan *Consistorium* intet *definitive* döma, förrän man får ifrån den Werdzl. Rätten dess doom öf*w*er bägge personerna, att man må see huru stoort theras brott är. Men hwad then tiufwebänken widkom*m*er, tyckte *Præses,* att effter han intet är bruke*lig* i andra Sticht, och skulle således ey heller brukas här, i förmågo af Presterskapetz *Privilegier,* som fordra en lijkheet med Kyrkiostraff i alla Sticht, ty bör man sam*m*a bänk bruka minst man kan, och icke settia i hon*om* hwar och en som råkar så försee sig, hwilken *æquitet* och sielfwa domarereglorna eska: doch p*r*opter *frequentiam istius delicti* synes han böra behållas och icke aldeles afläggias".

naden igenom; och skola åhörarena göra derföre reda in *Catechizatione,* huru mycket the hafwa utaf honom lärdt, och huru de kunna förstå orden, Och iämwäl derjemte upwäckias med alfwarl*ig* förmaning till flijtigt och andächtigt siungande. För hwilken orsak skull lofwades *Clero* wid påfordran registret på de Psalmerna, som siungas skola, åtminstone i detta åhret, och helst nu i förstone uthwälia sådana Psalmer, som gå på samma *ton* som de Danske, eller och de som folket kan komma bäst till rätta med. Ty moste och ungdomen thess flijteligare tilhållas at lära läsa i book, och wänias wid thet Swenska språket....

3. Effter [övervägande om mässan] företogz *deliberation* om *Catechizations* arbetet, till hwilket ehuruwäl effter Kongl. Stadga i Prästerskapetz *Privilegier* §. 7 fordras sådana *Pædagogi,* som kunna läsa och skrifwa, och de sam*m*a wara tillijka klockare, at the må hafwa så mycket bättre underhåld, som skeer, när bägge tiensternes löön *conjungeras* på en person; hwilka *Pædagogi* och effter Kongl Maij:tz förordning skola wara Swenska; Doch lijkwäl, effter här är ganska ondt effter sådana *Pædagogos,* så at man moste låta sig nöya med de man för tijden hafwa kan, therföre blef nu beslutit,

1. Att hwar *Pædagogus* skal åt minstonne kunna utan til Swenska *Catechismum,* elliest miste tiensten såsom en *ocapabel* til sådan tienst.

2. På det man må thess nogare hafwa sig bekant åhörarenas *profect* i Christendomsens stycken, skal i hwar församling wara en serdeles Kyrkiobook, at upteckna uti, huru mycket hwar och en åhörare kan läsa eller lära til, effter det maneer, som Clero wijstes utaf det nyl*igen* giorde *projectet,* deraf *communication* dem lofwades til dess bättre underrettelse.

3. Skal *Catechizatio* häreffter skee hwar Söndag, undantagandes i Andetijderna; för hwilken orsak skull det och wore godt, der fleere församlingar äro i ett *Pastorat,* at de *per vices* kom*m*a alle til hwars annars Kyrkia på en tijd. Och såsom det klagades öf*w*er folketz trögheet at komma til *Catechismi* förhöör; så uplästes Kongl. Maij:tz Stadga om sådanas straff och poen, hwilken lyder at den som *absenterar* sig wid *Catechismi* förhöör, skal första gången böta 6 öre, andre gången 12 öre, tredie gången 24 öre S:m:t etc.

4. När de på landzbygden wilia gå til *absolution* och H*errens*

Nattward, skola the angifwa sig hoos sin Siälesöriare 8 dagar förut, och *examineras* dagen näst för the gåå till Gudz bord; för hwilket ingen skal undantagen wara, ehwad han är yngre eller äldre, högre eller lägre, man eller qwinna.

5. Skal ingen slippa til H*errens* Nattward, utan han åtminstonne kan *Catechismum Canonicum* utan til, och honom förstå.

6. Så offta en går til Gudz bord, thet skal och *annoteras* i ofvanbe*mälte* Kyrkiobook, på thet *negligentes S. Cœnæ* måtte tilbörl*igen* straffade warda.

4. Emädan rättnu förmältes att Klockare- och Sokne Scholmestaretiensten skal af alt en person förwaltas, giorde Prästerna theremoot en sådan insaga; att thetta ey så gerna kan låta giöra sig, ther 2 eller 3 Soknekyrkior äro i ett geld, effter the alla fuller hafwa en *communem pædagogum,* men Klockaren kunna the icke så haf*wa*, för ringningen och annan upwachtning skull, som en klockare åligger wid Kyrkian att giöra. *Resolution.* Ther flera Kyrkior äro än en, kan SokneScholmestaren wid *annexerna* hafwa sin *substitut,* som för honom ringer i hans frånwaro, och haf*wer* kyrkionyckelen i förwaring: hwilket att thet icke må så mycket kosta, kan man tala wäl med någon som boor näst Kyrkian, att han thet giör....

Vppå Prästerskapets förfrågan, om de gamble skola twingas sittia i Kyrkian, så länge de unge förhöras i Catechismo? Swarade Consistorium, Ja, eller om the intet orka så länge sittia, kunna the examineras först, och så dimitteras....

J synnerhet förfrågade sig H*err* Wilhadz i Garde om en piga, som är dööf och dumbe och kan doch med ofehlbara teckn wijsa discretionem honestorum ac turpium, om den samma pigan får admitteras til S. Coenam? R*es.* Att en sådan menniskia skal til thetta H*eliga sacramentet* admitteras, ther till är intet nog, om hon thetta kan, som b:te Pastor nu sade, men thertill fordras och thet, att hon kan med äfwen slijka teckn wijsa någon kunskap om sin frelsare *Christo,* om hans pina och död, så wäl som om thetta Sacramentetz beskaffenheet; Thertil man henne kan gifwa anledning af *figurer* och målningar.

Sessio tertia antemeridiana d. 20. Januari, in Sch. Wisb. [1]...

10. Medan Prästerskapet war tilstädes, blef något *discourrerat* om pass och skotzmål, som Prästerna gifwa them som fara utur deras Soknar til en annan, hwarutinnan såsom en stoor deel af *Clericiet* här som annorstädes för detta warit något *faciles,* att dess *credit* är genom sådant förpassande förminskat worden; så wijstes dem, hwad man moste synnerligst i acht taga wid sådana skotzmål; neml*igen* Personens, som skal förpassas, (1.) Allgemena lefwerne, (2.) Private förhållande i dess tienst, och (3.) Kundskap i Christendomsens stycken. Fördenskull bör Pastor, när han skal gifwa någrom pass, uti en allmän Soknstämma, (1.) Effterfråga af hela församblingen, huru den sammes allgemeena lef*wer*ne är. (2.) förnimma af huusbonden dess *privata* lefwerne och förhållande i tiensten. Och (3.) Meddeela underrettelse utaf sin Kyrkiobook, hwad Passhafwanden kan uti Christendomsens stycken, och huru flijtigt han bijwistat Christendoms förhöret.... De som skola utur Soknen, moste Söndagen för Michelsmessodagen i Soknestemman angif*was*, och så få sitt pass. Derhoos Prästerna skola *admonerade* wara, att de icke neeka enom fattig pass, för det han inga penningar haf*wer* att gifwa therföre.

---

[1]) Samma dag på eftermiddagen i sessio quarta (§ 6 s. 278) "Påminte H:r Peder Brianth P. i Lefwede, att tilförende haf*wer* här i Stifftet warit bruke*ligt* om Söndagarna upläsa *Catechismum* eller ett stycke utaf honom, af Predikestolen, och thet förklara; frågandes om icke sam*m*a bruk måtte igen uptagas? Hwilket hans Höghet Biskopen berömde och gillade, helst effter thet är ock i Swerige bruke*ligt*, förthenskull slötz thet, att thet härefter så skee skal, doch så att med thetta ingen ting af kortas af *Catechisation* som effter predikan hållas bör.

§ 16. Förfrågade sig H*err* Peder i Alfwa om en sin åhörare, som blef satter i tiufwebänken för 11 åhr sedan, och haf*wer* alt ifrån then tijden ultrò behållit qwar sitt rum i sam*m*a bänk, huru man skal med honom bära sig äth? R*es.* Han skal intet längre stå ther: af hwilket tilfälle Prästerskapet *admonerades*, att the icke haf*wa* någon i tiufwebänken, utan föregången *communication* med *Consistorio.*"

[21]/1 f. m. sessio quinta (§ 3 s. 281) Blefwo sampt*liga Consistoriales* af Præside anmoodade, att effter Kongl. Maij:tz nådigste befalning öfwersee then ny*ligen* tryckte *Catechesen* eller Spörsmålsboken, och *annotera* therö*fwer* theras *observationer*: och fingo förthenskull hwar sitt exemplar af sam*m*a book, att the med thet så wäl som theras *observationer* inkom*m*a måtte effter 3 weckors förlopp.

Föreskrifter 1802 om undervisning, förhör och dans.

Arkivdepån i Visby. Visby Domkap. arkiv. F I Visitationsprotokoll 1796–1847: Visitation i Wamlingbo och Sundre 20/6 1802 s. 13, 14 § 3, 5. Stiftschef var katekesförfattaren, undervisningsmetodikern Joh. Möller som var biskop 1796 1797)–1805); påbuden voro i stort desamma vid hans samtliga visitationer. I Burs betonas 24/6 1802 § 6, att stavnings- och läsfärdigheten borde bibringas barnen på sådant sätt, att »de i denna öfning snarare finna nöje än ledsnad».

3.... Hvad barnens första undervisning beträffar, förrättas den merändels af Föräldrarne sjelfva hemma i deras hus, hvilken Method af Præsul gillades, med vilkor, at Föräldrarna, eller de, som barnen undervisa, vid tjenliga tilfällen af Pastor förhöras, huruvida de sjelfve uti stafning och innanläsning ega behörig skicklighet, hvarefter denna undervisning hos Skolmästaren bör fortsättas under så öm och flitig tilsyn af Pastor, som möjelig är. I öfrigt erhindrades härvid af Præsul, at Athanasii Symbolum, Hustaflan och BotSalmerne af Barnen icke läras utantil, utan bör förnämsta omsorgen vara, at meddela Ungdomen Salighetens grund, så at de om den få ordenteligt och redigt begrepp; at Ungdomen sedermera tilhållas, at hvarje Söndag antingen för eller efter Gudstjensten bivista de förhör, som då af Skolmästaren hållas; at Husförhören af Pastor före tagas straxt efter Julen, så at de kunna afslutas innan Fastlags arbetet börjar, samt at desse förhör förrättas med Gamla och Unga tilsammans och icke särskildt, som förut härstädes varit brukeligt; At Natvardsbarnens undervisning börjas i fastan, då de efter Passions predikningarne kunna förhöras, hvarmed sedermera efter Påsken fortfares, så at de kunna vara behörigen beredde til Pingst eller midsommar, då Confirmations Acten förrättas i kyrkan efter slutad Gudstjenst....

Äfven böra Skolmästare och klockare sysslorne här, så väl som annorstädes i Stiftet förenas, när endera genom dödsfall blifver ledig, på det at skicklige män vid de samma må ega så mycket bättre utkomst....

5. [Att dansa förmenas icke ungdomen,] blott det sker med måttlighet, och i de äldres närvaro, som med sorgfällighet böra afböja alla utsväfningar, och altid så laga, at sälskapet i behörig tid åtskiljas.

Härnösands superintendentia.

Ceremoniers likformighet; 1659.

Länsarkivet i Östersund. Offerdal 1:6 sid. 17.
»Stiftets» chef var Petrus Steuchius (1647–1683), den förste i raden av superintendenter över Norrland norr om Hälsingland. (1772 fingo dessa titeln biskop.)

Effterskreffne *Generales Conclusiones,* äre Stadgade *medh Prästerskapet och geemehne Allmogen Vthj Wästerbotn, Angermanlandh, och Medellpadh och Jämptelandh.* På thet en *lijkformighet wara måtte in Ceremonijs,* vthj alla församblingar af *Superintendentien,* till Gudz fruchtans *Styrkio och förkåffring;* Hernösandh. Anno 1659.

3. Till *Probstestämbningar skola alla aff församblingarna* hörsambligen *comparera,* wid böter 3 m*arker* Sölf*wermynt*. Och Kiörckiones sexmän skola *notera absentes in visitationibus.*

4. *Olydige till Catechismj förhöör* skola såsom andre Sabbats brytare Straffas medh — 3 m*arker* Sölfwermynt.

5. *Sabbatsbrott som skie* plägar igenom Guds ords och Sacramenternas föracht och waanwördningh: aff dryckenskap, werdslige Ährender och Syslor taal och buller medh förargelse i Kiörkian såsom och druckin komma till Kiörckia; thet skall straffas förste gången medh — 3 m*arker* Sölf*wermynt,* andra gångin böte och så mycket och stånde der till med Kiörckieplicht, 3:die gången *Excommuniceras.*

9. Fästemöer som her till hafwa lupit Sochnar och byar emellan till at tiggia skole her med der effter affstå. Hwar annarst skier, warj Sexmän her med tillstådt, at taga utaff dem Fästemörs säcken och deelat emillan the fattiga, thet the samblat haf*wa*.

11. Kårt och teerningh Speelare, och tobaaksdrinkare uthj Sockne stugun om Predikedagen, skole straffas som andre Sabbatsbrytare med — 3 m*arker* Sölf*wermynt*.

Bilagor till del I.

Joh. Rudbeckius till Estlands riksdag (1627).

RA Acta Generalis Visitationis et inquisitionis Esthoniæ-Liwoniæ-Ingrique. Originalvolym av Martinus Aschaneus. Aktstycket är ej inskrivet där av Rudbeckius. Men han har emellan vissa stycken och i marginalen senare tillskrivit vissa rubriker. Dessa avtryckas här med kursiv i texten inom klammer. »Rådh ifrå Synd och Landz plågha» har han skrivit överst å nästan alla uppslag. Russonius synes ändrat från Russonigh.

Itt Trogett och wälmeent Rådh och Förslagh.

Hwruledess thett arma, meredeels ödhe, aff Gudhj till spillo giffna och förfaldna Estlandh och Lijfflandh må åter warda hulpit, vpbygdtt, i Gudz nådh och hyllest komma och vprettatt warda, och om möijelighit sin till ståndande ytersta undergångh förekomma och vndwijka. giffwitt. The Ettniska Ständher vtj Räfle, thenn 1. Octob. Anno 1627:

[I. Causa Dej poenæ est peccatj Liuon. omnis Natu.]

Effter thett allom nogh kunnigdtt och witterlighit är, att orsakenn till Gudtz onådher, på fölliende krigh, och thetta Landtz förföringh och älendighe tilstånd, hafwe waritt [1 *Beuis eorum vita.*] Lantzsens och inbyggiarenars stora syndher, afguderij, Gudthz ordtz föracht, kyrkiors och Scholars förstörende, herrarness olaghligha och omildha Regemente öffwer therass undersåtere, Swalgh och dryckenskap, Horerij och Lössachtigheet, kortelighen, gemene manss oförnufftigha Lefwerne, *[2. Beuijs aff Histor. scribent.]* såsom therass eghne *Historiæ* Schribenther så wäl som andra, som någhot om Lijfflandh skrifwitt hafwa; och iämwäll ännu mångas daghligha öffning, thett klarlighen bewisa. Russonius, a p. 27: ad 33: Salemon Hemming, Munst. Crantzius H. Gotthard Kyrkio Reformation, in præfatione.

[3. beuis à S. S. Scriptura]

[1. De pia vita,]

Esa: 24: Jer: 12: Hosea: 4:

1. Terföre upfräter förbannelsse Landett, ty the som ther utj boo förskylla thett etc.

[1. Admonit. pœnitent.] Ähr af nödhen, först, att the ånghra sigh, och göra een sann och allwarsam boot och bättringh, låtha vtropa allmenna fastoo och bönedaghar; Tervppå alle samptlighen,

Lärare och åhörare, herre och tiänare, vnge och gamble, män och qwinnor komma tillhopa, och *[Confess.]* enhällelighen bekenna therass och therass Fädherss och förfäderss Syndher och misshandlinger, Vtlofwa bättringh *[ang. löffte til Bätt. oh Bön.]* och begera förlåtelsse i Herranss Jesw Christi nampn, effter Gudtz rådh och hanss folkz. *Exempell.*, Nehemia och Danielis thett 9. c. *[expl.]*

2. Esa. I. Cap.

Twår edher, giör idher reena, legger bort edert onda wäsendhe ifrån min öghon, wänder igänn af thedtt ondha, Lärer göra thett gott ähr, fahrer effter thett som rätt ähr, hielper then förtrychta, skaffer then faderlösa rett etc:

3. Joel 2:

Blåser medh baswn i Zion, helger ena fasto kaller menigheten tilhopa, försambler folcket, helger församblingenna, som man kallar the Elste etc. wänder till migh aff altt hiertta, mädh fastande och mädh gråtande etc:

[admonit.] Och i mädhler tijdh mädhann the thetta giöra, låtha se mädh siälffwa wärket, att thett ähr therass fulla alffwar. Först i dett, att the utan försumelsse och längre vpskoff omkullslå och för störa all the förachteligh tingh som vpsatte ähro, och ännu stå till att bedrifwa affgudherij medh, såsom ähre lundar fäld Capeller, korstädher och beläter ehuarest någhot af gudherij, och widhskepelsse ännu driffwes effter Mosis Josuæ k Josaphatz och Josiæ Exempell.

4. Deut. 7:

När Herren din Gudh förer digh i thett Landh ther tu inkomma skaltt, och nedherlegger myckit folk för digh; tå skolen i allt så giöra mädh them: therass altare skolen i nederbryta, therass stodher nedherriffwa, therass Lundar afhugga, och the afgudhar upbrenna medh eeldh etc.

5. Deut: 8: et 12.

Men om tu förgäter herren tin Gudh och föllier andra Gudhar effter, och tiänar them och tillbeder them, så betyger iagh i dagh öffwer edher, att i skolen förgåss.

[2 admonit. NB. sabbatum sanct.] [2. de Diligentia auditu V. D.]

Sädhann att the holla någhot bättre therass *Sabbatz* dagar först i så måtto, att the afstå mädh therass slääpp, körsslor och

förslor på therass Söne och hälgedaghar, och haffwa ther ett tillbörlighit vpseendhe mädh, Sädhann att the mädh större flijtt komma tilstädhess icke allenast herrarne; vtan och hålla therass vndersåtere där till att the måge höra Gudtz ordh och lära therass Saligheetz wägh. Och thett icke allenast om höghtijdher och Söndagher vtan och Jämwäll een Söchnedagh i weckann, såsom i andre Cristne Landh och Rijken skeer, på thett thenn gemene man och theress vngdom, må göra theress böner till Gudh om alla nödtorffter: och thess bättre lära therass Cristendoms Stycker, och icke wara som åsnor och Mular utj hwilken intedtt förståndh åhr.

6. Jeremiæ: 17:

Tetta sägher herren: wachter edher, och bärer inghen börda på Sabbattzdaghenn gönom Porterna i Jerusalem, och förer ingen kleeff på Sabbatzdaghenn utur edher huuss, och gören intedtt arbete; vtan hä[l]ger Sabatz daghenn, såsom iagh edher fädher buditt haffwer, Om i hören migh etc. Men om i intedtt hören migh, så att i hälgen Zabbatzdaghenn skall iagh vptendha een eldh i Jerusalems portar, thenn husen förtera skall, och intedt uthslächtt warda.

7. Esa: 58:

Om tu wender tin foot ifrån Zabbaten, så att [du] icke gör på minom helgedhagh huadh som tigh täckess: så skall tigh [1]) kallas een lustigh Sabbath till att hälgha och prijsa Herren. Ty så warder tu honom prijsandhe: när tu icke går tina wäghar, eller warder funnen, utj thett som tigh teckess, eller huadh tu talar, Altt så skall tu haffwa lust i herranom, och iagh skall föra tigh öffwer högderna på iordenne och skall prijsa [2]) dig mädh tins faderss Jacobs arff. Ty herrens mun seger thett.

[3. Admonit: de ædificat. Templ. Schol. et Rem publ. 3. De bono statu Eccl[:]o et politico]

Till thett Tridie, at the åter igänn the förfalldna kyrkior, Scholar och regemente up rätta, J thett att the såsom Gudh i G. Testamentet sitt folck budhit och befallt haffwer alle Christne

[1]) Bibeln har: thett.
[2]) Bibeln har: spijsa.

keijsare konungr och förster, och iäm wäll therass förfädher i Nya Testamentet ther Effter sampt och bewilliatt haffwa; åter bewillia gifwa Tienden thertill. Hwilkenn the här i Landhet vtan twifwell olaghlighenn ther ifrån haffwa afhändtt. Och ther hoss så mångh hwss och kyrkior tilbakalefwerera som kyrkio och Sckoltiänare, nödtorffteligheinn behöffwa bruka och besitta.

8. Haggei 1.

Thetta folcket säger: thett warder intett aff, att man hänness huss byggia skall. Herren swarar: mon edher tijdh wara kommen att i boo skolen utj huelffdom husom, och mitt huss måste ödhe stå? nu så säger herren Zebaoth: Seer huru thet går eder, J såån myckitt och fören lithtett in, i äten och warden doch icke mätten, i dricken och warder doch icke otörstighe, i klädher edher, och kunnen doch icke wärma edher, och then ther Pänningar förtiänar, han lägger them utj een hologhan Pungh. Så säger Herren Zebaoth: Seer huru thett går eder, går up på berghett och hämpter trää, och bygger husett, thett skal wara migh tacknämlighit, och iagh skall bewijsa mino äro sägher herren, Ty i wänten wäll effter myckit: och sij thett warder lithett. Och om i än förenn thett heem, så blåss iagh doch dätt bortt, Hwij så sägher härren Zebaoth. Terföre att mitt huuss så ödhe ståår, och huar och een hastar mädh sino huse. Derföre hafwer himmelen förhollitt daggena öffwer edher, och iorden sina fruchtt, och iagh hafwer kallat torko öffwer Landh och bergh, öfwer korn, wijn, ollio, och öffwer altt thett af iordenne kommer, och öfwer folk och fää, och öffwer händerss arbete.

9. Malachia 3.

J hafwen ifrå eder faders [1]) tijdh, allestädess wijkitt ifrån min budh, och intett hollit them. Så omwänder edher nu till migh, så will iagh och wändha migh till edher seger Herren Zebaoth. Så säge i tå? huar vthinnan skole wij omwändha oss? ähr thett rätt att een menniskia beswijker Gudh; såsom i beswiken migh? så säge i tå? Huar mädh beswiken vij tigh? mädh Tiendhe och häffoffwer. Terfören ähren i ock förbannade, så att all tingh förswinna edher under händerna. Ty i beswijken migh allesamman.

[1]) Bibeln har: edra fäders.

[De Decimis iustis.]

Men förer migh Tiondenna alle sammans utj mina Tiondeladho att i mino huse må spijss wara, och beprö̊fwer mig härutinnan seger herren Zebaoth, om iagh ock icke opläter himmelenss fönster, och giuter wälsignelsse nedher tillfyllest. Och iagh will för edher straffa frätaren, att han icke skall förderfwa fruchtenna på markenne, och att winträdh i åkrenom icke skall wara edher ofruchtsampt, så att alle hedninger skole prisa edher Saligha. Ty i skole wara ett kosteligith landh, seger herren Zebaoth.

[IV admonit. ad MiseriCordiam erga subdit: de Christiano in tantu.]

Till dett fierdhie, att the afstå medh therass olaghligha och omilda regemente emoot therass bönder och vnderhafwande hwilka the emoot therass intent och vpsått som thetta Landh först till Christendomen haffwa omwänt, sigh till trälar vnderkastatt haffwa. *[N. B. Lijfländska träldom].* 1 Först såledess att när een bonde i rättan tijdh vpsegher sitt hemman han må sädhan frijt, när tijdhen är uthe och hann haffwer giortt rätt för sigh, see sigh om een annan hussbonde. 2. Och sädhann att inghen må förwäghrass att settia sijn barn till Sckola, och andra Ehrlighee tiänster och embeter, therigönom the måghe uptuchtass till ähra och dygdh, och framdeless kunna tiäna Gudtz församblingh och thett wärldtzligh Regementet i the rum the kunna bliffwa kallade till.

10. Deut: 15:

Om een Broder sälier sigh tigh, så skall han tiäna tigh i Sex åår, i siuendhe årett skall tu giffwa honom frij Lööss. Och när tu gifwer honom frij löss, skall tu icke låta honom gå medh Toma händer i från tigh etc. Och lätt tigh icke tyckia tunckt wara att tu gifwer honom frij lööss, för ty han haffwer tiänt tigh som een dubbel Legodrängh i Sex åhr, Så skall herren tin Gudh wälsighna tigh, i alt thett tu giöör.

11. Esa 58:

Giff lösa them [tu] mädh orett bunditt hafwer, slepp them som tu betungar, gif them frij som tu twingar, haf bort allehanda tungho, bryt them hunghrigha titt brödh och the som älende ähro haff utj sitt huuss, om tu seer een nakodt så klädh honom, och dragh tigh icke undann för titt kött. Alt tå skallt titt Liuss vtbrista såsom

een mårgonrådhne, och tin förbättringh skall snarlighenn wäxa till, och thin rättfärdigheet warder för tigh gångandess och herrenss härligheet skall tagha tigh till sigh etc.

Om tu ingen beswärar när tigh, eller finger recker eller illa talar, och uttskuddar tina siääl them hungrigha och mättar the älendha siälar: Så skall titt Liuss upgå i mörkrett, och tinn skymningh skall wara såsom middagenn, Och herren skall föra tigh altijdh, och mätta tina siääl utj torkonne, och styrkia tina been. Och tu skaltt wara som en wattnat örthegårdh, och såsom een watukella hwilke aldrigh watn felass /: fattas :/ och gönom tigh skall vpbygdtt warda thett länge ödhe legatt hafwer, och tu skalt läggia een grund then i ewigh tijdh bliffwa skall. Och skall kallass then ther reffna gårdar byggier, och wägar bettrar, att man ther boo kann.

12. Jerem: 34:

Tetta säger Herren Israelss Gudh: iagh hafwer giortt ett förbundh mädh edhra Fädher, tå iagh förde them utur Ægiffti Landh och Treldomsens hwss och sadhe: Tå siw åhr förledinn ähro, tå skall huar och een låta sijn Broder, then een Hebreer är, och sigh honom såldtt, och i sex åår tiänt hafwer frij och lööss Männ edhra fädher hörde mig intett, och bögde intedtt sijn öron ther till, så hafwer i nu i dagh omwänt edher, och giort thätt migh wääll behagade, att i låten uthropa ett frij åår huar och een sinom nästa och hafwen theropå giortt ett förbundh inför migh, utj the huse som effter mitt nampn nämbtt är. Men i hafwen åter sädhan trätdt thär ifrån och ohälgatt mitt nampn, och huar och en igäntaghitt sin trääl och trälinno, them i hafwen frij gifwidtt att the skulle wara sina egne, och twinghen them nu att the edra trälar och trälinnor wara skulle.

Terföre seger herren alt så: i hörde mig icke, att i motten vtropat ett frij åhr huar och een sinom Broder och sinom nästa: Sij så ropar iagh, säger herren, edher ett frij åhr vth till swärd, till Pästilentia, till hunger. Och skall icke låta eder bliffwa utj någhet Stycke på Jordenne etc.

V. *[admonit. ab Ebrietate Krogar.]* Till dett fämpte, att te afskaffa thett omäteligh drinkerijt mädh Slaghzmåhl och annoor Gudz förtörnelsse, särdeless widh therass kyrkior, på therass

Söndagar, hälger och kyrkiomässdaghar, således, att the theras kyrkiokroghar omkulrijffwa, och ölselliande om Predikodagarna widh högsta straff förbiudha, och ther öffwer handh holla. huilka krogar allenast aff egen nyttigheet och een skitin förtiänst hollass till dett gemena och Landtzens förderff, och lagha så att arbetaren haffwer spijs öll hemma att dricka dessemellan, och icke behöffwer sleckia all sin weckotörst om Söndagen, i ölkroghenn.

13. Esae: 5.

War * them som bittighe vppe ähro om morgonen till att beflijta sigh om drick, och sittia intill nattena, att the af wijnn heete warda skola, och haffwa harpor, psaltare och Trummor Pipor och wijn i theras Collatz, och see intedt uppå Herrans wärk, och achta intet vppå handtz henderss gerningar. Terföre måste mitt folck warda bortfordt oförwarandess, och therass helighe hunger lijdha, och therass menige folck törst lijdha. derföre hafwer helfwetitt uttwidgatt sina siääl och vtgapatt medh sina käfftar utan motto, att nederfahra skola bodhe therass herliga och den menige man, bodhe therass rijke och glade att huar och een skall bucka sigh, och huar och een ödmiukatt warda.

War * them som hiältar ähro till att dricka wijn, och kempar äro till att dricka etc.

Dricker edher icke druckne aff wijn, af huilko ett oskickelighitt wäsendhe kommer.

VI. *[Admonit. ad Castitatis Vitam, et Evitandum scortum.]*

Till dätt Siette, att the hoor, Bolerij och lössachtighheet mädh något större alffwar straffa, icke allenast mädh werdtzlighitt Straff, vtan och ther the slippa medh liffwet, medh strängh agha och Disciplin, att the som sådhana laster, bedrifwa, måghe därföre skemma sigh, och andre dherföre haffwa en warnagell.

14. Jerem: 5.

Och nu mädhan iagh them mättatt hafwer bedriffwa de hoor, och löpa utj horehuss, hwar och een wränskas effter sin nästass hustru, såsom wäl fordrade Stohä hästar Och skulle iagh

* Tydligtvis skrivfel för Wee; vers 11, 22. Helighe, skrivfel för härlighe (= högt uppsatte). Siääl = gränser (jfr vägskäl).

för sådantt icke heemsökia them, seger Herren, och skulle min siäll icke hempnas öffwer sådant folk som thessa är? Bestormer hans Murar, och kaster them omkull, skoner intett, utan förer bortt hans wijnqwistar, ty the ähro icke herrenss; vtan the förachta migh etc.

15: Hosææ 4 adscribatur.

[Summa]

Jin Summa att then ene medh then andre om ett Christett Gudelighit, mildtt kärlighit, nychtert, och tuchtelighit Lefwerne emoot Gudh och sin nästa, såsom rätt Christnom egnar och böör, sigh wijnläggia och beflijta. Hwar the thenna boot och bättringh icke medh alffwar och werklighenn effterkomma, må the wist förlåtha sigh ther oppå att Gudh låter icke gecka sigh; vtan huadh menniskian såår, thett skall hoon och vpskära. Gal. 6. gudh är een rätt domare, och een Gudh som daghelighen hootass, will man icke omuenda sigh, så hafwer han hwest sitt swärdh, och spent sin bogha och mottar till, och hafwer lagdt där dödeligha skåtttt vppå, sina Pijlar haffwer han tillrädtt till att förderfwa, Psalm: 7. Han hafwer tilförende sendt thetta Landdett Salmanassar Juan Basilinitz och låtit borttföra the tijo Richter af landhett in i Assyrien, och te twå igänn bleeffne haffwa intedtt welatt wetta orsaken thertill eij heller bettratt sigh; Så hafwer gudh sendt them Esaiam och Jeremiam igönom höghlåffligh i åminnelse K. Johan, hwilken öffwer 23 åhr hafwa Predikatt i Juda och Jerusalem och ännu gönom wår nådigste konungh ytermera sändher, them treghna förwordningar. Männ om the nu icke höra måste tu Nebuchanezar komma och Jerusalem medh allo förgöra och ödheläggia. Och måste tu sädhann höra Hezechiel och Daniel i Babell och bekenna medh Daniele och Nehemia i thett 9. Gudh är rättwijss i altt, thett han hafwer låthitt komma öfwer oss, och hafwer giort rett, Männ wij hafwa waridt ogudhachtighe, wåra Konungar Furstar, Präster och Fädher hafwa icke giortt effter Din lagh, och inthett achtadtt på tin budh och wittnessbördh, som tu haffwe låtit betygha them och the hafwa icke tiänt tigh i sitt Rijke, och i sin Stora ägodhelar, som tu them gifwit hafwer, och i thett widha och feeta Landhett som tu them unfått hafwer, och hafwa icke omwänt sigh ifrå sitt ondha wäsendhe etc. Hwar the och tagha widh rådh och

rätta sigh är tröstelighit thett hooss Jeremiam står utj thett 18. Cap. Hasteligha talar iagh emoot ett folk och Rijke, att iagh thett Uthrota, förherria och fördärfwa will; men om thett omwender sigh ifrån sine ondsko, then iagh emot talar; så skall iagh och låta migh ånghra thett ondha, som iagh tencker göra them etc. Så skola the förnimma thett som schrifwit ståår 1 Sam: 2 then migh ährar honom skall iagh ähra. Men then migh förachtar, han skall komma på skam. The skola och förnimma thett Nathan propheten talar till Dawijdh. 2 Sam: 7. att effter han wille vpbyggia herranom ett huuss, wille herren Gudh upbyggia hanss huuss igänn, så att thett skulle blifwa ewinnerligha.

J Herrans H. Nampn,
wari eder alla sagdt,
till godt behagh.

Johan. Rudb. Visit.

Gezelius d. ä.:s cirkulärbrev 29/9 1665.

Åbo domkapitels arkiv Acta Eccl. Fennica 201. II A: Lagus samlingar. Avtryckt i [*W. G. Lagus*] Samling, Åbo 1836 s. 183–187. Enär manuskriptet uppgivits vara förkommet, har nedanstående uppsatts ur Lagus bok, men sedan lektor *Sulho Rosengren*, Åbo, som jag tidigare bett eftersöka de »förkomna» handlingarna, återfunnit desamma, har han infört i synnerhet sakliga rättelser i korrekturet.

Visitationes wara högnödiga, hafwer man wäl af *V. V. Rev.* och andras *quereler* förnummit; men att man icke förr, medan dagarna woro längre, och wägarna beqwämligare, hafwer kunnat komma dertill, äro orsakerna många; och emedan man nu, genom Guds tillhjelp, tänkt en lijten *Circulum* sigh företaga, begäres förthenskull af *V. V. Rev.* wänligen, att *V. V. Rev.* på 1, 2 eller 3 Sön- och Helgedagar, (som detta kan ankomma) aff Predikstolen affkunna för sina k. Åhörare, att dhe på bemälte dagh, som *Visitatio* angåår, komma både tijdeligen och flijteligen tillstädes; icke allenast de gamla, uthan ock dhe unge; att man må förnimma deras framsteg uthi dheras Christendomsstycken, och hwadh mera till *Visitationen* hörer, som medföljande uppsats

wijsar. Skulle någon, dhett man dock intet förmodar, uthan orsak försumma och förachta *Visitationen*, den skall wara förtient att undergåå dhet, som Hans *Excell. General-Gouverneuren* för de genstretige *determinerar*. — Dhem af Adel, som icke äro tillstädes, eller boo i en annan Försambling, och lijkwäl hafwa något at säga i den Församblingen, dher *Visitatio* skeer, kan aff *Rndis D:nis Pastoribus* genom breef förkunnas om *Visitations-Terminen*, och dher de någon Fullmächtigh i sitt stelle sättia wilia.

Agenda in Visitatione.

I. Affkunnas af Predikostolen 1, 2 eller flere gångor, (alltsom medföljande Breff bittida eller sent kan ankomma) att Åhörarne sigh flijtigt inställa till *Visitationen*, att man må hafwa orsak att berömma dheras lydno, och icke beswära sig öfwer olydno.

II. Och som man gärna i godh tijdh dagen tillförende will wara tillstädes, der *Visitatio* dagen dherefter skall hållas, så tages då före och besees att, man må hafwa en liten underrättelse om Församblingarnas tillstånd:

1. Kyrckiones Räckning, så wijda man kan.

2. Besees *Protocollum;* (thet är anteckningen på Brudefolck, Christningsbarn, och the Döde).

3. Besees Skriftboken, (thet är theras namn som kunna läsa, effter Bye och Gårdetahlet, så frampt then finnes; hwar ock icke, så affskrifwes tvänne *Catalogi* på *Auditores*, effter *R. D:ni Pastoris* Uppbördslängd, en för den, som dem uppräknar, och en för *D:no Notario.)*

4. Besees *Protocollum* på alla *Casus*, som äro förr *dirimerade; Item* hwad än är att *resolvera.*

5. Hwadh som är byggdt på Kyrckian och Prästegården; etc. hwadh som än behöfwer att byggas.

6. Och hwadh elliest behöfwas kan att rättas i Församblingen, att man thet förrut må wetha och giöra sigh i saaken något kunnig.

III. På *Visitations*-dagen komma the tillstädes i god tidh.

1. Sjunges en kort Psalm; Predikan blifwer också kort, på en half eller högst trefjerdedels tijmma. hålles af *Dn. Pastore*, eller then som *Dn. Pastor* thertill förordnat *De utilitate et necessitate Visitationum*, på det Språk, som största delen af Försam-

blingen förstår. Widh slutet förmanas *Auditores* att wara tillstädes, (effter de Bye- och Gårdetals skola uppräknas;) *A Suggestu* sjunges en vers eller kort Psalm. Men der *Visitatio* skeer på Söndagen, hålles *ordinarie* Gudstienst; men så mycket som ske kan, afkortas med Sång och Predijkan.

2. *Finita Concione*, träder *Episcopus* för Altaret; de andre af Presterskapet, som äro tillstädes, stå i Stolarna i Choret, och *Sacellanus* står i Chordörren, och uppräknar efter sin *Catalogum* hwart hushåld för sigh, tå Huuswärden giör reeda för sitt folck, ehwadh the ähro borta eller tillstädes, och tå *noteras* straxt *absentes* på then andre *Catalogo* af *Notario*. Medan nu the andre uppräknas, så läsa the förrige, allt efter Huushållen eller Gårdetalet.

3. *Finito Examine*, sjunges en lijten Psalm, en Bön widh Altaret och Wälsignelsen; sedan *dimitteras* de unga, medh förmaningar eller låford, som de det förtjent hafwa, och uti Kyrckiones Förmäns och the Äldstes, (och andras som willia waara tillstädes) närwaro, besees Kyrckiones Skrudh, Böcker etc. efter *Inventarium* i Kyrckiones Kista, huru den är förwarad, och hwadh förrådh der är, och om det swarar till Räckningen etc. — Besees ock Kyrckiones byggning, till innandöme, *Item* taak, fönster etc. såsom ock Kyrckiobalkar, Klockstapel och Kläckarens wåning.

4. Förhöres om någon twist är om Byggningen, Bänckerum, Begrafningsplatser.

5. Hwadh *controversier* kunna wara emellan Lärare och Åhörarne, att thet medh beskedeligheet framställes? Huru Lärarne efter Kyrckio-Ordningen förrätta sitt Embete, och hwadh lydno them uthi sitt Embete bewijses, och om någon *simultet* wore emellan Lärarne, eller ock emellan Åhörare, som hörer till *Scrutinium Ecclesiasticum?*

6. Hwadh synnerliga *Casus* äro förelupne? Huru och af hwilken the äro *deciderade?* Huru theröfwer hålles *Protocollum?* Huru the bråttslige straffas *Ecclesiastice?* etc.

Så mycket som skee kan afhandlas detta i Kyrckian, eller i Kyrckiostufwan.

FÖRKORTNINGAR.

AI, BxI 44, CI, F VIII 1, K 23, Teol. 67 etc. etc. = Signa å manuskriptbunten, volymen osv.
KB = Kungl. biblioteket, Stockholm.
RA = Riksarkivet, Stockholm.
UDA Uppsala domkapitels arkiv.
ULA » lands- »
UUB = Uppsala universitetsbibliotek.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING TILL DEL II.

[Till del I finns register å sid. 144 i volym 27.]

		Sid.
Uppsala stift:	Abr. Angermanni statuter 1595	3
	Joh. Baazii d. y.:s „ 1678	4
Linköpings stift:	Nic. Hermannis synodalstadgor	7
	Jonas Kylanders påbud i Ö. Stenby 1619	8
„ och (eller) Skara stift, Skövde och (eller) Göteborgs superintendentior? Stadga av Sylvester Phrygius		10
Skara stift:	Paulus Paulis påbud c:a 1615	17
	Jonas Magnis synodalstadgor a) 1642, b) 1647	19
Strängnäs stift:	Paulini synodalstadga 1618	30
	Joh. Matthiæs förordning 1655	32
Västerås stift:	Ol. Laurelii ordinantier 1648	35
	A. Kalsenii synodalstadgor 1750	43
Växjö stift:	Joh. Baazii d. ä.:s konstitutioner 1647	44
	Jon. Y. Scarinii „ 1679	46
	Biskop Lunds herdabrev 25/5 1712	58
	„ „ synodalbeslut 1712, 1713	62
	„ Osanders dekret 1751	69
Göteborgs superintendentia:	E. Brunnii förordning 1663	72
Kalmar „ „ :	Statuter från 1600-talets första årtionden	76
Visby „ „ :	Joh. Brodini edikt 1657	104
	H. Spegels förordningar 1680, 1681	108
	Beslut under Stiernmanns presidium 1687	110
	Joh. Möllers föreskrifter 1802	114
Härnösands „ „ :	Petrus Steuchii Conclusiones 1659	115

Bilagor till del I: Joh. Rudbeckius till Estlands riksdag 1627 116
Gezelius d. ä.:s cirkulärbrev 29/9 1665 124
Förkortningar 127

KUNGL. UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I UPPSALA
23. IV. 1933.